

ВІСНИК

Національного університету
водного господарства та
природокористування

ISSN 2306-5478

В И П У С К 3(107)

<https://doi.org/10.31713/ve320240>

Заснований
у 1999 р.

Збірник наукових праць затверджений
як фахове видання з економічних наук
(Наказ МОН № 1643 від 28 грудня 2019 р.)
категорія «Б»
(спеціальності – 051, 071, 073).

Збірник наукових праць

Економічні науки

Адреса редколегії:
33028, м. Рівне, вул. Соборна, 11, НУВГП

Телефон: (0362)63-57-31

У збірнику опубліковано наукові статті з економічних наук. Призначений для наукових працівників, державних службовців, викладачів закладів вищої освіти, здобувачів вищої освіти всіх рівнів і представників бізнесу.

Головний редактор: Мошинський В.С.,
д.с.-г.н., професор, ректор.

Заступник головного редактора: Савіна Н.Б.,
д.е.н., професор, проректор з наукової роботи та міжнародних зв'язків.

Редакційна колегія:

Зінкевич О. В. , к.е.н., доцент,
відповідальний секретар
(НУВГП, м. Рівне)	Попко О. В. , д.е.н., професор
(НУВГП, м. Рівне)
Антонюк О. Р. , д.е.н., професор
(НУВГП, м. Рівне)	Скрипчук П. М. , д.е.н., професор
(НУВГП, м. Рівне)
Безтелесна Л. І. , д.е.н., професор
(НУВГП, м. Рівне)	Ханін І. Г. , д.е.н., професор
(НУВГП, м. Рівне)
Бочко О. Ю. , д.е.н., професор
(НУ «Львівська політехніка», м. Львів)	Шарко М. В. , д.е.н., професор
(ДВНЗ «Приазовський державний
технічний університет», м. Маріуполь)
Грицюк П. М. , д.е.н., професор,
зав. каф. комп'ютерних технологій та
економічної кібернетики
(НУВГП, м. Рівне)	Агнешка Кістер , професор, д-р габілітований
(Університет Марії Кюрі-Склодовської в
Любліні, Республіка Польща)
Дейнега О. В. , д.е.н., професор,
проректор з наукової роботи
(РДГУ, м. Рівне)	Андра Звірбуле , д-р економіки, професор,
декан факультету економіки та
соціального розвитку
(Латвійський університет наук і технологій,
Єлгава, Латвія)
Іляш О. І. , д.е.н., професор
(Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут ім. Сікорського», м. Київ)	Ден Іоан Топор , професор, д-р габілітований,
декан економічного факультету
(Університет «1 грудня 1918 року»,
Альба-Юлія, Румунія)
Коваль В. В. , д.е.н., професор
(ІДГУ, м. Ізмаїл)	Ян Полцин , професор, д-р габілітований
(Державний університет прикладних наук
імені Станіслава Сташиця в Пілі, Республіка Польща)
Ковшун Н. Е. , д.е.н., доцент, директор ННІЕМ
(НУВГП, м. Рівне)	Катерина Воробйова , PhD, викладач
Вища школа Лімкоквінга
(Університет креативних технологій Лімкоквінга,
Кіберджая, Малайзія)
Кушнір Н. Б. , к.е.н., професор, зав. каф.
економіки підприємства і міжнародного бізнесу
(НУВГП, м. Рівне)	Сембієва Ляззат Михайлівна , професор, д-р наук,
завідувач кафедри державного аудиту (Євразійський
національний університет, імені Л. Н. Гумільова, Казахстан)
Левицька С. О. , д.е.н., професор
(НУВГП, м. Рівне)	Ніно Адамашвілі , PhD, науковий співробітник,
кафедра економіки (Університет Фоджа, Італія)
Мальчик М. В. , д.е.н., професор, зав. каф. маркетингу
(НУВГП, м. Рівне)	Санджив Бансал , професор, (д-р наук), декан факультету
менеджменту, директор Бізнес-школи Аміті
(Університет Аміті Уттар-Прадеш, Нойда, Індія)
Мамонтова Н. А. , д.е.н., професор
(НУ «Острозька академія»)	Тетяна Чорейова , Dr.h. Prof. Ing, PhD, професор кафедри
комунікацій (Жилінський університет, Словаччина)
Мельник Л. В. , д.е.н., професор
(НУВГП, м. Рівне)	Вікторія Вовк , к.е.н., доцент кафедри
(Державний університет прикладних наук
імені Станіслава Сташиця в Пілі, Республіка Польща)
Наумов О. Б. , д.е.н., професор
(Національний авіаційний університет, м. Київ)	
Нікітенко Д. В. , д.е.н., професор
(НУВГП, м. Рівне)	
Осадча О. О. , д.е.н., професор
(НУВГП, м. Рівне)	
Павелко О. В. , д.е.н., професор
(НУВГП, м. Рівне)	

Опубліковані статті пройшли рецензування

Матеріали збірника розглянуто і рекомендовано до видання
Вченою радою університету 27 вересня 2024 р., протокол № 9.
Ідентифікатор медіа: R30-05353

Адреса редколегії: 33028, м. Рівне, вул. Соборна, 11, НУВГП
© Національний університет водного господарства
та природокористування, 2024
<https://visnyk.nuwm.edu.ua/index.php/econ>

BULLETIN

**NATIONAL UNIVERSITY OF
WATER AND ENVIRONMENTAL
ENGINEERING**

ISSN 2306-5478

VOLUME 3(107)

<https://doi.org/10.31713/ve320240>

**Founded
In 1999**

The given Collection of Scientific Papers
is approved as a professional scientific
publication in economic sciences (Decree
of the Ministry of Education and Science
of Ukraine of December 28, 2019 # 1643)
category "B" (majors: 051, 071, 073)

Collection of Scientific Papers

Economic Sciences

Scientific Editorial Board Address:
33028 Rivne, vul. Soborna, 11, NUWEE

Tel: (0362)63-57-31

© National University of Water and
Environmental Engineering, 2024

The bulletin contains scientific articles in economics. It is designed for researchers, civil servants, lecturers of higher education institutions, degree-seeking student at all levels and business representatives.

Senior Editor: Moshynskiy V.S.,
Doctor of Agricultural Sciences, Professor, Rector.
Deputy Senior Editor: Savina N.B.,
Doctor of Economic Sciences, Professor,
Vice-Rector for Research and International Relations.

Scientific Editorial Board:

Zinkevych O. V. , Candidate of Economics (Ph.D.), Associate Professor, Executive Secretary (NUWEE, Rivne)	Pavelko O. V. , Doctor of Economics, Professor (NUWEE, Rivne)
Antoniuk O. P. , Doctor of Economics, Professor (NUWEE, Rivne)	Popko O. V. , Doctor of Economics, Professor (NUWEE, Rivne)
Beztelesna L. I. , Doctor of Economics, Professor (NUWEE, Rivne)	Skrypchuk P. M. , Doctor of Economics, Professor (NUWEE, Rivne)
Bochko O. Yu. , Doctor of Economics, Professor (LPNU, Lviv)	Khanin I. H. , Doctor of Economics, Professor (NUWEE, Rivne)
Hrytsiuk P. M. , Doctor of Economics, Professor, Head of Computer Technology and Economic Cybernetics Department (NUWEE, Rivne)	Sharko M. V. , Doctor of Economics, Professor, (DVNZ «Pryazovsky State Technical University»)
Deineha O. V. , Doctor of Economics, Professor (Rivne State Humanitarian University, Rivne)	Agnieszka Kister , Prof. UMCS, Dr. Habil., Professor, (Maria Curie-Skłodowska University in Lublin, Poland)
Iliash O.I. , Doctor of Economics, Professor (National Technical University of Ukraine «Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute», Kyiv)	Andra Zvirbule , Dr. Oec., Prof., Dean of the Faculty of Economics and Social Development (Latvia University of Sciences and Technologies, Jelgava, Latvia)
Koval V. V. , Doctor of Economics, Professor (Izmail State University of Humanities, Izmail)	Dan Ioan Topor , Prof., Dr. Habil., Dean of the Faculty of Economics (University of Decembrie 1918 in Alba-Iulia, Romania)
Kovshun N. E. , Doctor of Economics, Associate Professor, Director of the Educational-Scientific Institute of Economics and Management (NUWEE, Rivne)	Jan Polcyn , Dr. Habil., Prof. ANS, Prof. (Stanislaw Staszic State University of Applied Sciences in Pila, Poland)
Kushnir N. B. , Candidate of Economics (Ph.D.), Professor, Head of Enterprise Economics and International Business Department (NUWEE, Rivne)	Kateryna Vorobyova , PhD, Lecturer Limkokwing Graduate School (LGS) (Limkokwing University of Creative Technology, Cyberjaya, Malaysia)
Levytska S. O. , Doctor of Economics, Professor (NUWEE, Rivne)	Lyazzat M. Sembiyeva , Professor, Doctor of Science, Head of the State Audit Department (L.N. Gumilyov Eurasian National University, Kazakhstan)
Malchuk M. V. , Doctor of Economics, Professor, Head of Marketing Department (NUWEE, Rivne)	Nino Adamashvili , PhD, Researcher, Department of Economics (University of Foggia, Italy)
Mamontova N. A. , Doctor of Economics, Professor, (The National University of Ostroh Academy)	Sanjeev Bansal , Prof. (Dr.), Dean of the Faculty of Management Studies, Director Amity Business School (Amity University Uttar Pradesh, Noida, India)
Melnyk L. V. , Doctor of Economics, Professor (NUWEE, Rivne)	Tatiana Čorejová , Dr.h. Prof. Ing., PhD, Prof. of the Department of Communications (University of Žilina, Slovakia)
Naumov O. B. , Doctor of Economics, Professor (National Aviation University, Kyiv)	Viktoriia Vovk , Dr., Adiunkt ANS (Stanislav Staszic State University of Applied Sciences in Pila, Poland)
Nikytenko D. B. , Doctor of Economics, Professor (NUWEE, Rivne)	
Osadcha O. O. , Doctor of Economics, Professor (NUWEE, Rivne)	

Published articles have been reviewed

All papers have been reviewed and accepted for publication
by the Academic Council of the University on September 27, 2024,
Academic Council Meeting Minutes #9.
Media identifier: R30-05353

Scientific Editorial Board Address: 33028, Rivne, vul. Soborna, 11, NUWEE
© National University of Water and Environmental Engineering, 2024
<https://visnyk.nuwm.edu.ua/index.php/econ>

УДК 339.1:005.95/.96

<https://doi.org/10.31713/ve320241>

JEL: M21, E24, J18

Безтелесна Л. І. [1; ORCID ID: 0000-0002-0262-9334],

д.е.н., професор,

Стахнюк С. О. [1; ORCID ID: 0009-0002-9014-1167],

здобувач вищої освіти третього (освітньо-наукового) рівня,

Брелюс І. М. [1; ORCID ID: 0009-0008-0640-0941],

здобувач вищої освіти третього (освітньо-наукового) рівня,

Лютко Б. А. [1; ORCID ID: 0009-0005-6951-4338],

здобувач вищої освіти третього (освітньо-наукового) рівня

¹Національний університет водного господарства та природокористування, м. Рівне

ВЖИВАНІ АВТОМОБІЛІ У ПРОСТОРОВІЙ ЕКОНОМІЧНІЙ МОБІЛЬНОСТІ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ

Розкрито суть, важливість та фактори, що обумовлюють просторову економічну мобільність населення України. Для реалізації економічної мобільності населення користується автомобільним транспортом як громадським, так і приватним. Окреслено проблеми, що супроводжують надання населенню транспортних послуг приватними перевізниками. Доведено, що відбувається скорочення попиту як зі сторони споживачів транспортних послуг, так звуження пропозиції їх надавачами. Зазначено, що ринок автомобільних транспортних послуг незалежно від сектору функціонування (приватного чи громадського) потребує як насичення транспортними засобами, так їх оновлення. Проведення дослідження ілюструє, що цей процес відбувається в Україні переважно рахунок ввезення вживаних автомобілів. Наведено динаміку кількості ввезення автомобілів в Україну впродовж 2019–2022 рр., їх віку та марки. Доведено, що хоча відбувається зростання віку ввезених вживаних авто в Україну, проте вони не погіршують безпеку руху і все ж таки омолоджують внутрішній автомобільний парк. Відображено привабливість у населення марок легкових автомобілів як на внутрішньому ринку, так і завезених з кордону в 2021 році. Проаналізовано рівень забезпечення автомобілями у розрахунку на 1000 осіб населення в Україні та інших країнах світу. Встановлено, що Україна в разі відстає за цим критерієм від європейських країн, а тим більше від США. Зроблено припущення, що низький ціновий сегмент вживаних авто робить їх доступними для придбання переважно сільським населенням, але й у міського існує ця потреба. Зважаючи на появу нового феномену в світі «нова нормальність», який ілюструється зростанням обсягів неформальної зайнятості переважно в сільського населення аніж

міського. Це обумовлено як процесами сезонності виробництва у сільському господарстві, так і розмірами підприємств. Саме участь у неформальній зайнятості вимагає просторової мобільності населення, яку воно реалізує шляхом придбання вживаних авто, завезених в Україну.

Ключові слова: економічна просторова мобільність; населення; вживані автомобілі; вік автомобіля; неформальна зайнятість.

У сучасному світі, який стикається з різними викликами і швидко змінюється, а ринок реагує на зміни вподобань споживачів, населення, щоб не опинитися осторонь усіх цих процесів має бути мобільним. І попри швидкий розвиток інформаційних технологій, електронного маркетингу, торгівлі та дистанційних, сезонних, тимчасових форм зайнятості, актуальною для вивчення все ж таки залишається і до тепер шляхи реалізації просторової економічної мобільності населення.

Дослідження просторової мобільності населення за різними ієрархічними рівнями і видами відображено в монографії М. Біль [1]. Проте, від дати виходу монографії пройшло чимало часу, а головне відбулися події, що суттєво вплинули на її масштаби, мотиви та засоби реалізації.

Під просторовою економічною мобільністю населення розуміємо динамічний процес зміни місця проживання та/або роботи в просторі та часі за економічними мотивами з метою покращення свого становища. Реалізація просторової економічної мобільності населенням є важливою з огляду на те, що вона забезпечує: 1) розвиток економіки шляхом ефективнішого розподілу та перерозподілу людських ресурсів, а відтак стимулює економічне зростання та інновації; 2) зменшення регіональних диспропорцій через переміщення людей з регіонів з високим рівнем безробіття до регіонів з дефіцитом робочої сили, що допомагає збалансувати ринок праці; 3) соціальну мобільність, бо дає людям можливість покращити своє соціальне становище, отримати доступ до кращих освітніх та медичних послуг; 4) вплив на демографічну ситуацію.

Факторами мотивування просторової економічної мобільності є: 1) економічні: рівень безробіття, розмір заробітної плати, наявність робочих місць, економічний розвиток галузей і регіонів; 2) соціальні: рівень освіти, наявність соціальних зв'язків, сімейний стан; 3) політичні: міграційна політика держави, політична стабільність; 4) географічні: відстань між місцем проживання та роботи, наявність транспортної інфраструктури.

У дослідженні сконцентруємося на аналізі можливостей та тенденцій реалізації намірів щодо просторової економічної мобільності населення України за рахунок транспорту, зокрема, автомобільного. До того ж, у сучасних умовах функціонування ринку це відбувається шляхом використання як громадського, так і приватного транспорту. Скоріше за все, приватного, що отримує дозвіл від державних органів на надання транспортних послуг населенню, беручи участь в тендерах. Проте функціонування ринку автотранспортних послуг вимагає як поповнення, так і оновлення транспортних засобів. В Україні цей процес переважно відбувається шляхом імпорту вживаних автомобілів за кордону.

Метою статті є знаходження взаємозв'язку між просторовою економічною мобільністю населення і функціонуванням ринку вживаних автомобілів.

Проникнення ринкових відносин у сферу надання транспортних послуг населенню обумовило розширення кількості надавачів послуг. Держава, яка забезпечує право населення на вільне пересування, долучається до реалізації цього, надаючи можливість суб'єктам підприємництва отримувати ліцензії на перевезення пасажирів. Водночас населення, особливо у сільській місцевості, часто скаржиться на скорочення рейсів або ж відмову перевізників надавати такі послуги з огляду на їх економічну неефективність і якість доріг. Які ж фактори вплинули на такі дії перевізників?

Звісно, що скорочення кількості пасажирів, обумовлено насиченням ринку вживаними автомобілями, завдяки імпорту, що дає можливість населенню користуватися власними засобами. Щорічно в Україну ввозять понад пів мільйона вживаних авто. Пік ввезення припадає на 2021 рік (885701 од.). У 2022 рр., зокрема у травні-червні, коли діяли нульові ставки на розмитнення вживаних автомобілів, було ввезено понад 94 та 103 тис. автомобілів відповідно. Після відміни нульової ставки відбулося суттєве скорочення завезених вживаних авто. Кількість ввезених авто в Україну за період 2019–2022 рр. відображена у табл. 1 [2].

Таблиця 1

Динаміка кількості ввезених вживаних автомобілів в Україну

Рік	2019	2020	2021	2022
Кількість ввезених авто	706 159	556 329	885 701	534 866

Побічним результатом стало зростання середнього віку авто, що ввозиться в Україну, аж на 2 роки. Це найвищий показник за

останні 10 років. Так, якщо ще у 2020 ввозили дев'ятирічні авто, у 2021 машини «постаршали» на рік, то у 2022 році 67% ввезених уживаних машин – старші 10 років. Загалом середній вік ввезених в 2022 в Україну авто сягнув 12,3 років (табл. 2) [2]. Побутує думка, що таке старіння автопарку українців негативно відбивається на безпеці на дорогах. Проте, статистика не підтверджує цю тезу. Так, за даними Національної поліції, за весь 2021 рік через керування несправним транспортним засобом зафіксовано 58 ДТП. Це 0,2% від загальної кількості аварій в країні за рік.

Таблиця 2

Середній вік ввезеного автомобіля в Україну, років

Рік	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Середній вік авто, ввезених в Україну	5,9	4,8	4,4	3	3,4	4,3	11,1	8,7	10,4	12,3

Окрім того, побутує експертна думка, що зростання віку автомобілів, якими користується населення, свідчить про зниження його рівня життя. Проте, з іншого боку, наявність у користуванні власного автомобіля сприяє зростанню просторової економічної мобільності населення.

В умовах глобалізації усі світові тенденції відображаються і в Україні, а тому доцільним є порівняння кількості забезпечення населення України автомобілями з іншими країнами світу. Так, на травень 2022 р. в Україні припадало 232 авто на 1000 осіб, що є майже втричі нижчим від європейського рівня (610 шт.). Експерти ринку стверджують, що для досягнення середньоєвропейського показника, до України потрібно привезти ще мінімум 15 мільйонів автомобілів. Якби темпи імпорту збереглися, що неможливо в умовах воєнного стану, для цього знадобиться ще близько 30–40 років, і це без урахування виведених з експлуатації транспортних засобів [3].

Попитом у населення користуються вживані авто за доступною ціною, а кількість громадян, які можуть дозволити собі купити елітні авто, критично мала в порівнянні із загальним попитом на авторинку. Це є природним наслідком низької купівельної спроможності українців.

Найпопулярнішими протягом 2021 року на внутрішньому ринку були такі легкові авто:

- Daewoo Lanos/Sens – 40 880 шт.
- Volkswagen Passat – 30 697 шт.
- Skoda Octavia – 27 996 шт.

- Volkswagen Golf – 20 994 шт.
- BA3 2109/99 – 20 559 шт.

З-за кордону вживаними найчастіше привозили:

- Volkswagen Passat – 30 664 шт.
- Volkswagen Golf – 26 550 шт.
- Skoda Octavia – 23 975 шт.
- Renault Megane – 19 540 шт.
- Ford Focus – 16 402 шт.

Наведені статистичні дані свідчать, що усі автомобілі – доступної цінової категорії. Преміум моделі відсутні в переліку найпопулярніших автомобілів як на внутрішньому ринку, так і серед імпортерів [3].

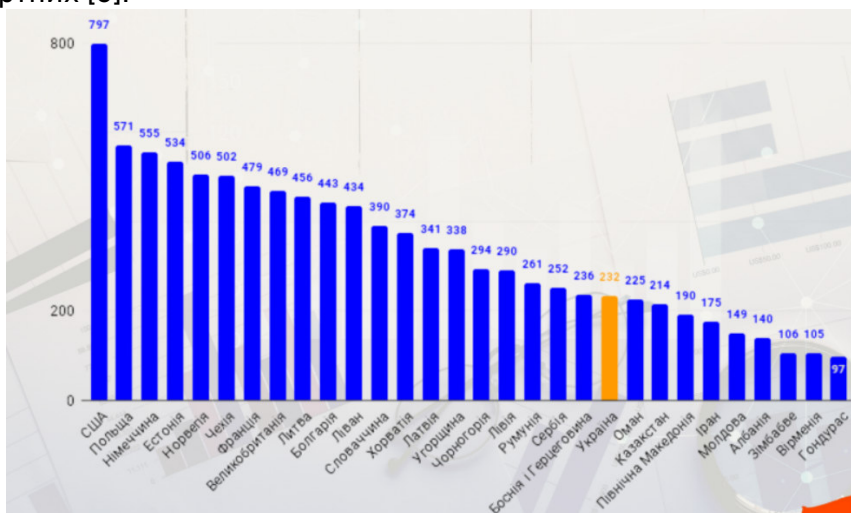

Рис. 1. Рівень автомобілізації у деяких країнах світу та Україні [3]

Середній вік легкових транспортних засобів, що продавалися на внутрішньому ринку, за підсумками 2021 року, склав 14,8 року. Якщо розглянути вікову структуру внутрішніх перепродажів, то помітно, що понад 8% усіх автомобілів, що українці придбали протягом минулого року, були старші 1996 року випуску (тобто віком понад 26 років).

Рис. 2. Вікова структура легковиків, проданих в Україні у 2021 році [3]

Водночас середній вік імпортованих легковиків з пробігом, привезених з-за кордону цього ж року, склав 11,9 року. А більшість автомобілів, що привозять з-за кордону, не старша 2008 року випуску.

Рис. 3. Вікова структура вживаних легковиків, імпортованих у 2021 р. [3]

Порівняння за віком вживаних автомобілів, ввезених з-за кордону, і тих, що продаються на внутрішньому ринку, дає право стверджувати, що імпорт омолоджує український автомобільний ринок шляхом заміщення старих автомобілів вживаними, проте «молодшими» за віком. А також якісно покращує автопарк, замінюючи старі моделі радянського та російського виробництва на новіші, європейські автомобілі, що можна побачити,

проаналізувавши марки автомобілів, які купують українці на внутрішньому ринку та привозять вживаними з-за кордону [3].

Найбільше (у 10,8% випадків) протягом 2021 року на внутрішньому ринку українці обирали автомобілі марки Volkswagen. І такий результат року – одна з важливих тенденцій, адже ще у 2020 році першість займали автомобілі марки ВАЗ. Радянський автомобільний спадок поступово заміщується вживаними авто з-за кордону. Проте, частка автомобілів цього бренду є все ще значною в структурі українського авторинку – на рівні 10,1% від усіх внутрішніх перепродажів.

З-за кордону при цьому найбільше імпортували сучасні легковики західних виробників. Лідером ринку імпорту вживаних авто виявився бренд Volkswagen, з часткою 17,6% від загальної кількості. На другому місці – Renault (8,9%), а третє місце посів Ford (8,5%). Насичення ринку транспортними засоби із кращими якісними, технічними та експлуатаційними характеристиками покращують якість автомобільного парку українців, а також підвищують безпеку на дорогах, а головне створюють можливості для реалізації просторової економічної мобільності населення.

Загальновідомим є те, що рівень життя сільського населення в Україні є нижчим від міського. Значно гіршою є як структура, так і якість сільських доріг, а головне – переважна більшість сільського населення перебуває у формі неформальної зайнятості. Так, за відкритими даними неформально зайнятим міським населенням у 2021 р. було 1309 тис. осіб, проти 1752,6 тис. осіб сільського в Україні [4]. Переважно сільські жителі зайняті веденням особистого сільського господарства, продажами надлишків продукції власного виробництва та виконанням за наймом сезонних робіт в сільськогосподарських підприємствах. До того ж, неформальна зайнятість є сучасною ознакою функціонування ринку праці і характеризується як «нова нормальність» у світі [5], а Україна є його частиною, у якій ці тенденції проявляються. І хоча не існує результатів дослідження щодо придбання вживаних авто за місцем проживання населення, але цілком можна припускати, зважаючи на їх цінову доступність, динаміку придбання та стан доріг, що саме функціонування ринку вживаних авто задовольняє наміри у реалізації просторової економічної мобільності переважного сільського населення.

1. Біль М. М. Просторова мобільність населення: теорія, методологія, практика: монографія. Львів: ПАІС, 2018. 392 с. 2. Авто-2022: в Україну ввезли понад півмільйона авто, а їх середній вік сягнув 12 років. URL: <https://opendatabot.ua/analytics/auto-import-2022> (дата звернення: 28.06.2024). 3. Український авторинок: історія проблем та як їх розв'язати. URL: <https://eauto.org.ua/news/130-ukrajinskiy-avtorinok-istoriya-problem-ta-yak-jih-rozvyazati> (дата звернення: 28.06.2024). 4. Неформально зайняте населення за статтю, типом місцевості та віковими групами у 2021 році. URL: https://csv2.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2017/rp/eans/eans_u/arch_nzn_smpvg_u.htm (дата звернення: 28.06.2024). 5. Костиця В. І., Бурлай Т. В. Неформальна та атипова зайнятість як «нова нормальність» у світі та Україні. *Екон. прогнозування*. 2019. Vol. 1. P. 7–34. URL: http://eip.org.ua/docs/EP_19_1_07_uk.pdf (дата звернення: 28.06.2024).

REFERENCES:

1. Bil M. M. Prostorova mobilnist naselennia: teoriia, metodolohiia, praktyka: monohrafiia. Lviv : PAIS, 2018. 392 s. 2. Avto-2022: v Ukrainu vvezly ponad pivmiliona avto, a yikh serednii vik shahnuv 12 rokiv. URL: <https://opendatabot.ua/analytics/auto-import-2022> (data zvernennia: 28.06.2024). 3. Ukrainskyi avtorynok: istoriia problem ta yak yikh rozviazaty. URL: <https://eauto.org.ua/news/130-ukrajinskiy-avtorinok-istoriya-problem-ta-yak-jih-rozvyazati> (data zvernennia: 28.06.2024). 4. Neformalno zainiate naselennia za stattiu, typom mistsevosti ta vikovymy hrupamy u 2021 rotsi. URL: https://csv2.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2017/rp/eans/eans_u/arch_nzn_smpvg_u.htm (data zvernennia: 28.06.2024). 5. Kostrytsia V. I., Burlai T. V. Neformalna ta atypova zainiatist yak «nova normalnist» u sviti ta Ukraini. *Ekon. prognouzuwannâ*. 2019. Vol. 1. P. 7–34. URL: http://eip.org.ua/docs/EP_19_1_07_uk.pdf (data zvernennia: 28.06.2024).

Beztelesna L. I. [1; ORCID ID: 0000-0002-0262-9334],
Doctor of Economics, Professor,
Stakhniuk S. O. [1; ORCID ID: 0000-0002-9014-1167],
Post-graduate Student,
Brelius I. M. [1; ORCID ID: 0009-0008-0640-0941],
Post-graduate Student,
Liutko B. A. [1; ORCID ID: 0009-0005-6951-4338],
Post-graduate Student

¹National University of Water and Environmental Engineering, Rivne

USED CARS IN THE SPATIAL ECONOMIC MOBILITY OF THE POPULATION OF UKRAINE

The essence, importance and factors determining the spatial economic mobility of the population of Ukraine are disclosed. The problems

accompanying the provision of transport services to the population by private carriers are outlined. It is noted that the market of automobile transport services needs both saturation and renewal with vehicles. The research shows that this process takes place in Ukraine mainly due to the import of used cars.

The dynamics of the number of cars imported into Ukraine and their age during 2019–2022 are given. and brands. It has been proven that although the age of used cars imported into Ukraine is increasing, they do not impair traffic safety and nevertheless rejuvenate the domestic car fleet. The attractiveness of passenger car brands both in the domestic market and imported from abroad in 2021 is reflected in the population. The level of provision of cars per 1,000 people in Ukraine and some countries of the world was analyzed. It is assumed that the low price segment of used cars makes them available for purchase mainly by the rural population, but the urban population also has this need. Considering the emergence of a new phenomenon in the world «new normality», which is illustrated by the growth of informal employment to a greater extent in the rural population than in the urban population. This is caused both by the processes of seasonality of production in agriculture and by the size of enterprises. It is participation in informal employment that requires spatial mobility of the population.

Keywords: economic spatial mobility; population; used cars; car age; informal employment.

Отримано: 11 липня 2024 року
Прорецензовано: 16 липня 2024 року
Прийнято до друку: 27 вересня 2024 року

¹Національний університет водного господарства та природокористування, м. Рівне

²Одеський національний економічний університет, м. Одеса

МЕТОДИ АНАЛІЗУ І ПРОГНОЗУВАННЯ В СИСТЕМІ МІЖНАРОДНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН

У статті розглянуто особливості методів аналізу і прогнозування в системі міжнародних економічних відносин. Досліджено функції прогнозування та визначено його етапи. Проаналізовано перші прогнозно-аналітичні моделі, які описують глобальний міжнародний економічний розвиток. Наголошено на впливі міжнародних рейтингових агентств на геополітичну ситуацію. Вказано, що використання методів аналізу і прогнозування при вирішенні найскладніших соціально-економічних проблем як на національному, так і на міжнародному рівні, здатне стимулювати стратегічно орієнтоване мислення, виявляти ймовірні тенденції, можливості та потенційні загрози.

Ключові слова: аналіз; прогнозування; міжнародні економічні відносини; світова економіка; макроекономічні прогнози; моделі розвитку.

Вступ. Реалії сучасного етапу розвитку нашої держави на міжнародній арені роблять перехід до сталого та ефективного розвитку національної економіки першочерговим завданням, яке неможливо реалізувати без передбачення та прогнозування майбутніх перспектив. Масштаб проблем, які потрібно вирішити, та рівень якісного розвитку наукового потенціалу вимагають застосування сучасних методів аналізу і прогнозування в системі міжнародних економічних відносин. Дослідження з прогнозування динаміки світової економіки становлять великий інтерес для міжнародної спільноти [1]. Існують макроекономічні проблеми, які впливають на уповільнення економічного зростання в розвинених країнах світу та науково-технічного прогресу в цілому. Дискусійним лишається питання про те чи взагалі зможуть країни, що розвиваються, наздогнати розвинені країни світу. Водночас

глобальні довгострокові макропрогнози та методика їх здійснення все ще залишаються значною мірою нерозробленими і потребують подальших наукових досліджень. Таким чином, потреба у вивченні методів аналізу і прогнозування в системі міжнародних економічних відносин як ніколи є актуальною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у визначення основ аналізу та макроекономічного прогнозування присвячено праці Г. Присенка, Є. Равіковича, М. Лукашевича, Т. Іванової, Г. Івченко. Проте, звертаючи увагу на багатогранність зазначеної проблематики, вважаємо, що в сучасній науковій літературі ці аспекти є недостатньо висвітленими та залишаються актуальними.

Постановка завдання. Мета статті полягає в дослідженні та визначенні дієвих методів аналізу і прогнозування в системі міжнародних економічних відносин.

Викладення основного матеріалу. Як відомо, під прогнозом розуміють науково обґрунтоване судження про ймовірні стани об'єкта дослідження в перспективі, про можливі шляхи та терміни їх розвитку і здійснення. Процес аналізу вихідних даних та безпосередньо на цій основі розробка прогнозів називається прогнозуванням. Прогнозування виконує передбачувальну та вказівну функції (рис. 1).

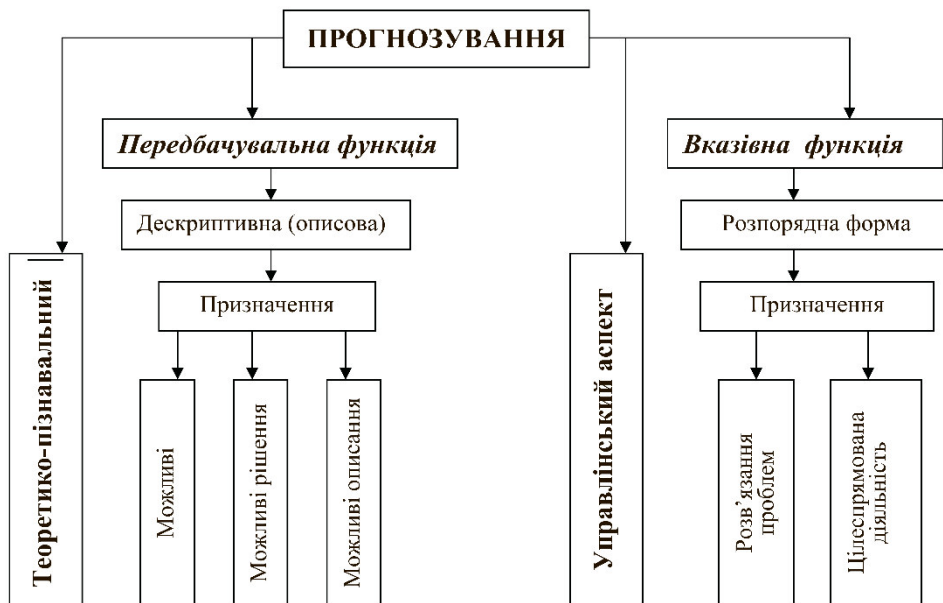

Рис. 1. Функції прогнозування

До основних етапів процесу прогнозування належать (рис. 2):

- ретроспекція;
- діагноз;
- перспекція.

Рис. 2. Етапи прогнозування

Якщо говорити про прогнозно-аналітичне вивчення тенденцій розвитку міжнародних економічних відносин, то варто зауважити, що це є головним трендом, який прослідковується протягом всього ХХ ст. [2]. Першими прогнозно-аналітичними моделями, які описують глобальний міжнародний економічний розвиток, були моделі побудовані Дж. Форестером у 1970-х рр. за ініціативи Римського клубу. У пізніший період макроекономічні прогнози глобальної динаміки були представлені різними науковими співтовариствами та організаціями такими як: підрозділи ООН, World Bank Group, Goldman Sachs, ICEMB РАН тощо. У вищезгаданих моделях Дж. Форестера аналізувалися можливі наслідки тенденцій збільшення чисельності населення за існуючого виробництва в умовах обмеженості ресурсів і зростання масштабів екологічного забруднення навколишнього середовища. Отримані змодельовані результати продемонстрували нестабільність міжнародної глобальної системи і ймовірність глибокої економічної кризи в першій половині ХХІ ст. Тим самим, моделі показали значущість проблематики фізичних меж розвитку світової економіки, насамперед через виснаження ресурсів. Процес дослідження глобальних економічних показників призвів до того, що при розробці макроекономічних прогнозів виникла необхідність у застосуванні спеціальних діагностичних методів з системою обґрунтованих економічних індикаторів [3]. Основою стала американська система економічних індикаторів, яка містить наступні основні напрями:

- прогнозування найсильніших світових макроекономічних криз;

- аналіз та опис особливостей перебігу криз в розрізі окремих країн;
- аналіз та прогнозування світової торгівлі та системи міжнародних економічних відносин за допомогою побудови матриць;
- аналіз та прогнозування інфляційних процесів, які носять міжнародний характер.

Щодо основних методів, які використовують у прогнозуванні в системі міжнародних економічних відносин, то виділяють наступні (рис. 3):

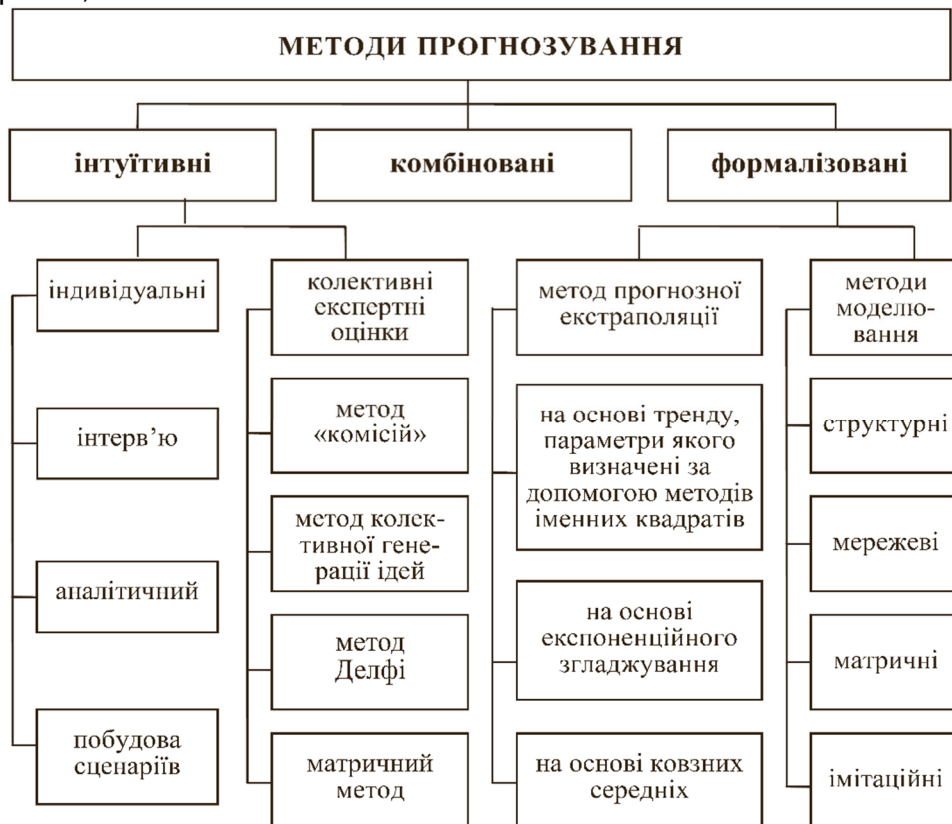

Рис. 3. Методи прогнозування в системі міжнародних економічних відносин

До основних методів аналізу в системі міжнародних економічних відносин належать (рис. 4):

- методи прогновної екстраполяції;
- системно-структурні методи;
- асоціативні методи;

- методи випереджальної інформації.

Методи прогнозової екстраполяції	Системно-структурні методи та моделі	Асоціативні методи	Методи випереджальної інформації
• проста екстраполяція • метод ковзних середніх • метод експоненціального згладжування • екстраполяція трендів • авторегресійні моделі	• морфологічний аналіз • системний аналіз • матричний метод • регресійні моделі • економетричні методи • мережеве моделювання	• імітаційне моделювання • історико-логічний аналіз	• аналіз потоків публікацій • оцінка значущості винаходів • аналіз патентної інформації

Рис. 4. Методи аналізу в системі міжнародних економічних відносин

Використання вищезазначених методів є важливим елементом управління процесами науково-технічного розвитку [4]. Аналіз інноваційних технологій та наслідків їх застосування потребує наявності відповідної достовірної інформації для прийняття управлінських рішень, починаючи від національного рівня до рівня окремого суб'єкта господарювання. Так, наприклад, компанії міжнародного значення на основі методів аналізу та прогнозування передбачають пріоритетні напрями власних науково-дослідних робіт, проводять планування розробок нового продукту, приймають стратегічні рішення стосовно ліцензування своїх технологій та створення спільних підприємств. Малі регіональні підприємства значною мірою також залежать від техніко-технологічних інновацій. Довгострокові макроекономічні передбачення розвитку науки, техніки та технологій у високорозвинених країнах (США, Японії, Німеччині, Франції, Великобританії) на національному рівні можуть здійснюватися на основі методології Форсайт (від англ. Foresight – передбачення). Проте методологія Форсайт істотно відрізняється від прогнозування, тому що базується на залученні всіх ключових суб'єктів розвитку: науково-технічної сфери, бізнесу, уряду, представників громадськості. Традиційне класичне ж прогнозування (forecasting), як правило, здійснюється вченими.

Крім того, варто наголосити на тому, що значну вагу при проведенні оцінки перспектив розвитку, як найбільших світових транснаціональних компаній, так і окремих національних економік, мають міжнародні рейтингові агентства [5], як-от: агентства Standard & Poor's (S&P), Moody's, Fitch Ratings. Своїми прогнозами та оцінками вони можуть здійснювати вплив на фінансову ситуацію в тому чи іншому регіоні, в тій чи іншій країні. Слід зазначити, що

особливо їх роль зростає в період різного роду економічних криз, глобальних проблем, які пов'язані, наприклад, з погашенням державного боргу або фінансуванням бюджетних витрат. Заяви зазначених агентств про наміри знизити рейтинг якоїсь країни, наприклад, після оголошення урядом цієї країни про план виходу з кризової ситуації що склалась, або пропозиції певних заходів, які здатні врегулювати національні проблеми з державним боргом, можуть зменшити, а то й нівелювати повністю ефект від подібних дій.

Висновки. В більшості випадків довгострокові прогнози на 20, 30, 40 і більше років носять, як правило, ймовірнісний характер і не ставлять перед собою мету спрогнозувати конкретну майбутню перспективу. Використання методів аналізу і прогнозування при вирішенні найскладніших соціально-економічних проблем як на національному, так і на міжнародному рівні, здатне стимулювати стратегічно орієнтоване мислення, виявляти ймовірні тенденції, можливості та потенційні загрози. Серед існуючих тенденцій розвитку в системі міжнародних економічних відносин застосування вищезгаданих методів може допомогти виділити фактори, які є найбільш ймовірними при розвитку будь-якої геополітичної ситуації та можуть неочікувано змінити хід подій.

1. Wilcox W. Forecasting Asian Strategic Environments for National Security Decision Making : A Report and A Method. The RAND Corporation, 1970. 2. Одягайло В. М. Міжнародна економіка : навч. посіб. К. : Знання, 2005. 397 с. 3. Романчиков В. І. Міжнародні економічні відносини : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. К. : ЦУЛ, 2008. 256 с. 4. Рокоча В. В. Геоелектроніка та глобальні стратегії українського бізнесу (антикризовий аспект) : навч. посіб. К. : Університет економіки та права «КРОК», 2017. 352 с. 5. Кордон М. В. Європейська та євроатлантична інтеграція України. Міжнародні відносини. Київ : ЦУЛ, 2019. 172 с.

REFERENCES:

1. Wilcox W. Forecasting Asian Strategic Environments for National Security Decision Making : A Report and A Method. The RAND Corporation, 1970. 2. Odiahailo V. M. Mizhnarodna ekonomika : navch. posib. K. : Znannia, 2005. 397 s. 3. Romanchykov V. I. Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny : navch. posib. dlia stud. vyshch. navch. zakl. K. : TsUL, 2008. 256 s. 4. Rokocha V. V. Heoeconomika ta hlobalni stratehii ukrainskoho biznesu (antykryzovyi aspekt) : navch. posib. K. : Universytet ekonomiky ta prava «KROK», 2017. 352 s. 5. Kordon M. V. Yevropeiska ta yevroatlantlychna intehtratsiia Ukrainy. Mizhnarodni vidnosyny. Kyiv : TsUL, 2019. 172 s.

Harnaha O. M. [1; ORCID ID: 0000-0002-5236-7299],

Candidate of Economics (Ph.D.), Associated Professor,

Nesenenko P. P. [2; ORCID ID: 0000-0001-6399-3511],

Doctor of Economics, Professor,

Kushnir N. B. [1; ORCID ID: 0000-0002-4613-2848],

Candidate of Economics (Ph.D.), Professor

¹*National University of Water and Environmental Engineering, Rivne*

²*Odesa National University of Economics, Odesa*

METHODS OF ANALYSIS AND FORECASTING IN THE SYSTEM OF INTERNATIONAL ECONOMIC RELATIONS

The article examines the peculiarities of methods of analysis and forecasting in the system of international economic relations. Attention is focused on the fact that global long-term macro forecasts and the methodology of their implementation still remain largely undeveloped and require further scientific research.

Speaking about the prognostic and analytical study of trends in the development of international economic relations, it is worth noting that this is the main trend that has been followed throughout the 20-th century. The first predictive and analytical models describing global international economic development were models built by J. Forrester in the 1970s at the initiative of the Club of Rome. In the later period, macroeconomic forecasts of global dynamics were presented by various scientific communities and organizations such as: divisions of the UN, World Bank Group, Goldman Sachs, ICEMB PAH etc.

The process of researching global economic indicators led to the need to apply special diagnostic methods with a system of substantiated economic indicators when developing macroeconomic forecasts. The American system of economic indicators became the basis.

As for the main methods used in forecasting in the system of international economic relations, the following are distinguished: intuitive, combined, formalized. The main methods of analysis include the following: predictive extrapolation methods, system-structural methods, associative methods, anticipatory information methods.

The use of the above-mentioned methods is an important element of managing the processes of scientific and technical development [4]. The analysis of innovative technologies and the consequences of their application requires the availability of relevant reliable information for making management decisions, starting from the national level to the level of a separate economic entity. So, for example, companies of international importance, based on methods of analysis and forecasting, predict the priority areas of their own scientific research work, carry out planning of

new product development, make strategic decisions regarding the licensing of their technologies and the creation of joint ventures.

In addition, it should be emphasized that international rating agencies have a significant weight when assessing the development prospects of both the world's largest multinational companies and individual national economies. These are, for example, such agencies as Standard & Poor's (S&P), Moody's, Fitch Ratings.

With their forecasts and assessments, they can influence the financial situation in one or another region, in one or another country. It should be noted that their role especially increases during various economic crises and global problems related, for example, to the repayment of public debt or the financing of budget expenditures.

The use of methods of analysis and forecasting in solving the most complex socio-economic problems both at the national and international level can stimulate strategically oriented thinking, identify likely trends, opportunities and potential threats. Among the existing development trends in the system of international economic relations, the application of the above-mentioned methods can help to identify the factors that are most likely in the development of any geopolitical situation and can unexpectedly change the course of events.

Keywords: analysis; forecasting; international economic relations; world economy; macroeconomic forecasts; development models.

Отримано: 10 липня 2024 року
Прорецензовано: 15 липня 2024 року
Прийнято до друку: 27 вересня 2024 року

¹ТОВ-АФ «Інфо-сервіс-аудит», м. Рівне

ПОВІДОМЛЕННЯ ІНФОРМАЦІЇ ПРИ ПЛАНУВАННІ ТА ПРОВЕДЕННІ АУДИТУ

У статті досліджено основні вимоги Міжнародних стандартів аудиту щодо комунікації з тими, кого наділено найвищими повноваженнями, управлінським персоналом та повідомлення їм інформації у процесі проведення аудиту фінансової звітності підприємств.

Стаття акцентує увагу на тому, що належне та своєчасне повідомлення інформації в процесі аудиту тих, кого наділено найвищими повноваженнями, та управлінського персоналу є важливим аспектом дотримання вимог Міжнародних стандартів аудиту. Належна комунікація між аудитором, управлінським персоналом та особами, яких наділено найвищими повноваженнями, впливає не лише на ефективність аудиту, а також сприяє підвищенню ефективності внутрішніх процесів та управлінських рішень у суб'єкта аудиторської перевірки.

Розглянуті конкретні вимоги окремих Міжнародних стандартів аудиту, які стосуються повідомлення інформації тим, кого наділено найвищими повноваженнями, та управлінського персоналу. Систематизовані вимоги Міжнародних стандартів аудиту щодо повідомлення інформації тим, кого наділено найвищими повноваженнями, та управлінському персоналу.

Ключові слова: аудит; повідомлення інформації; комунікація; управлінський персонал; ті, кого наділено найвищими повноваженнями; аудиторська документація.

Актуальність теми. При розгляді результатів аудиту історичної фінансової інформації, як правило, увага зосереджується на звіті незалежного аудитора, який випускається аудитором та надається акціонерам/учасникам суб'єкта господарювання, і який містить думку аудитора. Однак є ще один важливий результат аудиту, що виникає в процесі аудиту – повідомлення важливої інформації як управлінському персоналу, так і тим особам (особі), які відповідають за нагляд за стратегією діяльності суб'єкта господарювання. Ефективна комунікація є важливою складовою якісного проведення аудиту, яка допомагає аудитору в отриманні інформації, що стосується аудиту, і допомагає керівництву та особам, кого наділено

20

найвищими повноваженнями, у виконанні їхніх обов'язків з підготовки фінансової інформації, контролю за фінансовим звітуванням, зменшуючи цим самим ризики суттєвого викривлення у фінансовій звітності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичним та практичним аспектам аудиту фінансової звітності та вимог Міжнародних стандартів аудиту, серед яких є вимога до аудитора забезпечити належну та своєчасну комунікацію з тими особами, кого наділено найвищими повноваженнями, і управлінським персоналом, присвячені праці, В. В. Сопка, Ф. Ф. Бутинця, О. А. Петрик, М. Т. Білухи, В. О. Кудрицького, Л. П. Кулаковської, Л. Н. Шкірі, А. М. Лисенко, Г. В. Власюк, М. О. Виноградової, Л. І. Жидєєвої, О. Ю. Редька та ін.

Постановка завдання. Метою дослідження є визначення основних вимог Міжнародних стандартів аудиту щодо повідомлення аудитором інформації тим, кого наділено найвищими повноваженнями, та управлінському персоналу при плануванні та проведенні аудиту.

Викладення основного матеріалу. Визнаючи важливість та необхідність продуктивного двостороннього повідомлення інформації під час аудиту фінансової звітності, Міжнародні стандарти аудиту забезпечують комплексний підхід до повідомлення аудитором інформації тим, кого наділено найвищими повноваженнями, та управлінському персоналу про питання, які виникають або про які є вимога щодо їх повідомлення, в процесі аудиту.

Процес надання необхідної інформації аудитором забезпечує інформаційну мету аудиту, яка полягає в тому, що випускається та надається зацікавленим сторонам не лише звіт незалежного аудитора, як офіційний документ відповідно до Міжнародних стандартів аудиту, а й повідомляється інша інформація, виявлена під час проведення аудиту. Повідомлена аудитором інформація може бути значущою та важливою для цілей організації належного управління суб'єктом господарювання, внутрішнього контролю, контролю за процесом фінансового звітування і розкриттям інформацій у фінансовій звітності, зменшуючи ризики суттєвого викривлення у підготовленій фінансовій звітності, яка оприлюднюється.

Структури управління варіюються залежно від юрисдикції та суб'єкта господарювання, відображаючи вплив різних культурних та

правових традицій, а також розміру і форми власності [1]. Тому важливим етапом організації процесу повідомлення інформації в ході проведення аудиту є визначення належної особи або осіб у керівній структурі управління суб'єкта господарювання, якій або яким слід повідомляти інформацію.

Для чіткого розуміння та розмежування осіб в організаційній структурі управління суб'єкта господарювання, яким має повідомлятися інформація в процесі аудиту, Міжнародні стандарти аудиту наводять визначення термінів, а саме «ті, кого наділено найвищими повноваженнями» та «управлінський персонал».

Ті, кого наділено найвищими повноваженнями (those charged with governance) – особа (особи) чи організація (організації) (наприклад, установа, що виконує функції довіреної особи), які відповідають за нагляд за стратегічними напрямками діяльності суб'єкта господарювання і несуть відповідальність за підзвітність суб'єкта господарювання. Така відповідальність також охоплює нагляд за процесом фінансового звітування. В деяких суб'єктах господарювання в окремих юрисдикціях до складу тих, кого наділено найвищими повноваженнями, можуть входити представники керівництва, наприклад виконавчі члени колегіального органу управління суб'єкта господарювання в приватному чи державному секторі або власник-керівник [1].

Управлінський персонал (management) – особа (особи), які відповідають за керівництво операційною діяльністю суб'єкта господарювання. В деяких суб'єктах господарювання в окремих юрисдикціях до складу управлінського персоналу входять окремі або всі особи, кого наділено найвищими повноваженнями, наприклад виконавчі члени колегіального органу управління або власник-керівник [1].

Наприклад, до тих осіб, кого наділено найвищими повноваженнями, у більшості випадків можна віднести власників суб'єкта господарювання, раду директорів, наглядову раду. Якщо управління є колективним, то на підгрупу осіб, наприклад аудиторський комітет, можуть покладатися спеціально визначенні завдання в цілях допомогти органу корпоративного управління у виконанні його обов'язків. Така різноманітність означає, що Міжнародні стандарти аудиту не надають можливості ідентифікувати для всіх аудиторських перевірок особу (осіб), яким аудитор повинен повідомляти інформацію про окремі питання.

Залежно від різної структури управління у суб'єктів господарювання часто бувають випадки, коли ті, кого наділено

найвищими повноваженнями, не відрізняються від управлінського персоналу, що значно спрощує процес та обсяг повідомлення інформації, його документування під час аудиту. В іншому випадку вимоги Міжнародних стандартів аудиту щодо повідомлення інформації тим, кого наділено найвищими повноваженнями, та управлінському персоналу дещо відрізняються.

Основні питання та інформацію, про яку слід повідомляти тим особам, кого наділено найвищими повноваженнями, регламентовані Міжнародним стандартом аудиту 260 (переглянутий) «Повідомлення інформації тим, кого наділено найвищими повноваженнями» (далі – МСА 260).

Вимоги стосовно повідомлення інформації про значні недоліки внутрішнього контролю, ідентифіковані аудитором під час аудиту фінансової звітності, управлінському персоналу та тим, кого наділено найвищими повноваженнями, встановлено у Міжнародному стандарті аудиту 265 «Повідомлення інформації про недоліки внутрішнього контролю тим, кого наділено найвищими повноваженнями, та управлінському персоналу» (далі – МСА 265).

Процес повідомлення інформації охоплює всі етапи аудиту. Тому важливим є не тільки повнота повідомлення інформації, яка вимагається Міжнародними стандартами аудиту, а й своєчасність її повідомлення. МСА 260 вимагає від аудитора повідомляти інформацію тим, кого наділено найвищими повноваженнями, про відповідальність аудитора стосовно аудиту фінансової звітності, включаючи те, що:

- аудитор несе відповідальність за формулювання та висловлення думки щодо фінансової звітності, яка була складена управлінським персоналом під наглядом тих, кого наділено найвищими повноваженнями;
- аудит фінансової звітності не звільняє управлінський персонал або тих, кого наділено найвищими повноваженнями, від їх відповідальності [1].

Таке повідомлення аудитору доцільно направити ще на етапі узгодження умов проведення аудиту для встановлення наявності передумов для його проведення. Відповідальність аудитора стосовно аудиту фінансової звітності часто вноситься до листа-угоди або до іншої письмової угоди прийнятної форми, яка зазначає узгоджені умови завдання [3].

Аудитор відповідно до МСА 260 також має повідомляти тим, кого наділено найвищими повноваженнями, загальну інформацію

про запланований обсяг та час виконання аудиту, включаючи інформацію про значущі ризики, виявлені аудитором та значущі результати аудиту [1].

До значущих результатів аудиту стандарт відносить наступні питання, які не є виключними:

- свою точку зору щодо значущих якісних аспектів облікових практик суб'єкта господарювання, включаючи облікові політики, облікові оцінки та розкриття інформації у фінансовій звітності;

- про значні труднощі, якщо вони мали місце, які виникли під час аудиту;

- значущі питання, що виникли під час аудиту та обговорювалися з управлінським персоналом або повідомлялись управлінському персоналу, про письмові запевнення, щодо яких аудитор здійснив запит (якщо не всі ті, кого наділено найвищими повноваженнями, беруть участь в управлінні суб'єктом господарювання);

- обставини, які впливають на форму та зміст звіту аудитора, за наявності.

У випадку суб'єктів господарювання, цінні папери яких допущені до організованих торгів, аудитор повинен повідомити тим, кого наділено найвищими повноваженнями, таку інформацію:

- що команда із завдання та інші працівники фірми, де це прийнятно, фірма і, де це застосовно, мережеві фірми дотримуються відповідних етичних вимог до незалежності;

- всі стосунки та інші питання між фірмою, мережевими фірмами і суб'єктом господарювання, які, за професійним судженням аудитора, можна обґрунтовано вважати такими, що впливають на незалежність;

- щодо загроз незалежності, які не перебувають на прийнятному рівні, дії, вжиті для усунення загроз, включаючи дії, вжиті для усунення обставин, що створюють загрози, або застосування застережних заходів для зменшення загроз до прийнятного рівня.

МСА 265 встановлює відповідальність аудитора за повідомлення в належний спосіб інформації тим, кого наділено найвищими повноваженнями, та управлінському персоналу про недоліки внутрішнього контролю, які ідентифікував аудитор під час аудиту фінансової звітності [2].

При цьому, як зазначає стандарт, про значні недоліки внутрішнього контролю, ідентифіковані під час аудиту, аудитор повинен повідомляти своєчасно та у письмовій формі. Повідомлення

такої інформації є важливою основою щодо можливості виконання тими, кого наділено найвищими повноваженнями, їх обов'язків з нагляду та контролю за фінансовим звітуванням. Крім того, виявлені значні недоліки внутрішнього контролю можуть поставити під питання як компетентність управлінського персоналу так і їх чесність. Про виявлені суттєві недоліки у внутрішньому контролі аудитор також повідомляє управлінський персонал у письмовій формі.

Таке письмове повідомлення включає наступну інформацію:

- опис недоліків та пояснення їх потенційного впливу;
- достатню інформацію, щоб надати можливість тим, кого наділено найвищими повноваженнями, та управлінському персоналу зрозуміти контекст повідомлення. Зокрема, що мета аудиту полягала в тому, щоб аудитор висловив думку щодо фінансової звітності, а не з метою висловлення думки щодо ефективності внутрішнього контролю. Тобто, наголосити на тому, що внутрішній контроль в процесі аудиту розглядався з погляду його важливості для складання фінансової звітності та для того, щоб розробити аудиторські процедури, які є прийнятними за конкретних обставин.

Однак вимоги Міжнародних стандартів аудиту щодо належної комунікації та повідомлення інформації в процесі планування та проведення аудиту не обмежуються лише вищенаведеними двома стандартами аудиту. Додаткові питання, інформацію про які необхідно повідомляти на етапі планування та проведення аудиту та які доповнюють вимоги МСА 260 та МСА 265, наведено в інших міжнародних стандартах аудиту.

Відповідно до Міжнародного стандарту аудиту 240 «Відповідальність аудитора, що стосується шахрайства, при аудиті фінансової звітності» аудитор повинен своєчасно повідомити інформацію тим, кого наділено найвищими повноваженнями, якщо не всі ті, кого наділено найвищими повноваженнями, беруть участь в управлінні суб'єктом господарювання та якщо аудитор ідентифікував або підозрює шахрайство за участі:

- управлінського персоналу;
- працівників, які виконують значні ролі у внутрішньому контролі;
- інших працівників, якщо шахрайство призводить до суттєвого викривлення фінансової звітності.

Аудитор повинен повідомити інформацію тим, кого наділено найвищими повноваженнями, про інші питання, пов'язані з шахрайством, які, за судженням аудитора, доречні для їх відповідальності [4].

Міжнародний стандарт аудиту 250 (переглянутий) «Розгляд законодавчих та нормативних актів під час аудиту фінансової звітності» вимагає від аудитора повідомити, крім випадків, коли це заборонено законом чи нормативним актом, тим, кого наділено найвищими повноваженнями, про питання, що стосуються недотримання вимог законодавчих та нормативних актів, які привернули увагу аудитора під час аудиту, крім тих питань, які є явно незначними. Якщо за професійним судженням аудитора недотримання вимог вважається навмисним і суттєвим, аудитор повинен якомога швидше повідомити про це тим, кого наділено найвищими повноваженнями [5].

Про помилки та викривлення у фінансовій звітності, акумульовані під час аудиту, аудитор повинен повідомити управлінський персонал та вимагати від них їх виправлення. А про невивиправлені викривлення аудитор повинен уже повідомити тих, кого наділено найвищими повноваженнями, та їх можливий вплив окремо або в сукупності на думку у звіті незалежного аудитора. Це вимоги Міжнародного стандарту аудиту 450 «Оцінювання викривлень, виявлених під час аудиту».

При перших завданнях з аудиту (коли фінансова звітність за попередній період не підлягала аудиту, або фінансова звітність за попередній період підлягала аудиту попереднім аудитором), якщо аудитор за результатами аудиту доходить висновку про наявність викривлень у залишках на початок періоду у фінансовій звітності за поточний період, аудитор повинен повідомити про ці викривлення управлінському персоналу відповідного рівня та тих, кого наділено найвищими повноваженнями [7].

Якщо під час проведення аудиту виникають значні питання в зв'язку з пов'язаними сторонами суб'єкта господарювання аудитор повинен повідомити інформацію тим, кого наділено найвищими повноваженнями (якщо не всі ті, кого наділено найвищими повноваженнями, беруть участь в управлінні суб'єктом господарювання). Такими значними питаннями, які необхідно повідомити, можуть бути:

- нерозкриття інформації (навмисне або ненавмисне) аудитором управлінським персоналом щодо пов'язаних сторін або операцій з пов'язаними сторонами, які можуть привернути увагу тих, кого

наділено найвищими повноваженнями, до значних відносин і операцій з пов'язаними сторонами, про які вони не могли знати раніше;

- виявлення значних операцій з пов'язаними сторонами, які не було належно санкціоновано та схвалено, що може викликати підозру в шахрайстві;

- незгода з управлінським персоналом щодо відображення в обліку і розкриттів інформації щодо значних операцій з пов'язаними сторонами відповідно до застосовної концептуальної основи фінансового звітування;

- недотримання застосовних законів або нормативних актів, які забороняють чи обмежують особливі типи операцій з пов'язаними сторонами;

- складність при виявленні сторони, яка в кінцевому підсумку контролює суб'єкт господарювання [8].

Виконуючи вимоги Міжнародного стандарту аудиту 570 (переглянутого) «Безперервність діяльності» аудитор повинен повідомити інформацію тим, кого наділено найвищими повноваженнями, про виявлені події або умови, що можуть поставити під значний сумнів здатність суб'єкта господарювання продовжувати свою діяльність на безперервній основі. Це повідомлення має містити наступне:

- чи становлять події або умови суттєву невизначеність;
- чи є прийнятним використання управлінським персоналом припущення про безперервність діяльності як основи для бухгалтерського обліку при складанні фінансової звітності;
- належну якість розкриттів відповідної інформації у фінансовій звітності;
- вплив на звіт аудитора, де це застосовно [9].

Висновки і перспективи подальших розвідок. У статті розглянуті основні та поширенні, проте не вичерпні, вимоги щодо повідомлення інформації при проведенні аудиту передбачені Міжнародними стандартами аудиту. Ефективна комунікація між аудитором, управлінським персоналом та особами, наділеними найвищими повноваженнями, є важливим елементом проведення якісного аудиту та дотримання всіх вимог Міжнародних стандартів аудиту, які стосуються повідомлення інформації. Підтримка регулярної, прозорої та документованої комунікації, включаючи належне та своєчасне повідомлення інформації, на всіх етапах

аудиту дозволяє уникнути непорозумінь і підвищити ефективність та корисність аудиту. Чітке повідомлення інформації управлінському персоналу та тим, кого наділено найвищими повноваженнями, допомагають ефективно реагувати на проблеми, що виникають, а керівництву швидше ухвалювати важливі управлінські рішення.

1. ISA 260 (Revised). Communication with Those Charged with Governance. URL: <https://www.iaasb.org/publications/international-standard-auditing-isa-260-revised-communication-those-charged-governance-0>. (дата звернення: 28.06.2024). **2.** ISA 265. Communicating Deficiencies in Internal Control to Those Charged with Governance and Management. URL: <https://www.ifac.org/system/files/publications/files/A016%202012%20IAASB%20Handbook%20ISA%20265.pdf>. (дата звернення: 28.06.2024). **3.** ISA 210. Agreeing the Terms of Audit Engagements. URL: <https://www.ifac.org/system/files/publications/files/A010%202012%20IAASB%20Handbook%20ISA%20210.pdf>. (дата звернення: 28.06.2024). **4.** ISA 240. The Auditor's Responsibilities Relating to Fraud in an Audit of Financial Statements. URL: https://www.ifac.org/_flysystem/azure-private/publications/files/A012%202013%20IAASB%20Handbook%20ISA%20240.pdf. (дата звернення: 28.06.2024). **5.** ISA 250 (Revised). Consideration of laws and regulations in an audit of financial statements. URL: <https://www.iaasb.org/publications/isa-250-revised-consideration-laws-and-regulations-audit-financial-statements-13>. (дата звернення: 28.06.2024). **6.** ISA 450. Evaluation of misstatements identified during the audit. URL: https://www.ifac.org/_flysystem/azureprivate/publications/files/A022%202012%20IAASB%20Handbook%20ISA%20450.pdf. (дата звернення: 28.06.2024). **7.** ISA 510. Initial audit engagements—opening balance. URL: <https://www.ifac.org/system/files/publications/files/A026%202012%20IAASB%20Handbook%20ISA%20510.pdf>. (дата звернення: 28.06.2024). **8.** ISA 550. Related parties. URL: https://www.ifac.org/_flysystem/azure-private/publications/files/A029%202013%20IAASB%20Handbook%20ISA%20550.pdf. (дата звернення: 28.06.2024). **9.** ISA 570 (Revised). GOING CONCERN. URL: <https://www.iaasb.org/publications/international-standard-auditing-isa-570-revised-going-concern-3>. (дата звернення: 28.06.2024). **10.** Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність : Закон України від 21 грудня 2017 р. № 2258-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2258-19#Text>. (дата звернення: 28.06.2024). **11.** Міжнародний стандарт управління якістю 1 «Управління якістю для фірм, що виконують аудити чи огляди фінансової звітності, або інші завдання з надання впевненості з надання впевненості чи супутніх послуг». URL: [https://mof.gov.ua/storage/files/4_ISQM_1_Final_Standard_\(Not_Formatted\)\(uk\).pdf](https://mof.gov.ua/storage/files/4_ISQM_1_Final_Standard_(Not_Formatted)(uk).pdf). (дата звернення: 28.06.2024).

REFERENCES:

1. ISA 260 (Revised). Communication with Those Charged with Governance. URL: <https://www.iaasb.org/publications/international-standard-auditing-isa-260-revised-communication-those-charged-governance-0>. (data zvernennia: 28.06.2024). **2.** ISA 265. Communicating Deficiencies in Internal Control to Those Charged with

Governance and Management. URL: <https://www.ifac.org/system/files/publications/files/A016%202012%20IAASB%20Handbook%20ISA%20265.pdf>. (data zvernennia: 28.06.2024). **3.** ISA 210. Agreeing the Terms of Audit Engagements. URL: <https://www.ifac.org/system/files/publications/files/A010%202012%20IAASB%20Handbook%20ISA%20210.pdf>. (data zvernennia: 28.06.2024). **4.** ISA 240. The Auditors Responsibilities Relating to Fraud in an Audit of Financial Statements. URL: https://www.ifac.org/_flysystem/azure-private/publications/files/A012%202013%20IAASB%20Handbook%20ISA%20240.pdf. (data zvernennia: 28.06.2024). **5.** ISA 250 (Revised). Consideration of laws and regulations in an audit of financial statements. URL: <https://www.iaasb.org/publications/isa-250-revised-consideration-laws-and-regulations-audit-financial-statements-13>. (data zvernennia: 28.06.2024). **6.** ISA 450. Evaluation of misstatements identified during the audit. URL: https://www.ifac.org/_flysystem/azureprivate/publications/files/A022%202012%20IAASB%20Handbook%20ISA%20450.pdf. (data zvernennia: 28.06.2024). **7.** ISA 510. Initial audit engagements—opening balance. URL: <https://www.ifac.org/system/files/publications/files/A026%202012%20IAASB%20Handbook%20ISA%20510.pdf>. (data zvernennia: 28.06.2024). **8.** ISA 550. Related parties. URL: https://www.ifac.org/_flysystem/azure-private/publications/files/A029%202013%20IAASB%20Handbook%20ISA%20550.pdf. (data zvernennia: 28.06.2024). **9.** ISA 570 (Revised). GOING CONCERN. URL: <https://www.iaasb.org/publications/international-standard-auditing-isa-570-revised-going-concern-3>. (data zvernennia: 28.06.2024). **10.** Pro audyt finansovoi zvitnosti ta audytorsku diialnist : Zakon Ukrainy vid 21 hrudnia 2017 r. № 2258-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2258-19#Text>. (data zvernennia: 28.06.2024). **11.** Mizhnarodnyi standart upravlinnia yakistiu 1 «Upravlinnia yakistiu dlia firm, shcho vykonuiut audyty chy ohliady finansovoi zvitnosti, abo inshi zavdannia z nadannia vpevnenosti z nadannia vpevnenosti chy suputnikh posluh». URL: [https://mof.gov.ua/storage/files/4_ISQM_1_Final_Standard_\(Not_Formatted\)\(uk\).pdf](https://mof.gov.ua/storage/files/4_ISQM_1_Final_Standard_(Not_Formatted)(uk).pdf). (data zvernennia: 28.06.2024).

Diachuk O. O. ^[1; ORCID ID: 0009-0007-5745-3675],

Auditor

¹LLC-AF «Info-service-audit», Rivne

COMMUNICATION OF INFORMATION DURING PLANNING AND CONDUCTING AN AUDIT

The article examines the main requirements of the International Standards on Auditing regarding communication with those charged with governance and management personnel and the provision of information to them during the audit of financial statements of enterprises.

The article emphasises that proper and timely communication during

the audit process with those charged with governance and management personnel is an important aspect of compliance with International Standards on Auditing. Effective communication between the auditor, management personnel, and those charged with governance not only enhances the efficiency of the audit but also contributes to improving internal processes and management decisions within the audited entity.

The specific requirements of certain International Standards on Auditing related to the communication of information to those vested with the highest authority and management personnel are considered. The requirements of the International Standards on Auditing regarding the communication of information to those charged with governance and management personnel are systematised.

Keywords: audit; communication; management personnel; those charged with governance; audit documentation.

Отримано: 02 липня 2024 року
Прорецензовано: 07 липня 2024 року
Прийнято до друку: 27 вересня 2024 року

УДК 657:336.22

<https://doi.org/10.31713/ve320244>

JEL: M42

Дячук О. О. [1; ORCID ID: 0009-0007-5745-3675]

аудитор

¹ТОВ-АФ «Інфо-сервіс-аудит», м. Рівне

ТРАНСФОРМАЦІЇ МІЖНАРОДНОГО СТАНДАРТУ СУПУТНІХ ПОСЛУГ 4400 (ПЕРЕГЛЯНУТИЙ) «ЗАВДАННЯ З ВИКОНАННЯ УЗГОДЖЕНИХ ПРОЦЕДУР»

У статті досліджено підстави для зміни та основні зміни у Міжнародному стандарті супутніх послуг 4400 (переглянутий) «Завдання з виконання узгоджених процедур» (МССП 4400), які відбулися внаслідок перегляду Радою з Міжнародних стандартів аудиту та надання впевненості (РМСАНВ) Міжнародного стандарту супутніх послуг 4400 «Завдання з виконання узгоджених процедур стосовно фінансової інформації».

Стаття акцентує увагу на тому, що оновлений МССП 4400 адаптований до сучасних тенденцій у бізнес-середовищах, забезпечуючи можливість виконання завдань з узгоджених процедур, які краще відповідають потребам користувачів. У статті також підкреслюється, що оновлений стандарт дозволяє практикуючим фахівцям надавати більш гнучкі рішення, орієнтовані як на фінансову, так і на нефінансову інформацію. Це розширює сферу застосування стандарту, дозволяючи підприємствам отримувати послуги, адаптовані до їхніх специфічних вимог. Чітке визначення сфери застосування стандарту надало беззаперечну можливість проведення узгоджених процедур щодо нефінансової інформації або нефінансової звітності та виконання завдань у екологічній та соціальній сферах, завдань щодо управлінської звітності та управлінських критеріїв.

Ключові слова: аудит; узгодженні процедури; супутні послуги; практикуючий фахівець; звіт про узгодженні процедури.

Актуальність теми. Дослідження, проведені Радою з міжнародних стандартів аудиту та надання впевненості (РМСАНВ), підкреслюють важливість перегляду цього стандарту для адаптації до сучасних тенденцій у фінансовому контролі та звітності. Крім того, в умовах сучасного бізнес-середовища зростає увага до екологічних, соціальних та управлінських аспектів, які дедалі більше інтегруються в корпоративні стратегії та бізнес-практики підприємств. Враховуючи зростаючу складність фінансових операцій та

специфічні потреби підприємств, зокрема щодо нефінансової інформації, підтвердження цільового використання коштів та грантів, Міжнародний стандарт супутніх послуг 4400 переглянутий саме для забезпечення якісного та ефективного виконання завдань з узгоджених процедур, які відповідають потребам ринку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз останніх публікацій свідчить, що значна увага до теоретичних та практичних аспектів супутніх послуг в аудиторській діяльності приділялася недостатньо. Основні наукові роботи зосереджуються на традиційних аспектах аудиту та наданні впевненості, тоді як супутні послуги, зокрема завдання з виконання узгоджених процедур, часто залишаються поза увагою дослідників.

Теоретичним та практичним аспектам і аналізу супутніх послуг в аудиторській діяльності присвячені праці Г. П. Бессонової, Т. А. Жукової, І. С. Ганус, І. Й. Плікус, О. В. Царенко та ін.

Постановка завдання. Метою дослідження є аналіз змін у оновленому Міжнародному стандарті супутніх послуг 4400 (переглянутий) «Завдання з виконання узгоджених процедур», які суттєво впливатимуть на практику виконання таких завдань.

Викладення основного матеріалу. Суб'єкти господарювання часто не потребують повного аудиту діяльності, такого як обов'язковий аудит. Водночас у всьому світі зростає потреба у надійності фінансової та нефінансової інформації, яка відповідає певним критеріям.

Завдання з виконання узгоджених процедур широко використовується у багатьох юрисдикціях і попит на них продовжує зростати, особливо через посилення вимог до звітування щодо цільового фінансування та грантів. Минула редакція стандарту була розроблена більше ніж 20 років тому і вже не відповідала сьогоdnішнім змінам, що відбулися у бізнес-середовищах, та іншим вимогам і потребам зацікавлених сторін [1]. Переглянутий стандарт набув чинності для завдань з виконання узгоджених процедур, для яких умови завдання узгоджені 1 січня 2022 року або після цієї дати. Виходячи з умов завдання на кілька років, практикуючі фахівці могли виявити бажання оновити умови завдання таким чином, щоб завдання з виконання узгоджених процедур виконувалися відповідно до вже оновленого МССП 4400 на дату набрання його чинності або після цієї дати [2].

Метою переглянутого стандарту було вирішення питань суспільного інтересу, які пов'язані з завданнями з виконання узгоджених процедур, зокрема:

- відповідати потребам зацікавлених сторін. У зв'язку з цим сфера застосування стандарту була розширена, щоб задовільнити попит на завдання з виконання узгоджених процедур як з фінансових, так і нефінансових питань;

- забезпечити чіткість та прозорість у звіті про узгоджені процедури;

- підвищити послідовність виконання завдань з узгоджених процедур, наприклад: щодо здійснення професійного судження при виконанні завдань, розгляду умов прийняття та продовження роботи, використання експертів, розкриття інформації про дотримання вимог щодо незалежності тощо.

Суттєві зміни насамперед вплинули та розширили сферу дії стандарту. В оновленому стандарті чітко вказано, що він охоплює як фінансові, так і нефінансові питання. При використанні попередньої редакції стандарту на практиці до завдань з узгоджених процедур також включали нефінансові питання, проте це викликало дискусії у професійній спільноті, оскільки попередня назва стандарту вказувала на те, що завдання з виконання узгоджених процедур стосуються саме фінансової інформації, без додаткових вказівок щодо його використання для інших потреб. Тепер оновлений стандарт однозначно регламентує, що завдання з узгоджених процедур можуть охоплювати як фінансові, так і нефінансові питання. У стандарті наведені приклади таких нефінансових питань, зокрема:

- кількості пасажирів, яка була заявлена в управлінні цивільної авіації;

- повідомлення інформації про знищення підроблених або дефектних товарів в регулюючий орган;

- процесів генерування даних для розіграшів лотереї, про які повідомляється регулюючому органу;

- обсягів викидів парникових газів, про які повідомляється регулюючому органу.

Стандарт не зазначає, що цей перелік є вичерпним, але демонструє, що сфери дії оновленого МСПП 4400 суттєво розширилися та можуть охоплювати екологічні питання, питання взаємодії з регулюючими органами тощо.

Нові вимоги та пояснювальні матеріали уточнюють обов'язки практикуючого фахівця щодо різних учасників завдання з виконання узгоджених процедур, таких як сторона, що наймає, передбачені користувачі звіту, а також відповідальна сторона за предмет, щодо

якого виконуються узгоджені процедури. Ці уточнення допомагають забезпечити чітку комунікацію між сторонами, визначити їхні права та обов'язки, а також підвищити прозорість і відповідальність під час виконання завдань, що, своєю чергою, сприяє підвищенню якості наданих послуг та їх відповідності Міжнародним стандартам супутніх послуг.

Оновлений МССП 4400 містить цілі практикуючого фахівця. Цілі призначені для того, щоб допомогти практикуючому фахівцеві зрозуміти ключові потреби в межах завдання з виконання узгоджених процедур.

У переглянутому стандарті термін «фактичні результати» замінено на термін «результати», який визначається як фактичні результати проведених узгоджених процедур. Зазначається, що цей термін «результати» виключає думки або висновки в будь-якій формі, а також будь-які рекомендації. Тобто ці зміни відповідають основній концепції завдань з виконання узгоджених процедур, згідно з якою практикуючий фахівець не робить жодних висновків щодо предмету завдання та не висловлює впевненості. Його роль полягає виключно в наданні результатів виконаних процедур, без будь-яких висновків або оцінки цих результатів.

Переглянутий стандарт не містить передумови для того, щоб практикуючий фахівець був незалежним при виконанні завдань з виконання узгоджених процедур (так само, як і попередня редакція МСПП 4400), однак нові вимоги та пояснювальні матеріали зазначають, що навіть якщо від практикуючого фахівця не вимагається (наприклад, законом або нормативно-правовими актами, етичним кодексом або контрактом) дотримання вимог незалежності, він може домовитися із стороною, що наймає, про те, що дотримання вимог незалежності є доречним для цілей завдання з виконання узгоджених процедур.

Звіт про узгоджені процедури тепер повинен містити заяву про незалежність – необхідна заява залежить від того, чи повинен практикуючий фахівець відповідати визначеним вимогам незалежності з метою виконання завдання, чи ні.

З'явилася нова вимога до практикуючого фахівця застосовувати професійне судження протягом усього завдання, в тому числі при прийнятті, проведенні та звітуванні за завданням з виконання узгоджених процедур, беручи до уваги обставини, що склалися під час виконання завдання. Нові допоміжні матеріали пояснюють та наводять приклади того, як здійснюється професійне судження під час виконання завдань з узгоджених процедур, а

також надають приклади.

Впровадженні нові вимоги щодо прийняття або продовження реалізації завдання з виконання узгоджених процедур. Практикуючий фахівець повинен погодитися або продовжити завдання з виконання узгоджених процедур тільки в тому випадку, якщо:

- сторона, що наймає, визнає, що очікувані процедури, які повинні бути виконані практикуючим фахівцем, відповідають меті завдання;

- практикуючий фахівець очікує, що зможе отримати інформацію, необхідну для реалізації завдання з виконання узгоджених процедур;

- узгоджені процедури і пов'язані з ними висновки повинні бути описані об'єктивно, із застосуванням зрозумілих термінів, що не вводять в оману і не допускають різних тлумачень;

- практикуючий фахівець не має підстав вважати, що відповідні етичні вимоги не будуть дотримані;

- якщо від практикуючого фахівця вимагається дотримання вимог незалежності, у практикуючого фахівця немає підстав вважати, що вимоги незалежності не будуть дотримані [2].

Практикуючий фахівець має розуміти мету завдання та відмовитися від завдання, якщо він дізнається про будь-які факти або обставини, що вказують на невідповідність процедур меті завдання з узгоджених процедур.

Додаткові пояснювальні матеріали в підтримку нових вимог, роз'яснюють специфіку опису узгоджених процедур та отриманих результатів виконання завдання. Вони також містять інформацію про терміни, які можуть бути або не бути доречними в контексті конкретного завдання. Наголошується на тому, що узгоджені процедури мають бути описані об'єктивно, з використанням зрозумілих термінів, що не вводять в оману і не допускають різних тлумачень. Це означає, що опис виконаних процедур має бути достатньо специфічним, щоб передбачуваний користувач міг чітко зрозуміти характер, обсяг виконуваних процедур і, за необхідності, терміни їх виконання.

Переглянутий стандарт визначає терміни, які є доречними для опису виконаних узгоджених процедур, зокрема такі як: підтвердити, порівняти, погодитись, відслідкувати, перевірити, запитати, перерахувати, спостерігати.

Також наводяться терміни, які можуть бути незрозумілими, що

вводять в оману або допускають різні тлумачення залежно від контексту, в якому вони використовуються, наприклад:

- терміни, пов'язані з наданням впевненості відповідно до стандартів РМСАНВ, а саме «надавати точні дані» або «точний та об'єктивний», «аудит», «перевірка», «надання впевненості», «думка» або «висновок»;

- терміни, що передбачають вираження думки або висновку про надання впевненості, такі як «ми підтверджуємо», «ми перевіряємо», «ми встановили» або «ми забезпечили» щодо висновків;

- неясні або нечіткі фрази, такі як «ми отримали всі пояснення і виконали такі процедури, які визнали необхідними»;

- терміни, які можуть тлумачитись по-різному, такі як «істотний» або «значний»;

- неточні описи процедур, таких як «обговорення», «оцінка», «тестування», «аналіз» або «дослідження», без зазначення характеру та обсягу, а також, якщо застосовано, термінів виконання процедур. Наприклад, використання слова «обговорити» може бути неточним без зазначення того, з ким проводиться обговорення, або конкретних запитань;

- терміни, які передбачають, що висновки не відображають фактичні результати, такі як «на нашу думку», «з нашої точки зору» або «ми займаємо позицію, яка» [2].

Переглянутий стандарт також включає нові вимоги у разі використання експерта практикуючого фахівця. Нові вимоги та пояснювальні матеріали містять вказівки щодо того, як експерт може допомогти практикуючому фахівцю у виконанні завдання з виконання узгоджених процедур. Крім того, якщо робота експерта буде використовуватися у завданні, то практикуючий фахівець повинен мати можливість брати участь у роботі експерта в обсязі, достатньому для того, щоб взяти на себе відповідальність за результати, включені до звіту про узгоджені процедури. Практикуючий фахівець може посилатися на роботу, виконану експертом, у звіті про узгоджені процедури, як добровільно, так і відповідно до закону або нормативно-правових актів. У такому випадку формулювання звіту не повинно означати, що відповідальність практикуючого фахівця за виконання процедур і звітування про результати зменшується через залучення експерта [2].

Новий МСПП 4400 передбачає підвищену прозорість до звіту про узгоджені процедури. На відміну від попередньої редакції стандарту, МСБО 4400 (переглянутий) не вимагає від аудитора

включати заяву про те, що звіт обмежується тими сторонами, які погодилися на виконання процедур. Таке обмеження тепер ґрунтується на розсуді практикуючого фахівця. Нові пояснювальні матеріали допомагають практикуючому фахівцю ухвалити рішення щодо обмеження використання або розповсюдження звіту про узгодженні процедури.

Висновки і перспективи подальших розвідок. У статті розглянуто підстави для зміни та основні зміни в Міжнародному стандарті супутніх послуг 4400 (переглянутому) «Завдання з виконання узгоджених процедур». Основною метою цих змін є забезпечення більшої гнучкості та актуальності стандарту, що дозволяє охоплювати різні сфери діяльності в бізнес-середовищах. Оновлення сприяють підвищенню послідовності виконання завдань з узгоджених процедур та здійсненню професійного судження під час їх реалізації. Переглянутий стандарт враховує умови прийняття завдання або його продовження, залучення експертів, а також розкриття інформації про дотримання вимог щодо незалежності. Ці зміни мають на меті покращити якість виконання завдань з узгоджених процедур і забезпечити відповідність сучасним вимогам ринку, що, у свою чергу, підвищує довіру до результатів аудиторської діяльності. Подальші дослідження щодо цієї теми слід акцентувати на вивченні реальних прикладів впровадження нових вимог в аудиторських компаніях, що дозволить виявити ефективні підходи та практики, що сприятимуть покращенню якості виконання цих завдань.

1. Basis for Conclusions Prepared by the Staff of the IAASB. ISRS (Rivesed) Agreed-Upon Procedures Engagements. URL: <https://www.ifac.org/system/files/publications/files/Basis-for-Conclusions-ISRS-4400-Revised-final.pdf>. (дата звернення: 28.06.2024). 2. Міжнародний стандарт супутніх послуг «Завдання з виконання узгоджених процедур». URL: https://mof.gov.ua/storage/files/Hide/3_ISRS_4400_Revised_Final_Text_of_Full_Standard_uk.pdf. (дата звернення: 28.06.2024). 3. Бессонова Г. П. Проблеми розвитку аудиту і аудиторських послуг в Україні. *Ефективна економіка*. 2020. № 12. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/12_2020/96.pdf. (дата звернення: 28.06.2024). 4. Жукова Т. А., Ганус І. С., Плікус І. Й. Аналіз ринку аудиторських послуг в Україні. *Вісник СумДУ. Сер. Економіка*. 2019. № 2. С. 63–69. URL: <https://visnyk.fem.sumdu.edu.ua/media/attachments/2019/12/17/8-63-69.pdf>. (дата звернення: 28.06.2024). 5. Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність : Закон України від 21 грудня 2017 р. № 2258-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2258-19#Text>. (дата звернення: 28.06.2024). 6. Міжнародний стандарт управління якістю 1 «Управління якістю для фірм, що виконують аудити чи огляди фінансової звітності, або інші завдання з наданням

впевненості з надання впевненості чи супутніх послуг». URL: [https://mof.gov.ua/storage/files/4_ISQM_1_Final_Standard_\(Not_Formatted\)\(uk\).pdf](https://mof.gov.ua/storage/files/4_ISQM_1_Final_Standard_(Not_Formatted)(uk).pdf). (дата звернення: 28.06.2024).

REFERENCES:

1. Basis for Conclusions Prepared by the Staff of the IAASB. ISRS (Revised) Agreed-Upon Procedures Engagements. URL: <https://www.ifac.org/system/files/publications/files/Basis-for-Conclusions-ISRS-4400-Revised-final.pdf>. (data zvernennia: 28.06.2024).
2. Mizhnarodnyi standart suputnikh posluh «Zavdannia z vykonannia uzghodzhennykh protsedur». URL: https://mof.gov.ua/storage/files/Hide/3_ISRS_4400_Revised_Final_Text_of_Full_Standard_uk.pdf. (data zvernennia: 28.06.2024).
3. Bessonova H. P. Problemy rozvytku audytu i audytorskykh posluh v Ukraini. *Efektivna ekonomika*. 2020. № 12. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/12_2020/96.pdf. (data zvernennia: 28.06.2024).
4. Zhukova T. A., Hanus I. S., Plikus I. Y. Analiz rynku audytorskykh posluh v Ukraini. *Visnyk SumDU. Ser. Ekonomika*. 2019. № 2. S. 63–69. URL: <https://visnyk.fem.sumdu.edu.ua/media/attachments/2019/12/17/8-63-69.pdf>. (data zvernennia: 28.06.2024).
5. Pro audyt finansovoi zvitnosti ta audytorsku diialnist : Zakon Ukrainy vid 21 hrudnia 2017 r. № 2258-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2258-19#Text>. (data zvernennia: 28.06.2024).
6. Mizhnarodnyi standart upravlinnia yakistiu 1 «Upravlinnia yakistiu dlia firm, shcho vykonuiut audyty chy ohliady finansovoi zvitnosti, abo inshi zavdannia z nadannia vpevnenosti z nadannia vpevnenosti chy suputnikh posluh». URL: [https://mof.gov.ua/storage/files/4_ISQM_1_Final_Standard_\(Not_Formatted\)\(uk\).pdf](https://mof.gov.ua/storage/files/4_ISQM_1_Final_Standard_(Not_Formatted)(uk).pdf). (data zvernennia: 28.06.2024).

Diachuk O. O. ^[1; ORCID ID: 0009-0007-5745-3675],
Auditor

¹LLC-AF «Info-service-audit», Rivne

TRANSFORMATIONS OF THE INTERNATIONAL STANDARD ON RELATED SERVICES 4400 (REVISED) «AGREED-UPON PROCEDURES ENGAGEMENTS»

The article examines the grounds for changes and the main modifications in the International Standard on Related Services 4400 (Revised) «Agreed-Upon Procedures Engagements» (ISRS 4400), which occurred as a result of the revision by the International Auditing and Assurance Standards Board (IAASB) of the International Standard on Related Services 4400 «Engagements to perform agreed-upon procedures regarding financial information».

The article emphasizes that the updated ISRS 4400 is adapted to contemporary trends in business environments, providing the opportunity to

perform agreed-upon procedure engagements that better meet the needs of users. It also highlights that the revised standard allows practitioners to offer more flexible solutions, focused on both financial and non-financial information. This expands the scope of the standard, enabling enterprises to receive services tailored to their specific requirements. The clear definition of the scope of the standard provides undeniable opportunities to conduct agreed-upon procedures regarding non-financial information or non-financial reporting and to perform tasks in environmental and social areas, as well as in management reporting and management criteria.

Keywords: audit; agreed-upon procedures; related services; practitioner; agreed-upon procedures report.

Отримано: 02 липня 2024 року
Прорецензовано: 07 липня 2024 року
Прийнято до друку: 27 вересня 2024 року

УДК 330.34(477):502.17

<https://doi.org/10.31713/ve320245>

JEL: D20, O12, O52, Q20

Замлинський В. А. [1; ORCIDID: 0000-0001-7642-2443],

д.е.н., професор,

Цімошинська О. В. [2; ORCIDID: 0000-0002-2277-3317],

к.е.н., доцент,

Несходовський І. С. [2; ORCID ID: 0000-0002-3044-2163],

к.е.н., доцент,

Фуркаленко А. Л. [3; ORCID ID: 0009-0004-9719-4020],

здобувач вищої освіти третього (освітньо-наукового) рівня,

Шишов С. А. [2; ORCID ID: 0009-0000-3351-3337],

здобувач вищої освіти третього (освітньо-наукового) рівня

¹Одеський національний технологічний університет, м. Одеса, Україна

²Міжрегіональна академія управління персоналом, м. Київ, Україна

³Одеський національний університет імені І.І. Мечникова, м. Одеса, Україна

ПЕРСПЕКТИВИ ПЕРЕХОДУ ДО ЦИРКУЛЯРНОЇ ЕКОНОМІКИ В УКРАЇНІ В РАМКАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Циркулярна економічна система є стратегією, що спрямована на оптимізацію використання ресурсів, мінімізацію відходів та екологічний вплив. Ця стаття аналізує сучасні джерела, в яких висвітлюються питання з впровадження циркулярної економіки, виявляючи ключові теоретичні основи, економічний та екологічний потенціал, а також інновації та виклики, пов'язані з її впровадженням. Обговорюються приклади успішного переходу на циркулярні моделі в Європі, а також інші аспекти, включаючи участь громадських організацій у підвищенні темпів очікуваних змін. Аналіз показує, що, незважаючи на значні переваги, існують серйозні виклики та ризики, які потребують комплексного підходу для успішного впровадження циркулярної економіки в Україні. Зміни в економічній системі, такі як перехід до циркулярної економіки, можуть стати потужним стимулом для організацій громадянського суспільства, заохочуючи їх до дій. Стаття є основою для подальших досліджень та практичних рекомендацій щодо розвитку сталих економічних моделей в Україні.

Ключові слова: циркулярна економіка; сталий розвиток; переробка; використання ресурсів; інновації; євроінтеграція.

Постановка проблеми. В Україні нині зростає кількість ризиків, в тому числі і екологічних, тоді як Європа обрала «зелений курс» розвитку, усвідомлюючи необхідність кардинальних змін у відповідь на глобальні виклики, як-от зміна клімату, виснаження природних

ресурсів та погіршення стану довкілля. Європейський зелений курс (European Green Deal) став стратегією, спрямованою на досягнення кліматичної нейтральності до 2050 року та створення стійкої економіки, яка мінімізує негативний вплив на природу [1]. В умовах наростаючих екологічних та економічних криз Європа ставить амбітні цілі, прагнучи стати світовим лідером у галузі чистих технологій, відновлюваних джерел енергії та циркулярної економіки [2].

Аналіз досліджень і публікацій. Аналіз літератури з циркулярної економіки охоплює широкий спектр досліджень, присвячених теоретичним основам, практичним аспектам та перспективам цієї моделі сталого розвитку. Циркулярна економіка стала предметом активного вивчення останні десятиліття, коли посилилося усвідомлення обмеженості природних ресурсів та необхідності скорочення на довкілля. У цьому огляді виділено ключові теми та напрями досліджень, представлені у літературі.

В однієї з перших досліджень «Cradle to Cradle», що заклали основи концепції циркулярної економіки, наголошується на необхідності створення економіки замкнутого циклу, де матеріали та ресурси постійно використовуються повторно. В основі теорії лежать ідеї про заміну лінійної моделі «взяти, використовувати, викинути» на замкнуту, при якій ресурси не виснажуються, а відходи стають сировиною для нових продуктів. Сучасні дослідження доповнюють цю модель поняттям «циклічності» та інтегрують ідеї сталого споживання, ресурсозбереження та екодизайну [3].

Численні дослідження показують, що циркулярна економіка має значний потенціал для зменшення екологічних збитків. В сучасних дослідженнях розглядаються можливості скорочення викидів парникових газів, зниження рівня забруднення води та ґрунту за рахунок переробки відходів, повторного використання матеріалів та переходу на відновлювані джерела енергії. Економічні вигоди також підкреслюються у дослідженнях: циркулярна економіка дозволяє поліпшити ефективність використання ресурсів та знизити виробничі витрати, що у перспективі стимулює економічне зростання [4].

Дослідження наголошують на важливості інновацій у технологічних та виробничих процесах для успішного впровадження циркулярної економіки. Наприклад, аналізуються приклади компаній, які впровадили інноваційні підходи до проєктування продуктів з урахуванням принципів циркулярної економіки [5].

Велика увага приділяється стратегії початку циркулярної економіки лише на рівні держави й міжнародних організацій. Європейський Союз є лідером у розробці та просуванні циркулярних економічних моделей, що відображено у численних публікаціях та стратегіях, як-от Європейський зелений курс. Важливі роботи стосуються розробки політики, спрямованої на стимулювання циркулярних моделей, включаючи податкові пільги, регулювання відходів та підтримку бізнесу. У дослідженнях обговорюються приклади країн, які активно впроваджують принципи циркулярної економіки, та аналізуються виклики, з якими вони стикаються.

У літературі обговорюються соціальні наслідки переходу на циркулярну модель. Роботи зі сфери соціальної економіки, підкреслюють, що циркулярна економіка може сприяти створенню нових робочих місць, підвищенню екологічної обізнаності та зміні споживчої поведінки. Однак також порушуються питання щодо ризиків соціальної нерівності, якщо перехід до циркулярної моделі не супроводжуватиметься справедливими умовами для всіх верств населення [6].

Незважаючи на позитивні сторони, у літературі обговорюються й виклики запровадження циркулярної економіки. Деякі автори вказують на високі витрати на створення інфраструктури для переробки, складності у зміні бізнес-моделей і недостатню поінформованість споживачів та компаній. Крім того, критики зазначають, що циркулярна економіка поки що не здатна повністю усунути проблему забруднення та виснаження ресурсів, оскільки потребує часу та значних зусиль для масштабного впровадження [7].

Література з циркулярної економіки також включає безліч прикладів та кейсів успішного впровадження циркулярних моделей у бізнесі та державних програмах. Компанії, такі як IKEA та H&M, розробили стратегії із замкнутого циклу виробництва, зниження відходів та збільшення частки перероблених матеріалів [8].

Постановка завдання. Аналіз літератури з циркулярної економіки показує, що ця модель має значний потенціал для покращення екологічної та економічної стійкості. Однак для успішного її впровадження потрібні інвестиції в інновації, політика підтримки, поінформованість суспільства та подолання структурних викликів. Літературні джерела пропонують широкий спектр даних, на основі яких можна розробляти стратегії для впровадження циркулярної економіки на різних рівнях – від бізнесу до державних програм.

Основні результати дослідження. Введення циркулярної економіки у Європі зумовлено кількома важливими чинниками, спрямованими на сталий розвиток та зниження екологічного навантаження, як-от:

- циркулярна економіка дозволяє значно скоротити споживання первинних ресурсів за рахунок повторного використання, ремонту, переробки та рециркуляції матеріалів, що знижує залежність від видобутку нових сировинних матеріалів;

- зниження екологічних збитків, адже традиційна лінійна економіка, яка ґрунтується на принципі «взяти, використовувати, викинути», створює значні обсяги відходів та забруднень;

- економічна вигода та нові робочі місця, адже перехід на циркулярну економіку створює нові можливості для бізнесу, особливо у сфері переробки, ремонту, розробки більш довговічних та екологічних продуктів;

- поліпшення конкурентоспроможності, ефективне використання ресурсів знижує виробничі витрати, підвищуючи конкурентоспроможність європейських компаній;

- зниження залежності від імпорту та політична стабільність, адже скорочення імпорту ресурсів робить Європу менш залежною від зовнішніх поставок, що зменшує ризики, пов'язані з геополітичними конфліктами чи коливаннями цін на сировину.

Для впровадження циркулярної економічної системи в Україні необхідним є ретельний аналіз її елементів та ефектів з подальшою адаптацією до реалій країни. Зі зробленого аналізу можна зробити висновок, що циркулярна економіка в Україні має добрі перспективи, особливо враховуючи тиск з боку міжнародних організацій та європейську інтеграцію, проте важливим залишається питання внутрішньої стабільності, як економічної, так і політичної, а також необхідність модернізації інфраструктури і розробки відповідних законодавчих ініціатив, підвищення рівня безпеки в країні.

Виходячи з вищезазначеного можна зробити висновок, що в Україні доцільно впроваджувати циркулярну економічну систему замість лінійної економіки [9].

Оскільки одним з напрямів впровадження циркулярної економічної системи є оптимізація потоків відходів та створення умов для максимальної реалізації принципів ресурсозбереження, важливим подальшим кроком для змін буде створення системи сортування відходів, а з часом поступовий перехід до сортування

сміття всіма верстами населення і створення інфраструктури для переробки відходів.

Розглянемо інноваційні методи сортування відходів, які допомагають покращити ефективність переробки та зменшити вплив на навколишнє середовище і рекомендовані для впровадження в Україні наведені у таблиці.

Таблиця

Методи сортування відходів, які доцільно впроваджувати в Україні з урахуванням принципів циркулярної економіки

Назва технології	Особливості застосування технології
1. Оптична технологія сортування	Оптичне сортування використовує передові сенсори для визначення матеріалів на основі їхнього кольору, форми, розміру та хімічного складу
2. Роботизовані системи сортування	Роботи з підтримкою штучного інтелекту можуть швидко ідентифікувати та збирати різні типи відходів
3. Магнітне та індукційне сортування (Едді струми)	Магнітні сепаратори використовуються для видалення феромагнітних металів, а індукційні сепаратори видаляють кольорові метали
4. Штучний інтелект (ШІ) і машинне навчання	Програмне забезпечення на базі ШІ обробляє дані з об'єктів сортування відходів, оптимізуючи лінії сортування, підвищуючи точність і передбачаючи потоки матеріалів
5. Плавуче та осадове сортування	Матеріали, що плавають, відокремлюються від важчих матеріалів (металів, скла), які тонуть. Цей процес допомагає розділити легкі та важкі матеріали
6. Пневматичне сортування	Використовується потік повітря для відокремлення легких матеріалів, від важчих предметів, таких як метали або скло
7. Технології сортування біорозкладаних матеріалів	Біорозкладні або компостовані матеріали ідентифікуються та відокремлюються для компостування, а не для традиційної переробки
8. Багатопотокові системи переробки	Замість сортування відходів після збору, багатопотокові системи дозволяють розділяти перероблювані матеріали у різні контейнери
9. Blockchain у сортуванні відходів	Технологія блокчейн відстежує потік матеріалів через процес переробки, забезпечуючи прозорість і можливість відстеження
10. Ідентифікація для хімічної переробки	Передовий хімічний аналіз ідентифікує хімічний склад матеріалів, дозволяючи системам сортувати їх на основі молекулярної структури
11. Розумні контейнери з підтримкою ШІ	Сенсори Інтернету речей (IoT), встановлені в контейнерах, автоматично ідентифікують тип відходів і сортують їх відповідно

З таблиці бачимо, що для впровадження циркулярної економічної системи необхідне ретельне сортування відходів, що неможливо без інвестицій і створення мобільних сортувальних центрів, які зараз поширюються країнами Європи.

Ефективне сортування сміття в циркулярній економіці дозволяє не лише знизити обсяги відходів, а й створити замкнутий цикл використання матеріалів, де ресурси постійно повертаються в обіг, зменшуючи залежність від нових ресурсів та знижуючи екологічне навантаження.

Оскільки Європа вводить циркулярну економіку як відповідь на глобальні виклики, такі як зміна клімату, виснаження ресурсів та забруднення навколишнього середовища, а також зміцнення власної економічної та політичної стійкості, доцільно адаптувати цю систему для України та сприяти її швидкому впровадженню.

Доцільним є також співпраця з громадськими організаціями України для підвищення темпів впровадження, адже громадські організації відіграють важливу роль у просуванні та впровадженні циркулярної економіки на різних рівнях, діючи як сполучна ланка між урядом, бізнесом та громадянами за такими напрямками:

- Громадські організації можуть проводити кампанії щодо інформування населення про принципи циркулярної економіки. Це може містити освітні програми, лекції, майстер-класи, інформаційні матеріали, які допоможуть людям зрозуміти важливість скорочення відходів, повторного використання матеріалів та вибору екологічних продуктів.

- Організації можуть працювати з бізнесом, допомагаючи компаніям переходити на циркулярні моделі через консалтинг, навчання чи розробку спільних ініціатив. Наприклад, вони можуть надавати компанії дані про кращі практики у переробці та проектуванні товарів, а також підтримувати розробку продуктів, які можна переробляти, повторно використовувати чи ремонтувати.

- Деякі громадські організації можуть безпосередньо брати участь у створенні та підтримці інфраструктури для переробки, компостування та повторного використання.

- Організації можуть налагоджувати співпрацю між різними учасниками ланцюжка – від виробників до споживачів. Це можуть бути партнерства з університетами для проведення досліджень у галузі стійких технологій, з підприємствами для впровадження

циркулярних моделей, а також із місцевою владою для розробки інфраструктури переробки відходів.

- Громадські організації можуть проводити моніторинг поточних моделей споживання та виробництва, аналізувати їх екологічні наслідки, а також розробляти рекомендації щодо покращення. Вони можуть оцінювати програми з переробки та мінімізації відходів, допомагаючи покращувати та оптимізувати їх роботу.

- Організації можуть мотивувати населення брати активну участь в ініціативах з циркулярної економіки. Це можуть бути програми з винагороди за роздільне збирання сміття, конкурси на найкращі ідеї щодо повторного використання відходів або стимулювання волонтерства в екологічних проєктах.

Таким чином, громадські організації можуть стати двигуном циркулярної економіки, поєднавши зусилля різних учасників суспільства, впливаючи на політику та створюючи умови для сталого майбутнього.

Висновки. Європа успішно просувається у впровадженні циркулярної економіки, демонструючи лідерство у вирішенні глобальних екологічних та економічних викликів. Перехід від лінійної моделі споживання до циркулярної допомагає Європі знижувати залежність від дефіцитних ресурсів, мінімізувати відходи та зменшувати екологічні збитки. Це не тільки сприяє стійкому розвитку, а й відкриває нові економічні можливості, створюючи робочі місця та підвищуючи конкурентоспроможність європейських компаній. Введення циркулярної економіки є критично важливим для досягнення кліматичної нейтральності та забезпечення екологічно збалансованого майбутнього.

Аналіз показав, що впровадження циркулярної економіки України є необхідним кроком для сталого розвитку країни. Циркулярна економіка дозволить знизити навантаження на природні ресурси, скоротити обсяги відходів та забруднення, а також покращити економічну стабільність за рахунок підвищення ефективності використання матеріалів. Однак на шляху до впровадження існують ризики. Серед них це брак інфраструктури для переробки, низька поінформованість населення, слабка законодавча база та можливий опір деяких галузей. Для успішного переходу Україні потрібен комплексний підхід, що включає інвестиції, освіту та політичну волю.

Сортування сміття відіграє ключову роль у зниженні екологічного навантаження та є важливим елементом сталого розвитку. Її впровадження як сприяє скорочення відходів і

збільшення обсягів переробки, а й створює нові можливості для ефективного використання ресурсів. Зміни в економічній системі, такі як перехід на циркулярну економіку можуть стати потужним стимулом для громадських організацій, спонукаючи їх до активних дій. Ці організації можуть відігравати важливу роль у освіті, підтримці ініціатив з переробки та участі у розробці екологічно відповідальних рішень, створюючи позитивні зміни у суспільстві.

1. Castle J. L., Hendry D. F. Five sensitive intervention points to achieve climate neutrality by 2050, illustrated by the UK. *Renewable Energy*. 2024. Vol. 226. P. 120445. 2. Tatarewicz I., Lewarski M., Skwierz S., Krupin V., Jeszke R., Pyrka M., Sekuła M. The role of BECCS in achieving climate neutrality in the European Union. *Energies*. 2021. Vol. 14, no. 23. P. 7842. 3. Braungart M., McDonough W. *Cradle to cradle*. Random House. 2009. 4. Šimleša D. Ecological economics. In: *Encyclopedia of the Social and Solidarity Economy*. 2023. 5. Dominko M., Primc K., Slabe-Erker R., Kalar B. A bibliometric analysis of circular economy in the fields of business and economics: towards more action-oriented research. *Environment, Development and Sustainability*. 2023. Vol. 25, no. 7. P. 5797–5830. 6. Kirchherr J., Urbinati A., Hartley K. Circular economy: A new research field? *Journal of Industrial Ecology*. 2023. Vol. 27, no. 5. P. 1239–1251. 7. Kuhlmann M., Bening C. R., Hoffmann V. H. How incumbents realize disruptive circular innovation: Overcoming the innovator's dilemma for a circular economy. *Business Strategy and the Environment*. 2023. Vol. 32, no. 3. P. 1106–1121. 8. Maher R., Yarnold J., Pushpamali N. N. C. Circular economy 4 business: A program and framework for small-to-medium enterprises (SMEs) with three case studies. *Journal of Cleaner Production*. 2023. Vol. 412. P. 137114. 9. Замлинський В. А., Найда А. В., Замлинська О. В. Сучасні аналітичні інструменти відповідального ведення бізнесу та впровадження стандартів ЄС для сталого розвитку в агропродовольчому секторі. *Український журнал прикладної економіки та техніки*. 2024. № 3. Т. 9. С. 160–168.

REFERENCES:

1. Castle J. L., Hendry D. F. Five sensitive intervention points to achieve climate neutrality by 2050, illustrated by the UK. *Renewable Energy*. 2024. Vol. 226. P. 120445. 2. Tatarewicz I., Lewarski M., Skwierz S., Krupin V., Jeszke R., Pyrka M., Sekuła M. The role of BECCS in achieving climate neutrality in the European Union. *Energies*. 2021. Vol. 14, no. 23. P. 7842. 3. Braungart M., McDonough W. *Cradle to cradle*. Random House. 2009. 4. Šimleša D. Ecological economics. In: *Encyclopedia of the Social and Solidarity Economy*. 2023. 5. Dominko M., Primc K., Slabe-Erker R., Kalar B. A bibliometric analysis of circular economy in the fields of business and economics: towards more action-oriented research. *Environment, Development and Sustainability*. 2023. Vol. 25, no. 7. P. 5797–5830. 6. Kirchherr J., Urbinati A., Hartley K. Circular economy: A new research field? *Journal of Industrial Ecology*. 2023. Vol. 27, no. 5. P. 1239–1251. 7. Kuhlmann M., Bening C. R., Hoffmann V. H. How incumbents realize disruptive circular innovation: Overcoming the innovator's dilemma for a circular

economy. *Business Strategy and the Environment*. 2023. Vol. 32, no. 3. P. 1106–1121.
8. Maher R., Yarnold J., Pushpamali N. N. C. Circular economy 4 business: A program and framework for small-to-medium enterprises (SMEs) with three case studies. *Journal of Cleaner Production*. 2023. Vol. 412. P. 137114. 9. Zamlynskyi V. A., Naida A. V., Zamlynska O. V. Suchasni analitychni instrumenty vidpovidalnoho vedennia biznesu ta vprovadzhennia standartiv YeS dlia staloho rozvytku v ahroprodovolchomu sektori. *Ukrainskyi zhurnal prykladnoi ekonomiky ta tekhniky*. 2024. № 3. T. 9. S. 160–168.

Zamlynskyi V. A. [1; ORCID ID: 0000-0001-7642-2443],

Doctor of Economics, Professor,

Tsimoshynska O. V. [2; ORCID ID: 0000-0002-2277-3317],

Candidate of Economics (Ph.D.), Associate Professor,

Neskhodovskyi I. S. [2; ORCID ID: 0000-0002-3044-2163],

Candidate of Economics (Ph.D.), Associate Professor,

Furkalenko A. L. [3; ORCID ID: 0000-0001-7642-2443],

Post-graduate Student,

Shyshov S. A. [2; ORCID ID: 0009-0000-3351-3337],

Post-graduate Student

¹National University of Technology, Odesa, Ukraine

²Interregional Academy of Personnel Management, Kyiv, Ukraine

³Odesa I.I. Mechnikov National University, Odesa, Ukraine

PROSPECTS FOR TRANSITION TO A CIRCULAR ECONOMY IN UKRAINE WITHIN THE FRAMEWORK OF EUROINTEGRATION PROCESSES

The circular economy is a strategy that aims to optimise resource use, minimise waste and environmental impact. This article analyses the current literature on circular economy implementation, identifying the key theoretical foundations, economic and environmental potential, as well as innovations and challenges associated with its implementation. Examples of successful transitions to circular models in Europe are discussed, as well as other aspects, including the involvement of civil society organisations in increasing the pace of expected change. The analysis shows that, despite the significant benefits, there are serious challenges and risks that require a comprehensive approach for the successful implementation of the circular economy in Ukraine. The analysis showed that the introduction of a circular economy in Ukraine is a necessary step for the sustainable development of the country. The circular economy will reduce the burden on natural resources, reduce waste and pollution, and improve economic stability by increasing the efficiency of material use. However, there are risks to the implementation. Among them are the lack of recycling infrastructure, low public awareness, weak legislative framework, and possible resistance from some industries. Changes in the economic system, such as the transition to a circular economy, can be a powerful incentive for civil society organizations,

encouraging them to take action. These organizations can play an important role in education, supporting recycling initiatives, and participating in the development of environmentally responsible solutions, creating positive changes in society.

Keywords: circular economy; sustainable development; recycling; resource use; innovation; European integration.

Отримано: 12 серпня 2024 року

Прорецензовано: 17 серпня 2024 року

Прийнято до друку: 27 вересня 2024 року

¹ *Izmail State University of Humanities, Izmail, Ukraine*

² *Interregional Academy of Personnel Management, Kyiv, Ukraine*

ANTI-CRISIS MANAGEMENT APPROACHES AND RISK FACTOR ANALYSIS IN RAILWAY TRANSPORT

The rail transport system has several advantages that make this type of transport unique and critical significant. However, due to the manifestation of crisis elements, this type of transport can be engulfed in a large-scale crisis. To prevent crisis risks, clear anti-crisis management is needed, based on the analysis of the current situation in the industry and the dynamics of recent years. Anti-crisis management in the rail transportation system can be both direct and indirect. An exception is the system of passenger transportation by rail in Romania, where there was an increase in passenger transportation by rail by 19.2% with a GDP growth of 43%. The quantitative and qualitative reasons for such phenomena are considered and the authors offer their vision of a system of anti-crisis measures in both freight and passenger rail transportation.

Keywords: Anti-crisis management; railway transport; transportation; regression; gross domestic product.

Introduction. The efficiency of railway transport is closely dependent on the factors of the external economic environment, while being influenced by the internal state of the management system of this type of transport. A stable management climate is important for railway transport, which makes anti-crisis management measures particularly relevant. The most relevant issue in the field of anti-crisis management is the prevention of crisis phenomena, which is possible with the timely identification and management of risks. Qualitative characteristics of

the risk management system and quantitative indicators of the railway transport system together form the basis of analysis in the crisis management system. To improve the effectiveness of crisis management, timely analysis is necessary, which is the element presented in this study. Crisis phenomena in the economy occur regularly, and their causes are economic problems and problems arising in various areas of human activity. Problems of this nature can include political changes, natural and man-made disasters, and epidemics. The COVID-19 pandemic was a vivid example of the emergence of crisis in many spheres of economic activity, and the railway transport industry was no exception.

Regardless of the geographical location of the country, the level of development of railway communications, and the skills of managers in crisis management, this crisis has emerged, and the process of eliminating the consequences of the crisis in railway transport, both freight and passenger, is underway. As rail freight and passenger transport are often treated separately, research lacks a clear view of the issues that were at the heart of the crisis. Often, the risks arising in railway transport are explained by the peculiarities of railway infrastructure, and insufficient attention is paid to crisis management measures. In this article, railway transport is examined in a comprehensive way for countries with different geographical locations and different levels of economic development, which complements earlier studies by experts in both freight and passenger transport.

Analysis of recent research and publications. To interpret the nature of the emergence of a crisis, many scholars study the nature of the emergence of a crisis. In their studies, Olofsson (Olofsson & Zinn, 2018) and Harvey (Harvey, et al., 2021) note that in order to track the starting point of a crisis, risks arise, for the location of which it is necessary to systematically analyze economic processes using available indicators [1; 2]. Researchers such as Ashby (2022) and Kasperson (2017) point to the nature of the emergence of a crisis as errors made in management, give relevant examples in their studies and assess the risk of a crisis as a set of actions or inactions of managers [3; 4]. Blunden & Thirlwell (2022) in his study of the nature of crises sees the inadequacy of information and communication products that allow identifying risks at early stages. Zahidi (2024) considers the risks of the emergence of crisis phenomena in specific economic processes as consequences of global risks [5; 6]. In general, all researchers agree that a crisis can be predicted, identified and

prevented in a timely manner.

The risks of crisis phenomena as accompanying economic development are considered by Beghetto & Corazza (2019) and Siebert (Siebert, 2018), who provide historical examples of identifying and eliminating crisis phenomena in the process of evolution of economic doctrine. Chkhaidze et al. (2023) notes that no modern economic activity is free from the risk of crisis [7; 8].

Fiorito et al. (2022) and Tsounin & Vlachvei (2021), when studying the methodology of analyzing economic processes and phenomena, focus their attention on the primary definition of indicators indicating the likelihood of the manifestation of prerequisites for the emergence of crisis phenomena [9; 10]. For the constructed mathematical models, Trachenko et al. (2021) defines indicators characterizing the risk of a crisis, and Doumeingts & Browne (2016) adds elements of crisis probability detection technologies [11; 12].

Since transport links are very important for preventing risks in other sectors of the economy, researchers Dzemydiene et al. (2022) and Macioszek & Sierpinski (2019) note the importance of timely detection of crisis phenomena, as well as elimination of the consequences of the crisis in the transport sector [13; 14].

Despite the great attention to anti-crisis management in the transport sector, the area of formation of anti-crisis measures in the field of rail transportation has been poorly studied. In the post-pandemic period, no studies have been conducted on the impact of quantitative indicators of railway passenger and freight transportation on the main macroeconomic indicators, that is, anti-crisis measures in railway transport have been studied locally, without generalizations at the country level.

Objective. This study aims to form an idea of the possibilities of anti-crisis management in the field of railway transport both in the management system of passenger and freight transportation. The consequences of the crisis caused by the COVID-19 pandemic and ways to eliminate risks are considered. Linear regression is used as a quantitative indicator to identify the dependence of the gross domestic product of countries on the performance indicators of railway transportation. Qualitative characteristics of the impact on the capacity of railways are also considered. The study is based on the statistical monitoring of passenger and freight transportation by rail in the USA, Germany, and Romania from 2014 to 2023.

Results. To conduct the study, countries with different levels of development and with traditionally established different levels of

approach to anti-crisis management were selected. The countries selected were the United States of America, Germany, and Romania. The selection was made based on the principle of decreasing the length of railway lines. The study was conducted for the freight transportation by rail sector and the passenger transportation sector [15–17]. As a dependent variable in all studies, such a macroeconomic indicator as gross domestic product was chosen, since this indicator allows us to assess the dynamics of economic processes. Regression equations obtained by the least squares method were studied. The applied package EViews12 was used as a research tool.

Let's consider freight transportation by rail. As an independent variable for all three countries under study, the number of goods transported by rail during the year for the period from 2014 to 2023 was chosen. When considering the dependence on the gross domestic product of countries such as the United States, Germany, and Romania, decreasing regression equations were obtained, which means that the crisis phenomena in the railway freight transport system are much deeper than those caused by the COVID-19 pandemic. Figures 1–3 show the corresponding regression equations.

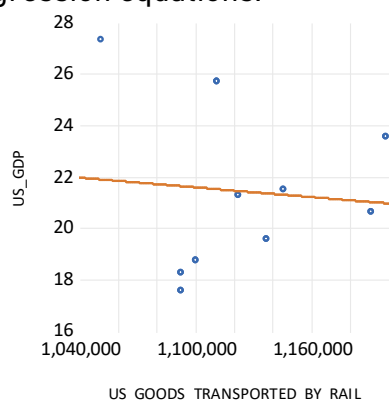

Figure 1. US GDP as a function of the amount of goods transported by rail

Source: compiled by the authors

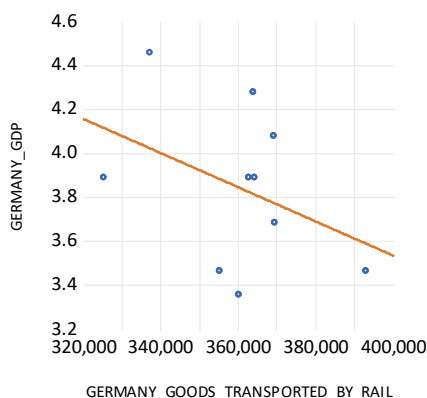

Figure 2. Germany's GDP as a function of the volume of freight transported by rail
Source: compiled by the authors

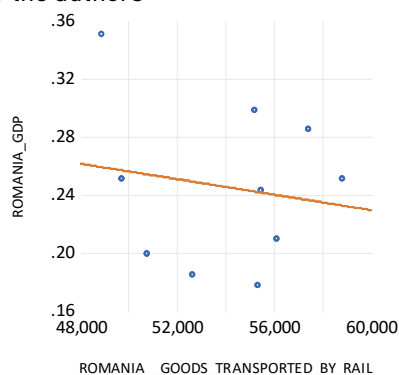

Figure 3. Romania's GDP depending on the volume of freight transported by rail
Source: compiled by the authors

It should be noted that when studying the general trend of freight transportation, for the specified period the largest absolute decrease in freight turnover was recorded in Germany (8%), and in the USA and Romania this decrease was 3.8%. Thus, the general trend towards a decrease in freight transportation by rail indicates the need to develop a unified system of anti-crisis measures for the general increase in the attractiveness of freight transportation by rail [18].

When examining passenger transportation by rail, it was found that for the USA the dependence of the gross domestic product on the number of miles traveled by passengers on trains is a decreasing function, just as in Germany the dependence on the gross domestic product on the number of passengers transported by rail. Figures 4 and 5 show the graphs of the dependence of the gross domestic product of these countries on the indicators characterizing passenger traffic by rail [19].

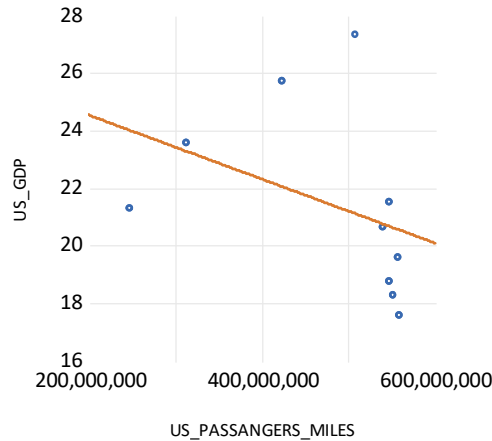

Figure 4. US GDP versus the number of miles by rail passengers
Source: compiled by the authors

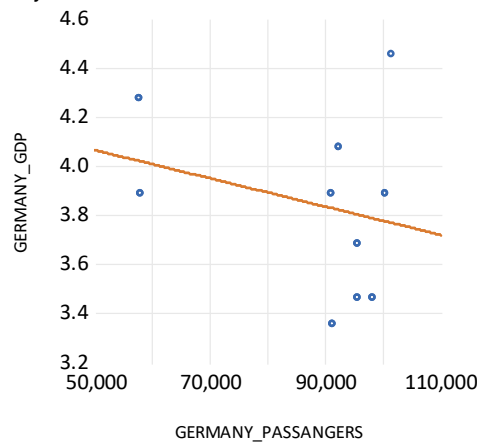

Figure 5. Germany's GDP depending on the number of rail passengers
Source: compiled by the authors

Since the US is characterized by a 10.08% decrease in passenger traffic by rail, the dependence demonstrating a decrease in GDP on the number of miles traveled is natural and requires innovative solutions to eliminate the crisis in this industry.

For Germany, during the period under study, there was an increase in passenger turnover by 10.3%, but at the same time, there is a negative dynamic in the dependence of GDP on passenger turnover, which indicates a decrease in the role of passenger rail transportation in the country's economy as a whole. Such results were obtained due to an increase in the number of passengers using rail transport regularly to cover short distances [20].

However, for Romania, the dependence of the gross domestic product on the number of passengers carried by rail was revealed to be an increasing function, as illustrated in Figure 6.

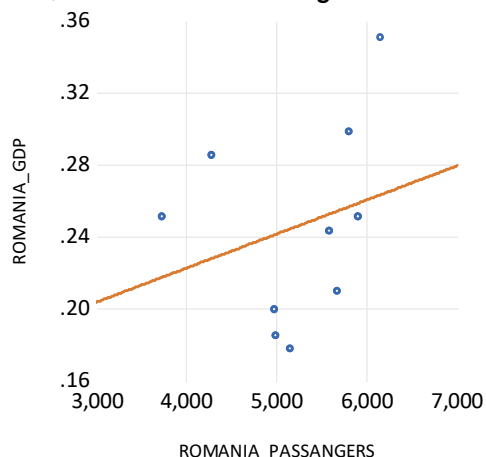

Figure 6. Romania's GDP depending on the number of rail passengers

Source: compiled by the authors

The explanation for this nature is the high level of absolute GDP growth, which for the UK was 43.1% over the preservation period, unlike other countries, since for the USA this value was 35.6% over the preservation period, and for Germany only 12.8%. In addition to GDP growth in the UK in the current period, there was an increase in passenger turnover on rail transport, which was 19.2%. Such an increase in passenger turnover is the beginning of a comprehensive anti-crisis program aimed at developing the tourism industry. As a result, the tourism development program is widely operating, within the framework of which each employee working in the public sector or a private company participating in the program has the opportunity to receive tourist services in the external tourism market during the year. Thanks to the freely provided marketing services of data, users often choose rail transport for visiting tourist destinations, which is more environmentally friendly than road transport. If necessary, tourists rent out cars during their trips. Thus, the system of anti-crisis measures in one industry led to the creation of conditions for overcoming the crisis in the corresponding industry. An example of such a symbiosis of anti-crisis measures can be implemented in any other conditions, taking into account the specific situation.

Conclusions. Railway communication has traditionally played an important role in the development of the economy of countries in general and their regions in particular. Recently, there has been a

decline in interest in the implementation of transportation of both freight and passengers by rail. However, this trend is not rational, it requires specialists to develop and implement a system of anti-crisis measures that will revive rail transportation. A study of the dependence of gross domestic product on the amount of transported goods showed that in all selected countries, from 2014 to 2023, there was a decline in freight traffic by rail. The largest decline was observed in Germany and amounted to 8%, in the USA and Romania this figure was 3.8%. The decline in Germany is because in recent years the government has not taken measures to stimulate anti-crisis measures in the system of freight transportation by rail, but at the same time some government acts were aimed at regulating road freight transportation. The disproportion in attention to different modes of transport has led to the emergence of crisis phenomena in the rail freight system. The decrease in attention to rail transport in Germany is also caused by the lack of incentives for small and medium-sized businesses to use this mode of transport due to the lack of regulation of environmental requirements for freight transport.

In the United States and Romania, the decline in rail freight volumes is the result of untimely anti-crisis management on the part of carriers, since several logistics chains were lost during the pandemic and their restoration was not carried out on time. In general, the freight transportation system requires anti-crisis measures aimed at forming an adapted system of loading and unloading service points, since the decline in the attractiveness of rail transport among consumers of transport services is caused by the fact that the railway infrastructure cannot deliver goods directly to the customer. To eliminate this phenomenon, which can provoke a wider range of crisis phenomena? It is necessary to include rail carriers in the system of integrating the logistics space of both individual territories and more global logistics entities. The ability to use rail transport for the delivery of complete cargo will not only increase cargo turnover but also improve the environmental friendliness of cargo delivery by reducing harmful emissions when delivering the same goods by road.

Passenger transportation during the pandemic in all the countries studied showed a decrease in the number of passenger transportation in 2020 by at least 2 times compared to 2019, in 2021 there was an increase, but insignificant. In general, during the study period in the United States, there was a decrease in the number of miles that were covered by passengers by 10%. One of the ways of an innovative anti-

crisis approach in this case may be the development of tourist programs in which passenger rail transportation will play a key role. To attract the attention of passengers to the possibilities of traveling by rail, special tourist routes can be developed that will be served by high-comfort trains containing cars of various contents, including the entertainment industry. Such tourist trains can be used for team building since they can provide opportunities for intellectual recreation with visits to historical and natural attractions in the bus accessibility zone along the route of such tourist trains. In general, passenger rail transportation has significant potential, however, as research results show, it requires a comprehensive anti-crisis approach in the management system of both this type of activity and related industries.

Rail transportation, due to its environmental friendliness, has an undoubted priority over road transportation. The study showed that the industry requires intervention to prevent the risk of a large-scale crisis in the industry. Anti-crisis measures in the rail communication system have both a material aspect, such as creating additional opportunities for loading and unloading operations, and a communicative aspect since the information field does not contain sufficient information about the advantages of rail transport, as a result of which the demand for rail transportation falls, both in the freight and passenger transportation systems. The presented study is an example of compensating for information deficiency in the field of rail transportation.

1. Olofsson A., Zinn J. Researching Risk and Uncertainty: Methodologies, Methods and Research Strategies. Springer, 2018. 2. Harvey C. R., Rattray S., Van Hemert O. Strategic Risk Management: Designing Portfolios and Managing Risk. John Wiley & Sons, 2021. 3. Ashby S. Fundamentals of Operational Risk Management: Understanding and Implementing Effective Tools, Policies and Frameworks. Kogan Page Publishers, 2022. 4. Kasperson R. E. Risk Conundrums: Solving Unsolvably Problems. Routledge, 2017. 5. Blunden T. B., Thirlwell J. Mastering Risk Management. Pearson UK, 2022. 6. Zahidi S. Global Risks Report. 2024, 2024. 7. Beghetto R. A., Corazza G. E. Dynamic Perspectives on Creativity: New Directions for Theory, Research, and Practice in Education. Springer, 2019. 8. Chkhaidze I., Makharadze N., Devadze L. Management Problems of Innovative Business Projects and Ways of Its Improvement. *Economics Ecology Socium*. 2023. Vol. 7. P. 71–83. DOI: <https://doi.org/10.31520/2616-7107/2023.7.1-7>. 9. Fiorito L., Scheall S., Suprinyak C. E. Research in the History of Economic Thought and Methodology: Including a Symposium on the work of François Perroux. Emerald Group Publishing, 2022. 10. Tsounin N., Vlachvei A. Advances in Longitudinal Data Methods in Applied Economic Research. 2020 *International Conference on Applied Economics (ICOAE)*. Springer Nature, 2021. 11. Trachenko L., Lazorenko L., Maslennikov Y., Hrinchenko Y., Arsawan I., Koval V. Optimization modeling of business processes of engineering service enterprises in the national economy. *Naukovyi Visnyk Natsionalnoho Hirnychoho*

Universytetu. 2021. № 4. P. 112–119. **12.** Doumeingts G., Browne J. *Modelling Techniques for Business Process Re-engineering and Benchmarking*. Springer US, 2016. **13.** Dzemydiene D., Burinskiene A., Ciziuiene K., Miliauskas A. *Development of Smart Context-Aware Services for Cargo Transportation*. Springer International Publishing, 2022. **14.** Macioszek E., Sierpinski G. *Modern Traffic Engineering in the System Approach to the Development of Traffic Networks*. Springer International Publishing, 2019. **15.** Chaplynska N., Zhytkevich O. *Mapping the Digitalization of BRI Countries under the Development of Working Papers*. 2023. P. 57–74. URL: https://hkchc.primo.exlibrisgroup.com/discovery/delivery/852CHCHE_INST:HKCHC/122228660008063. (дата звернення: 28.06.2024). **16.** Koval V., Honcharova I., Metil T., Stepanova N. Conceptual approaches to creating innovations in the field of crossborder transport. *Innovative management of business integration and education in transnational economic systems*. Riga : ISMA University Riga (Latvia), 2023. С. 170–180. **17.** Kirdina O., Ukrainka L. Anti-Crisis Management Of Railway Transport. *Visnik ekonomiky transportu i promyslovosti*. 2022. P. 24–32. DOI: <https://doi.org/10.18664/btie.76-77.282128>. **18.** Koval V., Borodina O., Lomachynska I., Olczak P., Mumladze A., Matuszewska D. Model Analysis of Eco-Innovation for National Decarbonisation Transition in Integrated European Energy System. *Energies*. 2022. № 15. P. 150–168. **19.** Unitisation in rail freight transport – tonne-kilometre for gross-gross weight of goods. *Eurostat*. 2023. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/tran_im_urail/default/table?lang=en (дата звернення: 28.06.2024). **20.** Unitisation in the different modes of transport – tonne-kilometre for gross weight of goods. *Eurostat*. 2023. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/tran_im_umod/default/table?lang=en (дата звернення: 28.06.2024).

REFERENCES:

1. Olofsson A., Zinn J. *Researching Risk and Uncertainty: Methodologies, Methods and Research Strategies*. Springer, 2018. **2.** Harvey C. R., Rattray S., Van Hemert O. *Strategic Risk Management: Designing Portfolios and Managing Risk*. John Wiley & Sons, 2021. **3.** Ashby S. *Fundamentals of Operational Risk Management: Understanding and Implementing Effective Tools, Policies and Frameworks*. Kogan Page Publishers, 2022. **4.** Kasperson R. E. *Risk Conundrums: Solving Unsolvable Problems*. Routledge, 2017. **5.** Blunden T. B., Thirlwell J. *Mastering Risk Management*. Pearson UK, 2022. **6.** Zahidi S. *Global Risks Report*. 2024, 2024. **7.** Beghetto R. A., Corazza G. E. *Dynamic Perspectives on Creativity: New Directions for Theory, Research, and Practice in Education*. Springer, 2019. **8.** Chkhaidze I., Makharadze N., Devadze L. *Management Problems of Innovative Business Projects and Ways of Its Improvement*. *Economics Ecology Socium*. 2023. Vol. 7. P. 71–83. DOI: <https://doi.org/10.31520/2616-7107/2023.7.1-7>. **9.** Fiorito L., Scheall S., Suprinyak C. E. *Research in the History of Economic Thought and Methodology: Including a Symposium on the work of François Perroux*. Emerald Group Publishing, 2022. **10.** Tsounin N., Vlachvei A. *Advances in Longitudinal Data Methods in Applied Economic Research*. *2020 International Conference on Applied Economics (ICOAE)*. Springer Nature, 2021. **11.** Trachenko L., Lazorenko L., Maslennikov Y., Hrinchenko Y., Arsawan I., Koval V. *Optimization modeling of business processes of engineering*

service enterprises in the national economy. *Naukovyi Visnyk Natsionalnoho Hirnychoho Universytetu*. 2021. № 4. P. 112–119. **12.** Doumeingts G., Browne J. *Modelling Techniques for Business Process Re-engineering and Benchmarking*. Springer US, 2016. **13.** Dzemydiene D., Burinskiene A., Ciziuiene K., Miliauskas A. *Development of Smart Context-Aware Services for Cargo Transportation*. Springer International Publishing, 2022. **14.** Macioszek E., Sierpinski G. *Modern Traffic Engineering in the System Approach to the Development of Traffic Networks*. Springer International Publishing, 2019. **15.** Chaplynska N., Zhytkovich O. *Mapping the Digitalization of BRI Countries under the Development of Working Papers*. 2023. P. 57–74. URL: https://hkchc.primo.exlibrisgroup.com/discovery/delivery/852CHCHE_INST:HKCHC/122228660008063. (data zvernennia: 28.06.2024). **16.** Koval V., Honcharova I., Metil T., Stepanova N. *Conceptual approaches to creating innovations in the field of crossborder transport. Innovative management of business integration and education in transnational economic systems*. Riga : ISMA University Riga (Latvia), 2023. C. 170–180. **17.** Kirdina O., Ukrainska L. *Anti-Crisis Management Of Railway Transport. Visnik ekonomiky transportu i promyslovosti*. 2022. P. 24–32. DOI: <https://doi.org/10.18664/btie.76-77.282128>. **18.** Koval V., Borodina O., Lomachynska I., Olczak P., Mumladze A., Matuszewska D. *Model Analysis of Eco-Innovation for National Decarbonisation Transition in Integrated European Energy System. Energies*. 2022. № 15. P. 150–168. **19.** Unitisation in rail freight transport – tonne-kilometre for gross-gross weight of goods. *Eurostat*. 2023. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/tran_im_urail/default/table?lang=en (data zvernennia: 28.06.2024). **20.** Unitisation in the different modes of transport – tonne-kilometre for gross weight of goods. *Eurostat*. 2023. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/tran_im_umod/default/table?lang=en (data zvernennia: 28.06.2024).

Коваль В. В. [1; ORCID ID: 0000-0003-2562-4373],

д.е.н., професор,

Добровольский О. І. [1; ORCID ID: 0009-0001-4665-8938],

к.е.н., доцент,

Миронюк О. В. [2; ORCID ID: 0009-0003-8487-7685],

к.е.н., доцент,

Гончарова І. М. [1; ORCID ID: 0000-0003-2607-6698],

здобувач вищої освіти третього (освітньо-наукового) рівня,

Прокопенко Я. П. [1; ORCID ID: 0009-0000-2811-8295],

здобувач вищої освіти третього (освітньо-наукового) рівня

¹ Ізмаїльський державний гуманітарний університет, м. Ізмаїл, Україна

² Міжрегіональна Академія управління персоналом, м. Київ, Україна

АНТИКРИЗОВІ ПІДХОДИ ДО УПРАВЛІННЯ ТА АНАЛІЗ ФАКТОРІВ РИЗИКУ НА ЗАЛІЗНИЧНОМУ ТРАНСПОРТІ

Система залізничного транспорту має ряд переваг, які роблять цей

вид транспорту унікальним і критично значущим. Однак через прояв кризових елементів цей вид транспорту може бути охоплений масштабною кризою. Для запобігання кризовим ризикам необхідне чітке антикризове управління, засноване на аналізі поточної ситуації в галузі та динаміки останніх років. Антикризове управління в системі залізничного транспорту може бути як прямим, так і непрямим. У представленому дослідженні досліджено системи вантажних і пасажирських перевезень залізницею в США, Німеччині та Румунії. Як показало дослідження, у всіх цих країнах відбулося зниження обсягів вантажних перевезень за період з 2014 по 2023 роки з 3,8% до 8%. У США також спостерігалось зниження пасажиропотоку на 10%, що означає необхідність масштабних антикризових заходів. Оскільки створена інфраструктура для надання послуг залізничних перевезень є дуже дорогою, навіть незначне зниження рентабельності залізниць може призвести до кризи. Запобігти кризовим явищам можна як прямо, так і опосередковано, але головним є наявність позитивного впливу на основні макроекономічні показники. В якості такого макроекономічного показника в цьому дослідженні було обрано валовий внутрішній продукт, вплив на динаміку якого розглядався як з боку вантажних, так і з боку пасажирських залізничних перевезень. Встановлено, що в більшості випадків отримані рівняння регресії є спадними функціями, що свідчить про наявність кризових явищ у галузі залізничних перевезень на різних континентах. Винятком є система пасажирських перевезень залізницею в Румунії, де спостерігалось зростання пасажирських перевезень залізницею на 19,2% при зростанні ВВП на 43%. Розглянуто кількісні та якісні причини таких явищ та запропоновано авторське бачення системи антикризових заходів як у вантажних, так і в пасажирських залізничних перевезеннях.

Ключові слова: антикризове управління; залізничний транспорт; перевезення; регресія; валовий внутрішній продукт.

Отримано: 10 вересня 2024 року
Прорецензовано: 15 вересня 2024 року
Прийнято до друку: 27 вересня 2024 року

ВПЛИВ ТЕХНОЛОГІЙ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ НА ПРОЦЕС ВІДТВОРЕННЯ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ ПІДПРИЄМСТВА

В статті розглянуто можливість використання HR-технологій на базі ШІ у відтворенні людського капіталу підприємства, оскільки в сучасних умовах цифровізація бізнес-процесів суттєво підвищує їх ефективність. Виявлено, що цифровізація HR-процесів об'єднує мобільні додатки, соціальні мережі, доповнену реальність тощо. Детально розглянуто можливості використання інструментів штучного інтелекту у формуванні людського капіталу. Наведено переваги та ризики впровадження сучасних HR-технологій на базі штучного інтелекту у практику діяльності українських підприємств. Такі технології сприяють персоналізації процесу найму, зменшенню витрат часу і ресурсів, підвищенню ефективності при виконанні рутинних завдань та роботи з великими обсягами даних, однак цифровізація HR-процесів ставить додаткові вимоги до кваліфікації HR-фахівців – вони повинні володіти неспецифічними, крос-функціональними компетенціями, заснованими на технічних характеристиках програмного забезпечення й особливостях управління ним. Крім того, використання таких технологій потребує додаткових грошових коштів для їх придбання та обслуговування, що не кожне підприємство може собі дозволити.

Ключові слова: людський капітал; відтворення людського капіталу; цифровізація бізнес-процесів; HR-процеси; HR-технології; штучний інтелект.

Постановка проблеми. Задля забезпечення сталості інноваційного розвитку підприємств зростає необхідність використання цифрових технологій майже у всіх бізнес-процесах, в тому числі шляхом впровадження технологій, що базуються на штучному інтелекті (далі – ШІ). А оскільки людський капітал є одним з основних факторів досягнення успіху підприємства, то цифровізація HR-технологій знаходиться серед пріоритетних завдань управлінської діяльності.

За даними дослідження SHRM Foundation, оприлюдненими у квітні 2022 року, кожна четверта організація вже використовує засоби автоматизації та ШІ у завданнях HR. При цьому, аж 85%

респондентів, які використовують ШІ, констатували, що це заощаджує їх час та підвищує ефективність роботи [7]. Не менш цікавими є результати ще одного дослідження, проведеного на платформі Resume Builder, відповідно до яких майже 80% опитаних менеджерів компаній у США використовують chatGPT для створення описів вакансій, 66% – для відбору заявок кандидатів для подальших співбесід, а 65% – для генерації відповідей на заявки. При цьому, більше половини респондентів (55%) оцінили якість роботи штучного інтелекту на «відмінно», а ще 34% – на «дуже добре» [7].

Варто відмітити і переваги впровадження ШІ у HR-процеси, що були виявлені шляхом опитування понад 1000 співробітників компанії SoftServe у 7 країнах світу. У ході дослідження було виявлено, що використання ШІ дає змогу зменшити на 31% час на виконання рутинних завдань усією командою, і, при цьому, результативність команди може зрости на 45% [18]. Відтак, очевидність переваг від новітніх HR-технологій, що базуються на ШІ, актуалізує їх дослідження та стимулює підприємства до цифровізації окремих HR-процесів, зокрема з відтворення людського капіталу.

Аналіз останніх досліджень. На сьогодні питання використання цифрових технологій задля ефективного управління персоналом не втрачає своєї актуальності. Відтак проблемам дослідження можливостей цифровізації сучасних HR-технологій присвячено чимало наукових праць зарубіжних та вітчизняних вчених. Так, Gigauri I., Gulua E., Mushkudiani Z. проаналізували досягнення в цифровому наборі персоналу та його потенціал для компаній [21]. Грішнова О. досліджувала цифровізацію розвитку ЛК [6], роль блокчейн-технологій для обробки HR-інформації [5], цифрову зайнятість і т.п. [20; 22]. Бей А., Середа А. визначили головні акценти управління персоналом під впливом цифровізації бізнес-процесів [1]. Рудакова С., Данилевич Н., Щетиніна Л., Касьяненко Ю. дослідили процес еволюції HR-функцій під впливом цифровізації та оцінили рівень автоматизації HR-процесів [8; 15]. Могильна Л., Орехова А., Хромушина Л. розробили рекомендації щодо подальшого розвитку інноваційних IT-технологій для HR-менеджменту [11]. Кравчук О., Varic I., Заривних К. охарактеризували тенденції та виклики цифровізації управління персоналу в контексті глобальної віддаленої роботи та дистанційної реалізації трудових процесів [9].

Водночас все частіше об'єктом наукових досліджень стає впровадження ШІ в HR-процеси компаній. Зокрема, Любомудрова Н.

та Гойчук В. у своїй роботі проаналізували світовий досвід впровадження технологій штучного інтелекту в систему управління персоналом [3]. Васьків О., Стадник Ю. дослідили сучасні HR-технологій та можливості їх удосконалення на основі технологій штучного інтелекту, доповненої реальності, хмарних сервісів [2]. Скібська К. здійснила SWOT-аналіз для ідентифікації сильних та слабких сторін використання інструментів штучного інтелекту [17]. Самолюк Н. дослідила напрями використання інструментів ШІ в процесах рекрутингу [16].

Попри це, аналіз наукових публікацій показав, що можливості використання штучного інтелекту саме у процесі відтворення людського капіталу підприємства, залишаються недостатньо розкритими, що потребує їх подальшого дослідження.

Постановка завдання. З огляду на вищезазначене, метою роботи є дослідження сучасних HR-технологій на базі ШІ та їх вплив на відтворення людського капіталу підприємства.

Виклад основного матеріалу. Відтворення людського капіталу підприємства (далі – ЛК) включає процеси формування та розвитку людського капіталу [4]. При цьому формування ЛК передбачає визначення необхідного для успішного функціонування підприємства рівня людського капіталу та залучення кандидатів з різних джерел (через службу зайнятості населення, за допомогою рекрутингових агенцій або пошук кандидатів з числа працівників підприємства).

На думку Любомудрової Н. П. та Гойчук В. І., для ефективного використання ШІ для відтворення людського капіталу підприємства в першу чергу необхідно цифровізувати HR-систему, оскільки вона є основою добору, розвитку та збереженню персоналу. Дослідження за цією тематикою доводять, що компанії, які впевнено залучають технології штучного інтелекту в управлінські процеси та цифровізують HR-систему, є значно успішніші ніж компанії, які досі використовують традиційні технології [3]. В сучасних умовах функціонування, компанії, котрі ще не наважилися залучати інновації та цифровізувати HR-процеси, ризикують зазнати значних фінансових втрат та залишитись без якісного людського капіталу.

На сьогодні світовий ринок налічує понад 1400 постачальників HR-технологій, більшість з яких використовують штучний інтелект, когнітивні інтерфейси, глибинну аналітику, аналіз настроїв працівників та інші новітні технології. Така стрімка поява нових інструментів охопила практично всі процеси управління персоналом, а їх впровадження значно підвищує ефективність менеджерів з

персоналу [3].

Постачальники новітніх HR-технологій розробляють різні інструменти, в тому числі і на базі ШІ, а саме [2]:

- інструменти, що забезпечують внутрішню мобільність працівників;

- інструменти, що допомагають виявляти та зменшувати кількість випадків упередженого ставлення та дискримінації під час працевлаштування та кар'єрного просування;

- інструменти аналізу, що використовуються для порівняння рівня заробітної плати;

- інструменти для рекрутингу персоналу;

- інструменти для навчання працівників;

- інструменти для оцінки різних категорій персоналу.

Варто відмітити, що цифровізація системи управління персоналом об'єднує мобільні додатки, соціальні мережі, доповнену реальність тощо. В таблиці наведено окремі технологічні можливості, що надає ШІ в цифровізації HR-процесів. Як бачимо, мобільні додатки, крім рутинних робочих процесів, дозволяють спостерігати за ментальним здоров'ям працівників та уникати професійного вигорання на роботі. Використання технології доповненої реальності сприяє залученню талантів, їх навчанню та розвитку, практично виключаючи гендерну нерівність. А інтеграція з хмарними сервісами полегшує процеси рекрутингу, покращує якість корпоративного життя, зменшує рутинне щоденне навантаження фахівців служби управління персоналом тощо [3].

Таблиця

Характеристика HR-інструментів на базі ШІ [3]

Інструменти	Функції
Мобільні додатки (програми для смартфонів, які завантажуються із маркетплейсів)	- сприяють управлінню робочим часом (відстежують переміщення працівників, повідомляють про запізнення чи затримки на роботі, дозволяють контролювати своєчасність виконання робочих завдань, здачу звітності); - відслідковують зміни настрою та стану здоров'я працівників шляхом звичайних щоденних опитувань
Технологія доповненої реальності	- полегшує процеси онбордингу та адаптації (знайомить з цінностями компанії та корпоративною культурою, дозволяє кандидатам візуалізувати майбутнє робоче місце, ознайомитись із трудовими функціями, особливостями їх виконання); - сприяє корпоративному навчанню, дозволяє зануритись в робочий процес та випробувати нові навички

продовження таблиці

Інтеграція з хмарними сервісами	- забезпечує швидку автоматичну обробку інформації про кандидатів та опрацювання великої кількості запитів; - сприяє комунікації між працівниками та керівництвом, автоматизує оцінювання персоналу, формує рейтинги, забезпечує більш справедливі результати оцінювання персоналу, що підвищує рівень довіри; - автоматизує рутинну роботу, зменшує час на оформлення та зберігання кадрової документації
---------------------------------	--

Досвід успішних компаній показує, що цифрові технології проникають у сферу управління персоналом дедалі глибше. Не так давно компанія IBM повідомила, що штучний інтелект замінив у них 30% персоналу відділу кадрів. Решта працівників почали виконувати роботу якісніше і більше зосередилися на прямій взаємодії з кандидатами на вакантні посади [19].

Отже, одним із важливих питань для кожного HR-фахівця є наступне: «Чи зможуть технології замінити роль HR-служби в компанії?». Данилевич Н., Рудакова С., Щетініна Л., Касяненко Я. провели дослідження, яке показало, що «62,55% респондентів вважають, що автоматизація та діджиталізація не зможе замінити HR-фахівців у компанії, 23,91% – що можуть, 4,35% – вагаються при відповіді на це питання, а решта прогнозує, що наступні 20–30 років професії HR-менеджера нічого не загрожує» [15].

Бей Г. В. та Середи Г. В. виділяють три основні функціональні сфери управління персоналом, в яких простежується розмежування компетенцій та відповідальності у виконанні завдань на такі, що можуть бути автоматизовані із застосуванням технологій ШІ, і такі, що потребують безпосередньої участі HR-менеджера. До останніх відноситься рекрутинг, кар'єрне просування, навчання та розвиток персоналу [1].

На сьогодні в частині рекрутингу вже існують інструменти штучного інтелекту, які можуть допомогти компаніям підвищити ефективність набору персоналу [9]. Процеси рекрутингу мають стандартні, типові, рутинні та тривалі дії, автоматизація яких – це першочергове завдання для багатьох компаній, які прагнуть підвищити ефективність управління персоналом – на допомогу вирішенню цих завдань приходить ШІ [17].

Самолюк Н. М. згрупувала напрями використання інструментів штучного інтелекту в процесах рекрутингу у п'ять окремих груп (рисунок).

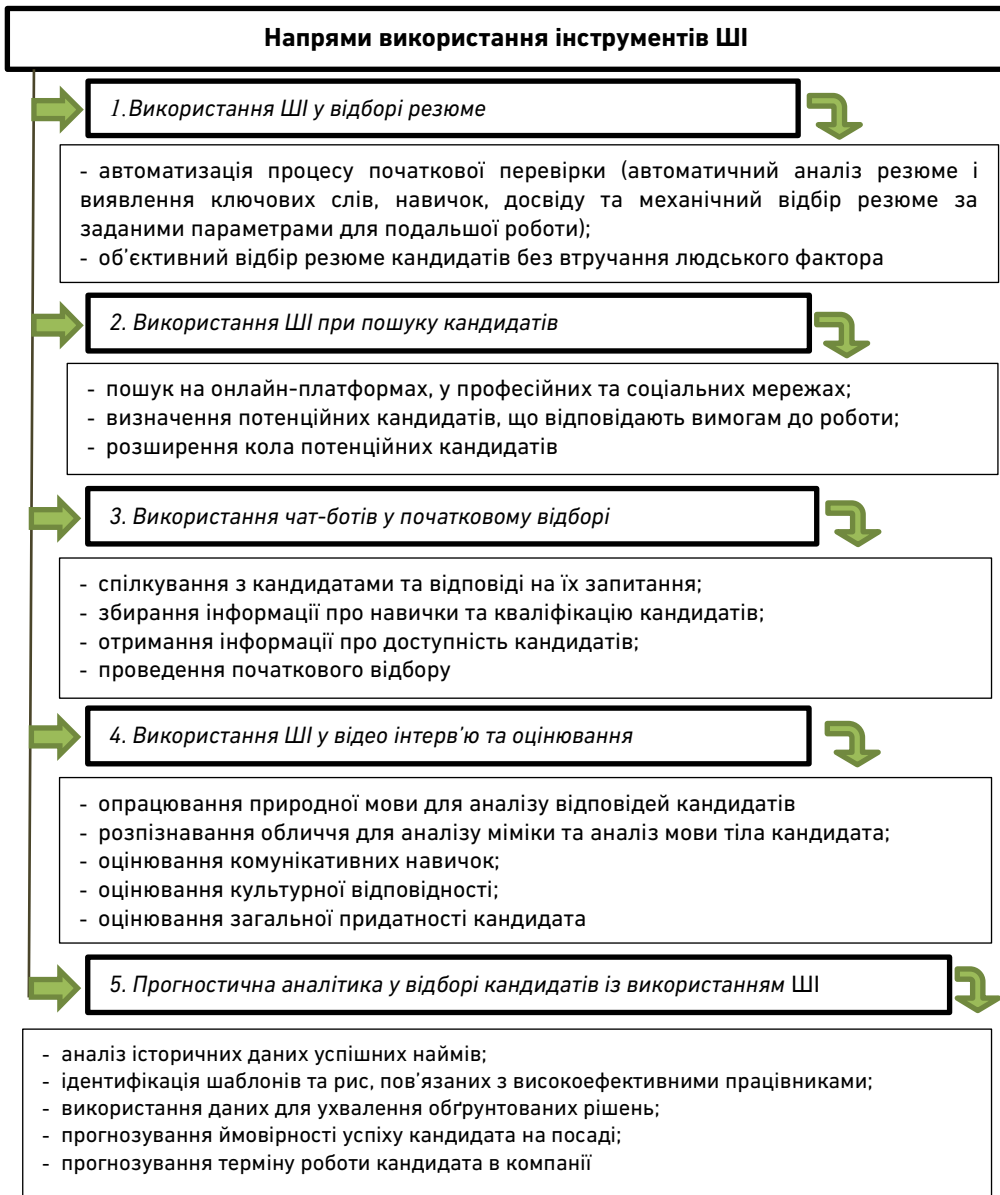

Рисунок. Використання інструментів ШІ в процесах рекрутингу [16]

Зокрема, платформи рекрутингу, керовані ШІ, можуть сканувати та аналізувати резюме, супровідні листи та профілі в соціальних мережах, щоб визначити найбільш підходящих кандидатів, які відповідають критеріям вакансій. Алгоритми обробки природної мови можуть оцінити мову, яку використовують кандидати в своїх резюме. Також завдяки ШІ, його здатності «зчитувати» риси обличчя та аналізувати міміку та мову тіла кандидата під час

спілкування можна отримати багато додаткової інформації для прийняття рішення щодо придатності кандидата [16]. Варто відмітити, що застосування інструментів ШІ у формуванні людського капіталу підприємства має свої переваги й недоліки. Зокрема, до переваг можна віднести ефективність, швидкість та об'єктивність у процесі пошуку та відбору персоналу, адже ШІ здатний опрацьовувати великі обсяги даних, використовувати алгоритми та аналітику для знаходження найкращих кандидатів. Тож в цілому застосування ШІ дозволяє компанії: знизити витрати на рекрутинг; покращити якість підбору кандидатів; скоротити час, витрачений на закриття вакансій; збільшити вірогідність успішності нового працівника [17]. Це підтверджують і результати дослідження – використання цифрових інструментів пришвидшує процес онлайн рекрутингу на 75%. При цьому, більшість респондентів прогнозують масове використання ШІ в процесі рекрутингу (аналіз профілю/резюме, оцінювання навичок та їх відповідність до профілю посади) та першого зв'язку з кандидатами [19].

Попри це, варто пам'ятати, що використання технологій, на базі штучного інтелекту, потребує грошових коштів, для їх придбання та обслуговування, та додаткових витрат часу, тому компанії повинні бути готовими до цього і певним чином ризикувати [13]. Цифровізація HR-процесів також вимагає, щоб HR-фахівці володіли неспецифічними, крос-функціональними компетенціями, заснованими на технічних характеристиках програмного забезпечення й особливостях управління ним. Для прикладу, компетентнісні обмеження, що накладає технологія використання чат-ботів є наступні [1]:

1) створення, обслуговування (оновлення та переналаштування) чат-ботів вимагає наявності HR-фахівців з додатковими навичками програмування та використання ІТ-технологій;

2) інтеграційні можливості: доступність даних обмежена через тенденцію HR до SaaS, тобто програмне забезпечення стає оплачуваною послугою;

3) обмеженість використання серед персоналу старших вікових груп, які не сприймають новітні технології, не реагують вчасно на їх повідомлення, не готові вести діалог з чат-ботами.

Крім того, використання штучного інтелекту може призвести до таких проблем, як упередженість, відсутність людської взаємодії та обмеженість у розумінні контексту й нюансів окремих HR-процесів [17].

Враховуючи наведені переваги та можливі ризики, підприємства повинні ретельно вибирати HR-технології на базі ШІ, забезпечуючи етичні міркування, захист даних та враховуючи важливість людського фактора у сфері відтворення людського капіталу підприємства [17].

Висновки. Процес відтворення людського капіталу підприємства, що є невід'ємною складовою HR-менеджменту, знаходиться сьогодні під впливом суттєвих технологічних викликів і можливостей, спричинених процесами цифровізації економіки. Тому використання технологій штучного інтелекту для відтворення людського капіталу на рівні підприємства набирає значних обертів. Популярними технологіями на базі ШІ є чат-боти, технології доповненої реальності, цифрові системи управління персоналом, інтегровані мобільні додатки.

Використання технологій штучного інтелекту в HR-процесах несе здебільшого позитивний характер, забезпечуючи ефективність, швидкість та об'єктивність у відтворенні людського капіталу підприємства. Натомість, впровадження цих технологій має певні ризики, зокрема вимагає капіталовкладень, може сприяти скороченню робочих місць та вимагає постійного навчання у сфері ІТ-технологій.

Отож, впровадження у практику відтворення людського капіталу HR-технологій на базі ШІ, має базуватись на глибокому аналізі внутрішніх і зовнішніх чинників, дослідженні переваг та недоліків наявних технологій, а також галузевих обмежень [16].

1. Бей Г. В., Середа Г. В. Трансформація HR-технологій під впливом цифровізації бізнес-процесів. *Економіка і організація управління*. 2019. № 2. С. 93–101.
2. Васьків О. М., Стадник Ю. А. Сучасні HR-технології для бізнесу. *Бізнес Інформ*. 2022. № 1. С. 114–122.
3. Гойчук В. І., Любомудрова Н. П. Застосування штучного інтелекту для розвитку людського капіталу організації. *Цифрова економіка та економічна безпека*. 2023. Вип. 8 (08). С. 67–73.
4. Грішнова О. А. Нагромадження людського, інтелектуального і соціального капіталу підприємства як основна форма його капіталізації. *Вісник Донецького університету економіки та права*. 2011. № 1. С. 10–13.
5. Грішнова О. А., Дуплякіна Н. М. Блокчейн технології у сфері праці: проблеми і перспективи використання. *Теоретичні та прикладні питання економіки*. 2022. Вип. 2 (45). С. 87–100.
6. Грішнова О., Марковець Д. Цифровізація розвитку корпоративного людського капіталу: тренди, виклики, ефективність (на прикладі консалтингових компаній). *Вчені записки Університету «КРОК»*. 2024. Вип. 1 (73). С. 28–39.
7. Гузенко Сергій. Працевлаштування зі штучним інтелектом: що може chatGPT для рекрутингу в IT. URL: <https://mind.ua/openmind/20254804-pracevlashtuvannya-zi-shtuchnim-intelektom-shcho-mozhe-chatgpt-dlya-rekrutingu-v-it> (дата звернення: 19.03.2024).
8. Данилевич Н., Рудакова С., Щетініна Л., Касяненко Я. Діджиталізація HR-процесів у сучасних реаліях. *Галицький економічний вісник*. 2020. № 3 (64). С. 147–156.
9. Кравчук О., Варіс І., Заривних К.

Цифрові технології менеджменту персоналу: тенденції та виклики в умовах пандемії Covid-19. *Економіка та суспільство*. 2021. № 26. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-26-73> **10.** Логвиненко Б. І. Дослідження методів управління поведінкою економічних агентів на підприємствах з використанням інструментів штучного інтелекту. *Економіка промисловості*. 2022. № 15. С. 45–53. **11.** Могильна Л., Орехова А., Хромушина Л. Використання інноваційних IT технологій для HR-менеджменту. *Економіка та суспільство*. 2022. № 44. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1829> (дата звернення: 19.03.2024). **12.** Найкращі інструменти штучного інтелекту для HR у 2024 році: повне керівництво. URL: <https://ukr.pritula.academy/tpost/frm9ju8l11-naikrasch-nstrumenti-shtuchnogo-ntelektu> (дата звернення: 20.03.2024). **13.** Рамазанов С., Слободянюк М. Про проблему економічного стимулювання розвитку сфери штучного інтелекту. *Сучасні інформаційні технології та системи в управлінні*: зб. матер. III Міжнар. наук.-практ. конф. Київ: КНЕУ, 2021. С. 16–18. **14.** Рекрутинг зі штучним інтелектом: посібник, як наймати розумніше і швидше. URL: <https://playhunt.io/ua/blog/ai-recruiting> (дата звернення: 19.03.2024). **15.** Рудакова С. Г., Данилевич Н. С., Щетиніна Л. В., Касьяненко Ю. А. Цифровий HR – майбутнє управління людськими ресурсами. *Бізнес Інформ*. 2020. № 1. С. 265–270. **16.** Самолюк Н. М. Штучний інтелект в процесах рекрутингу персоналу. *Актуальні проблеми теорії і практики менеджменту в контексті євроінтеграції*: зб. матер. XIII Міжнародної науково-практичної конференції 16 травня 2024 р. Рівне: НУБГП, 2024. С. 437–439. **17.** Скібська К. Використання інструментів штучного інтелекту в рекрутингу. *Галицький економічний вісник*. 2023. № 4 (83). С. 114–121. **18.** У SoftServe дослідили вплив ChatGPT на продуктивність розробників. Виявляється, ШІ підвищує продуктивність праці в IT на 30–40%. URL: <https://dev.ua/news/chatgpt-1696489613> (дата звернення: 10.09.2024). **19.** Шкуренко А. В. Використання штучного інтелекту в HR-менеджменті. *Матеріали науково-технічної конференції підрозділів ВНТУ* (Вінниця, 10–12 березня 2021 р.). URL: <https://conferences.vntu.edu.ua/index.php/all-fm/all-fm-2021/paper/view/11646> (дата звернення: 19.03.2024). **20.** Azmuk N., Grishnova O., Kuklin O. Digital Employment: Ukraine's Ranking in the Global Division of Digital Labour. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*. 2020. Vol. 2 (43). P. 380–391. DOI: <https://doi.org/10.55643/fcaptp.2.43.2022.3578>. **21.** Gigauri I., Gulua E., Mushkudiani Z. Current advances in digital recruitment of human resources and its potential for companies. *SEU & Science*. 2020. URL: <https://ssrn.com/abstract=3700584> (дата звернення: 06.05.2024). **22.** Grishnova O., Cherkasov A., Brintseva O. Transition to a new economy: transformation trends in the field of income and salary functions. *Problems and Perspectives in Management*. 2019. Vol. 17, Issue 2. P. 18–31. DOI: <https://doi.org/10.1051/shsconf/20196706019>.

REFERENCES:

1. Bei H. V., Sereda H. V. Transformatsiia HR-tekhnologii pid vplyvom tsyfrovizatsii biznes-protsesiv. *Ekonomika i orhanizatsiia upravlinnia*. 2019. № 2. S. 93–101. **2.** Vaskiv O. M., Stadnyk Yu. A. Suchasni HR-tekhnologii dlia biznesu. *Biznes Inform*. 2022. № 1. С. 114–122. **3.** Hoichuk V. I., Liubomudrova N. P. Zastosuvannia shtuchnogo intelektu dlia rozvytku liudskoho kapitalu orhanizatsii. *Tsyfrova ekonomika ta ekonomichna bezpeka*. 2023. Vyp. 8 (08). S. 67–73. **4.** Hrishnova O. A. Nahromadzhennia liudskoho, intelektualnogo i sotsialnogo kapitalu pidpriiemstva yak osnovna forma yoho

kapitalizatsii. *Visnyk Donetskoho universytetu ekonomiky ta prava*. 2011. № 1. S. 10–13.

5. Hrishnova O. A., Dupliakina N. M. Blokchein tekhnolohii u sferi pratsi: problemy i perspektyvy vykorystannia. *Teoretychni ta prykladni pytannia ekonomiky*. 2022. Vyp. 2(45). S. 87–100.

6. Hrishnova O., Markovets D. Tsyfrovizatsiia rozvytku korporatyvnoho liudskoho kapitalu: trendy, vyklyky, efektyvnist (na prykladi konsal'tynhovykh kompanii). *Vcheni zapysky Universytetu «KROK»*. 2024. Vyp. 1 (73). S. 28–39.

7. Huzenko Serhii. Pratsevlashtuvannia zi shtuchnym intelektom: shcho mozhe chatGPT dlia rekrutynhu v IT. URL: <https://mind.ua/openmind/20254804-pracevlashtuvannia-zi-shtuchnim-intelektom-shcho-mozhe-chatgpt-dlya-rekrutynhu-v-it> (data zvernennia: 19.03.2024).

8. Danylevych N., Rudakova S., Shchetinina L., Kasianenko Ya. Didzhitalizatsiia HR-protseviv u suchasnykh realiiakh. *Halytskyi ekonomichnyi visnyk*. 2020. № 3 (64). S. 147–156.

9. Kravchuk O., Varis I., Zaryvnykh K. Tsyfrovii tekhnolohii menedzhmentu personalu: tendentsii ta vyklyky v umovakh pandemii Covid-19. *Ekonomika ta suspilstvo*. 2021. № 26. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-26-73>

10. Lohvynenko B. I. Doslidzhennia metodiv upravlinnia povedinkoiu ekonomichnykh ahentiv na pidpriemstvakh z vykorystanniam instrumentiv shtuchnoho intelektu. *Ekonomika promyslovosti*. 2022. № 15. S. 45–53.

11. Mohyl'na L., Oriekhova A., Khromushyna L. Vykorystannia innovatsiinykh IT tekhnolohii dlia HR-menedzhmentu. *Ekonomika ta suspilstvo*. 2022. № 44. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1829> (data zvernennia: 19.03.2024).

12. Naikrashchi instrumenty shtuchnoho intelektu dlia HR u 2024 rotsi: povne kerivnytstvo. URL: <https://ukr.pritula.academy/tpost/frm9ju8l11-naikrasch-nstrumenti-shtuchnogo-intelektu> (data zvernennia: 20.03.2024).

13. Ramazanov S., Slobodianiuk M. Pro problemu ekonomichnoho stymuliuvannia rozvytku sfery shtuchnoho intelektu. *Suchasni informatsiini tekhnolohii ta systemy v upravlinni* : zb. mater. III Mizhnar. nauk.-prakt. konf. Kyiv : KNEU, 2021. S. 16–18.

14. Rekrutynh zi shtuchnym intelektom : posibnyk, yak naimaty rozumnishe i shvydshe. URL: <https://playhunt.io/ua/blog/ai-recruiting> (data zvernennia: 19.03.2024).

15. Rudakova S. H., Danylevych N. S., Shchetynina L. V., Kasianenko Yu. A. Tsyfrovii HR – maibutnie upravlinnia liudskymy resursamy. *Biznes Inform.* 2020. № 1. S. 265–270.

16. Samoliuk N. M. Shtuchnyi intelekt v protsesakh rekrutynhu personalu. *Aktualni problemy teorii i praktyky menedzhmentu v konteksti yevrointehratsii* : zb. mater. XIII Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii 16 travnia 2024 r. Rivne : NUVHP, 2024. S. 437–439.

17. Skibska K. Vykorystannia instrumentiv shtuchnoho intelektu v rekrutynhu. *Halytskyi ekonomichnyi visnyk*. 2023. № 4 (83). S. 114–121.

18. U SoftServe doslidyl vplyv ChatGPT na produktyvnist rozrobnykiv. Vyiavliaietsia, Shl pidvyshchuie produktyvnist pratsi v IT na 30–40%. URL: <https://dev.ua/news/chatgpt-1696489613> (data zvernennia: 10.09.2024).

19. Shkurenko A. V. Vykorystannia shtuchnoho intelektu v HR-menedzhmenti. *Materialy naukovo-tekhnichnoi konferentsii pidrozdiliv VNTU* (Vinnytsia, 10–12 bereznia 2021 r.). URL: <https://conferences.vntu.edu.ua/index.php/all-fm/all-fm-2021/paper/view/11646> (data zvernennia: 19.03.2024).

20. Azmuk N., Grishnova O., Kuklin O. Digital Employment: Ukraine's Ranking in the Global Division of Digital Labour. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*. 2020. Vol. 2 (43). P. 380–391. DOI: <https://doi.org/10.55643/fcaptp.2.43.2022.3578>.

21. Gigauro I., Gulua E., Mushkudiani Z. Current advances in digital recruitment of human resources and its potential for companies. *SEU & Science*. 2020. URL: <https://ssrn.com/abstract=3700584> (data zvernennia: 06.05.2024).

22. Grishnova O., Cherkasov A., Brintseva O. Transition to a new economy: transformation trends in the

Kopylov D. V. [1; ORCID ID: 0009-0007-6190-9348],
Post-graduate Student

¹KROC University of Economics and Law of Kyiv

IMPACT OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE TECHNOLOGIES ON THE PROCESS OF REPRODUCTION OF HUMAN CAPITAL OF THE ENTERPRISE

The article considers the potential for utilising AI-based HR technologies in the replication of an enterprise's human capital, given that the digitalisation of business processes has been shown to markedly enhance their efficiency in the contemporary era. It has been established that the digitalisation of HR processes incorporates the utilisation of mobile applications, social networks, augmented reality, and other related technologies. The potential applications of artificial intelligence (AI) in human capital formation are explored in depth. AI-driven recruiting platforms, for instance, can scan and analyse CVs and social media profiles to identify the most suitable candidates. Similarly, AI can "read" facial features and analyse facial expressions during communication, providing additional information to inform suitability assessments. These are just a few of the tools that human resources (HR) professionals can utilise in their work today.

The article considers the advantages and risks of introducing modern HR technologies based on artificial intelligence into the practice of Ukrainian enterprises. Such technologies help to personalise the hiring process, reduce time and resources, and increase efficiency in performing routine tasks and working with large amounts of data. However, the digitalisation of HR processes places additional requirements on the qualifications of HR specialists – they must have non-specific, cross-functional competencies based on the technical characteristics of the software and its management features. In addition, the use of such technologies requires additional funds for their purchase and maintenance, which not every company can afford. Therefore, the introduction of AI-based HR technologies into the practice of reproducing human capital should be based on a thorough analysis of internal and external factors, research of the advantages and disadvantages of existing technologies, as well as industry restrictions.

Keywords: human capital; reproduction of human capital; digitalization of business processes; HR processes; HR technologies; artificial intelligence.

Отримано: 12 вересня 2024 року
Прорецензовано: 17 вересня 2024 року
Прийнято до друку: 27 вересня 2024 року

УДК 330.15:378.4

<https://doi.org/10.31713/ve320248>

JEL: Q01, Q56, D24

Корецька Н. І. [1; ORCID ID: 0000-0003-1820-5509],

к.е.н., доцент,

Констанкевич І. В. [1; ORCID ID: 0000-0002-8836-4401],

здобувач вищої освіти третього (освітньо-наукового) рівня,

Вірун Л. М. [1; ORCID ID: 0009-0007-1201-0504],

здобувач вищої освіти третього (освітньо-наукового) рівня,

Мартинюк Б. Р. [1; ORCID ID: 0009-0002-0138-5056],

здобувач вищої освіти третього (освітньо-наукового) рівня

¹Луцький національний технічний університет

ПРОЦЕС ЗЕЛЕНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ В ЗВО

У статті досліджується процес управління зеленою трансформацією в ЗВО, визначено елементи зеленого менеджменту: цілі, критерії, ресурси, можливості та перешкоди досягнення ЦСР. ЗВО мають потенціал для стимулювання зеленого переходу через навчання, дослідження та поширення кращих практик досягнення ЦСР. Визначено, що чинники зеленої трансформації на організаційному, місцевому та національному рівнях впливають на формування шляхів переходу до стійкості. У дослідженні використовувалася описова методологія на основі огляду відповідної літератури для отримання інформації про менеджмент зеленої трансформації та переходу на сталий розвиток; статистична методологія для збору даних про вплив практик зеленого переходу на сталий розвиток в університетах. Результати дослідження сприятимуть удосконаленню процесу зеленої трансформації, формуванню стратегії досягнення ЦСР в ЗВО.

Ключові слова: зелена трансформація; зелений перехід; критерії зеленої трансформації; стратегія зеленої трансформації.

Постановка проблеми. Зелена трансформація охоплює чимало сфер, зокрема виробництво та споживання енергії, транспорт, управління відходами, сільське господарство, будівництво, освіту тощо. Зелена трансформація передбачає використання відновлюваних джерел енергії, підвищення енергоефективності, скорочення викидів парникових газів, впровадження принципів циклічної економіки, збереження природних ресурсів і просування екологічно чистих методів і продуктів. Стимулювання сталого розвитку означає зміну викладання, операцій, стратегії та залученості усіх учасників освітньої процесу в ЗВО. Щоб зелена трансформація була ефективною,

знадобляться усвідомлення та співпраця всіх секторів і спільнот.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Заклади вищої освіти є основними освітніми організаціями, які мають значний вплив на формування мислення та цінностей населення щодо цілей сталого розвитку через освіту, дослідження та інновації, співпрацю зстейкхолдерами [1, С. 1–19]. Організація освітнього процесу для майбутніх здобувачів вищої освіти сприяє навчанню лідерів трансформацій, а ЗВО постійно знаходяться під наглядомстейкхолдерів і приймають зобов'язання діяти економічно, екологічно та соціально стійко, і, що важливіше, виступати прикладом у суспільному переході до стійкості [2, С. 80–88; 3]. ЗВО мають потенціал для створення робочої сили для стійких галузей економіки. Сприяючи зростанню в цих галузях шляхом співпраці та демонстрації освітніх продуктів і послуг, ЗВО може підвищити привабливість зелених та цифрових навичок, а також нормалізувати використання рішень для сталого розвитку.

Професорсько-викладацький склад ЗВО проводить наукові дослідження, просуває інноваційні ідеї, впроваджує їх в освітніх процес, сприяючи досягненню ЦСР. Рус Н., Хайніке Х., Гюнтер Е., Гюнтер Т. В., Сальвіа А. Л., Брандлі Л. Л., Леал Фільо В., Ребелатто Б. Г., Регінатто Г. та інші вчені обґрунтовували способи, що включають зміни в освітніх програмах, структурах управління, діяльності кампусу, науковому фокусі та інформаційній діяльності, за допомогою яких ЗВО можуть сприяти переходу до стійкості [4, С. 655; 5, С. 1607–1624]. Це також потребує полегшення доступу до інформації про ЦСР та її важливість для вищої освіти, як ЗВО можуть сприяти досягненню ЦСР, як ініціювати та здійснити перехід до сталого розвитку, як інші ЗВО розробили та здійснили перехід до стійкості.

Ібрагім А. І. Н. досліджував в університетах Саудівської Аравії вплив практик зеленої трансформації в університетах на сталий розвиток [6, С. 221–249]. Важливість вивчення практик, пов'язаних зі сталим розвитком в університетах, пояснюється цілями зеленої трансформації, а саме: збереженням навколишнього середовища університету та його впливом на сталий розвиток; пропозиціями освітніх програм, курсів сталого розвитку та зелених досліджень.

Аденле Ю. А., Богедайн А., Сан Ю., Чан Е. Х., Чау К. К., Хамм Р. та інші вчені зазначали, що кампуси ЗВО є живими лабораторіями для експериментів і демонстрації рішень щодо сталого розвитку в кампусі, як в реальному світі [7; 8, С. 9–27]. Найкращі рішення через апробацію згодом можуть бути поширеними на широку цільову аудиторію. Живі лабораторії діють як посередники та організатори між громадами,

дослідницькими організаціями, компаніями та державними установами і використовують ітераційні процеси зворотного зв'язку протягом життєвого циклу інновації для створення сталого впливу. Це дозволяє реалізувати локальний підхід до досягнення цілей сталого розвитку шляхом порівняння обсягів ресурсів із можливостями через зелені трансформації.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми.

Зелена трансформація пов'язана з 14 із 17 Цілей сталого розвитку, чітко об'єднуючи ЦСР 12 – боротьба з кліматом, 10 – зменшення нерівності, 8 – гідна робота та економічне зростання та 7 – доступна та чиста енергія. Зелена трансформація перетворює суспільство з культури, заснованої на виробництві, обміні та споживанні, на культуру, засновану на стійкості та низьковуглецевій енергетиці, транспорті та сільському господарстві. Розробка передового сталого управління та організаційних інновацій потребує залучення усіх ЗВО. Це потребує формування креативних управлінських рішень для впровадження стійких практик, залучення інвестицій в технології та сприяючи наданню все більш високоякісних освітніх послуг.

Метою статті є визначення цілей, критеріїв, ресурсів процесу зеленої трансформації в ЗВО.

Виклад основного матеріалу. Рейтинг Всесвітнього зеленого університету 2024 («World Green University Ranking») [9] класифікує університети на основі шести основних принципів: зеленої освіти, (включаючи лідерство), навчальний план, інновації, матеріально-технічну базу, людський капітал і партнерство з громадою. Лідирує в рейтингу Массачусетський технологічний інститут, США, друге місце займає Каліфорнійський університет Берклі, США, на третьому – Імперський коледж Лондона, Велика Британія; на четвертому – Університет Торонто, Канада; на 5 – Гарвардський університет, США [9]. Основною метою підтримки зеленої трансформації у вищезазначених університетах є сприяння методам виробництва з низьким вмістом вуглецю, які захищають природні ресурси та відповідають підходу циклічної економіки, досягненню кліматичних цілей та цілей сталого розвитку, підвищення ефективності використання ресурсів.

Гнучкі та інноваційні ЗВО змінюють робочі процеси, структури чи культуру, щоб досягати ЦСР. Лідери можуть планувати нові цілі або змінювати процеси, успішна зелена трансформація залежить від зміни того, як працюють співробітники та зацікавлені сторони, які цілі, критерії та ресурси залучаються, а також організаційної культури.

Щоб успішно трансформувати ЗВО, необхідна детальна стратегія, яка залучає працівників, мінімізує опір і полегшує зелений перехід.

Оскільки процеси зеленої трансформації є складними, існує потреба в суб'єктах, які бажають залучати та підтримувати перехід до сталого розвитку.

Ресурси для зеленої трансформації в ЗВО класифікують як: трансформовані ресурси – ті, які певним чином перетворені внаслідок зеленої діяльності ЗВО, які є його результатами; трансформаційні ресурси – ті, які використовуються для виконання процесу зеленої трансформації в ЗВО.

Вхідні ресурси включають різні типи як трансформованих, так і трансформуючих ресурсів.

Три типи ресурсів, які можуть бути перетворені в операції для зеленої трансформації в ЗВО: матеріали – фізичні входи в процес зеленої трансформації в ЗВО; інформація, яка обробляється або використовується в процесі для зеленої трансформації в ЗВО; споживачі освітніх послуг, стейкхолдери – особи, які є учасниками процесу зеленої трансформації в ЗВО.

Наведемо два типи трансформаційних ресурсів: персонал – професорсько-викладацький склад ЗВО, які безпосередньо беруть участь у процесі зеленої трансформації або підтримують її; об'єкти – земля, будівлі, машини та обладнання.

Процеси зеленої трансформації в ЗВО включають: зміни фізичних характеристик; зміни ресурсів; зміни права власності; зберігання або розміщення; зміни призначення або форм; зміни фізіологічного або психологічного стану.

Елементи процесу зеленої трансформації в ЗВО наведемо на рисунку.

Рисунок. Елементи процесу зеленої трансформації в ЗВО

Примітка. Складено авторами

Процес зеленої трансформації в ЗВО – це діяльність яка приймає один або більше вхідних даних, перетворює та додає їм цінність, а також забезпечує результати досягнення ЦСР.

Наведемо ключові сфери, на які впливає організаційна трансформація, що включають: покращення продуктивності, удосконалення процесів, реалізацію потенціалу. Культура ЗВО, яка була б відображенням досвіду співробітників, клієнтів, постачальників і спільноти, узгоджена її з основними цінностями.

Трансформаційний вплив на ринок освітніх послуг, як ЗВО приймає соціальну відповідальність і розвиває співробітників, щоб брати участь у кращому майбутньому.

Конкурентна перевага як результат зеленої трансформації. ЗВО з сильним брендом, ефективним управлінням персоналом, етичними методами діяльності виділятимуться на ринку освітніх послуг.

Для ефективної зеленої трансформації в ЗВО важливо враховувати наступні критерії.

1. Наявність чіткого бачення та цілей зеленої трансформації в ЗВО. Важливо зрозуміти причини зеленої трансформації, як вплине на результати процес досягнення. Рівень успіху зеленої трансформації зростає більш ніж на 80%, якщо чітко визначено мету і завдання. Формулювання та поширення мети, бачення та цілей зеленої трансформації ЗВО допомагає співробітникам і керівникам зрозуміти процес та елементи такої трансформації.

2. Цілісне управління зеленими трансформаціями в ЗВО – трансформувати процеси та зробити їх більш гнучкими в досягненні ЦСР. Це потребує оцінки, як вплине на організаційну структуру, технологію, процеси.

3. Формування стратегії та плану зеленої трансформації в ЗВО, які кроки необхідно зробити. План із часовою шкалою робить процес зеленої трансформації більш відчутним і допомагає зберегти фокус.

4. Розстановка пріоритетів досягнення плану зеленої трансформації в ЗВО. Визначення пріоритетності справ плану трансформації.

5. Залучення керівництва та зацікавлених сторін до процесу зеленої трансформації в ЗВО має важливе значення для успіху. Визначення індикаторів процесу зеленої трансформації в ЗВО і чому відбувається така трансформація та яка роль стейкхолдерів.

6. Інформування про кроки реалізації та отримані переваги зеленої трансформації в ЗВО. Переконайтеся, що спілкування є двостороннім, діалоговим, і співробітники можуть поставити запитання

та поділитися своїми проблемами.

7. Послідовне керівництво зеленими трансформаціями в ЗВО – згода з усіма керівниками щодо мети та масштабу змін, які мають відбутися. Бути орієнтованим на співробітників у процесі управління зеленими трансформаціями в ЗВО – протягом усього процесу трансформації зосередьтеся на їхніх потребах і тримайте їх у курсі прогресу. Це також може означати усунення старих неефективних ієрархій, які заважають прогресу, і реорганізацію команд тощо. Орієнтація на співробітників під час організаційної трансформації допоможе отримати підтримку співробітників і підвищить вірогідність успіху.

8. Вимірювання прогресу зеленої трансформації в ЗВО допоможе зрозуміти, плановість дотримання кроків змін, що ще попереду. Використовуючи дані, збираючи відгуки від співробітників і споживачів освітніх послуг відслідковуватимемо зміни.

Висновки. Зелена трансформація ЗВО узгоджується з цілями та може бути спрямована на зміну організаційних процесів, освітніх процесів, науково-дослідних процесів, щоб зробити їх більш гнучкими, адаптивними та ефективними, відповідними ЦСР; трансформація культури; цифрова трансформація тощо. Зелена трансформація ЗВО вимагає гнучкого реагування на тенденції в галузі, технологіях і робочій силі. Організаційна культура ЗВО має бути адаптованою, одночасно охоплюючи основні цінності, які роблять її унікальною. Впровадження та використання правильної технології може запропонувати ЗВО конкурентну перевагу за рахунок скорочення часу та витрат на виконання завдань досягнення ЦСР.

Зелена трансформація ЗВО пов'язана з результатами досягнення ЦСР, а отже, з ефективністю та результативністю менеджменту. Оскільки ЗВО проходить цикли зростання та змін, це можливість проаналізувати, як працює організація, і підготувати стратегічний план.

Перспективами подальших досліджень в цьому напрямі є вивчення досвіду зарубіжних ЗВО в напрямі зеленої трансформації. Доцільно визначити для ЗВО, як застосовувати контекстуально для отримання достовірних доказів щодо результатів і впливу їхньої викладацької, дослідницької діяльності та транснаціональної партнерської діяльності. Цілі сталого розвитку та вимоги зелених галузей до кваліфікації призвели до поширення програм, що поєднують стійкість і міждисциплінарність. Але потрібне також переосмислення освіти для сталого розвитку. Що стосується університетського персоналу та діяльності, лідери повинні заохочувати ініціативи знизу вгору та встановлювати цілі та стратегії їх досягнення. Натомість

процеси стратегічного планування повинні відображати подвійну роль університетів як роботодавців і громадських інституцій. Це допоможе виховувати спільноту, зосереджену на етиці та цінностях, а не просто на інституційному зростанні.

1. Walter Leal Filho & João Henrique Paulino Pires Eustachio & Adriana Cristina Ferreira Caldana & Markus Will & Amanda Lange Salvia & Izabela S. Rampasso & Rosley Anholon & Johannes Platje & Marina Kova. Sustainability Leadership in Higher Education Institutions: An Overview of Challenges, Sustainability. *MDPI*. 2020. Vol. 12(9). P. 1–19. 2. Shawe R., Horan W., Moles R., & O'Regan B. Mapping of sustainability policies and initiatives in higher education institutes. *Environmental Science & Policy*. 2019. Vol. 99. P. 80–88. 3. Mora H., Pujol-López F. A., Mendoza-Tello J. C., & Morales-Morales M. R. An education-based approach for enabling the sustainable development gear. *Computers in Human Behavior*. 2020. Vol. 107. P. 105775. 4. Roos N., Heinicke X., Guenther E., & Guenther T. W. The role of environmental management performance in higher education institutions. *Sustainability*. 2020. Vol. 12(2). P. 655. 5. Salvia A. L., Brandli L. L., Leal Filho W., Rebelatto B. G., & Reginatto G. Energy sustainability in teaching and outreach initiatives and the contribution to the 2030 Agenda. *International Journal of Sustainability in Higher Education*. 2020. Vol. 21(7). P. 1607–1624. 6. Ibrahim A. I. H. Impact of green transition on sustainable development in Saudi Universities – Applied Study College of Business Administration – Northern Borders University. *Management*. 2024. Vol. 28(1). P. 221–249. <https://doi.org/10.58691/man/190348>. 7. Adenle Y. A., Chan E. H., Sun Y., & Chau C. K. Exploring the coverage of environmental-dimension indicators in existing campus sustainability appraisal tools. *Environmental and Sustainability Indicators*. 2020. Vol. 8. P. 100057. 8. Bogedain A., & Hamm R. Strengthening local economy: An example of higher education institutions' engagement in "co-creation for sustainability". *Region*. 2020. Vol. 7(2). P. 9–27. 9. World Green University Ranking. URL: <https://greeneducation.uk/world-green-university-ranking/>. (дата звернення: 20.08.2024).

REFERENCES:

1. Walter Leal Filho & João Henrique Paulino Pires Eustachio & Adriana Cristina Ferreira Caldana & Markus Will & Amanda Lange Salvia & Izabela S. Rampasso & Rosley Anholon & Johannes Platje & Marina Kova. Sustainability Leadership in Higher Education Institutions: An Overview of Challenges, Sustainability. *MDPI*. 2020. Vol. 12(9). P. 1–19. 2. Shawe R., Horan W., Moles R., & O'Regan B. Mapping of sustainability policies and initiatives in higher education institutes. *Environmental Science & Policy*. 2019. Vol. 99. P. 80–88. 3. Mora H., Pujol-López F. A., Mendoza-Tello J. C., & Morales-Morales M. R. An education-based approach for enabling the sustainable development gear. *Computers in Human Behavior*. 2020. Vol. 107. P. 105775. 4. Roos N., Heinicke X., Guenther E., & Guenther T. W. The role of environmental management performance in higher education institutions. *Sustainability*. 2020. Vol. 12(2). P. 655. 5. Salvia A. L., Brandli L. L., Leal Filho W., Rebelatto B. G., & Reginatto G. Energy sustainability in teaching and outreach initiatives and the contribution to the 2030 Agenda. *International Journal of Sustainability in Higher Education*. 2020. Vol. 21(7). P. 1607–1624. 6. Ibrahim A. I. H. Impact of green transition on sustainable development in Saudi Universities – Applied Study College of Business

Administration – Northern Borders University. *Management*. 2024. Vol. 28(1). P. 221–249. <https://doi.org/10.58691/man/190348>. 7. Adenle Y. A., Chan E. H., Sun Y., & Chau C. K. Exploring the coverage of environmental-dimension indicators in existing campus sustainability appraisal tools. *Environmental and Sustainability Indicators*. 2020. Vol. 8. P. 100057. 8. Bogedain A., & Hamm R. Strengthening local economy: An example of higher education institutions' engagement in "co-creation for sustainability". *Region*. 2020. Vol. 7(2). P. 9–27. 9. World Green University Ranking. URL: <https://greeneducation.uk/world-green-university-ranking/>. (data zvernennia: 20.08.2024).

Koretska N. I. [1; ORCID ID: 0000-0003-1820-5509],

Candidate of Economics (Ph.D.), Associate Professor,

Konstankevych I. V. [1; ORCID ID: 0000-0002-8836-4401],

Post-graduate Student,

Virun L. M. [1; ORCID ID: 0009-0007-1201-0504],

Post-graduate Student,

Martyniuk B. R. [1; ORCID ID: 0009-0002-0138-5056],

Post-graduate Student

¹*Lutsk National Technical University*

PROCESS OF GREEN TRANSFORMATION IN HEI

The article examines the process of managing the green transformation in HEI and defines the elements of green management: goals, criteria, resources, opportunities, and obstacles to achieving the SDG. The World Green University Ranking 2024 ranks universities based on six key principles: green education, including leadership, curriculum, innovation, infrastructure, human capital and community partnerships. The Massachusetts Institute of Technology, USA, is the leader in the ranking, the University of California, Berkeley, USA, is in second place the Imperial College of London, Great Britain, is in third place; on the fourth – University of Toronto, Canada; on 5 – Harvard University, USA. The main goal of supporting green transformation in the above-mentioned universities is to promote low-carbon production methods, that protect natural resources and meet the circular economy approach, achieve climate and sustainable development goals, and improve resource use efficiency.

HEIs have the potential to stimulate the green transition through education, research, and the dissemination of best practices to achieve the SDGs. It was determined that the factors of green transformation at the organizational, local and national levels influence the formation of ways of transition to sustainability. The study used a descriptive methodology based on a review of the relevant literature, to obtain information on the management of

green transformation and the transition to sustainable development; a statistical methodology for collecting data on the impact of green transition practices on sustainable development in universities.

The process of green transformation in HEI is an activity that takes one or more inputs, transforms and adds value to them, and provides results for the achievement of the SDGs. Resources for green transformation in HEIs: transformed resources are those that have been transformed and are the results of the green transition; transformative resources – those used to implement the green transformation process. Green transformation processes include: changes in physical characteristics; resource changes; changes in ownership of materials or information; storage or placement of resources; changes in the purpose or form of resources. The green transformation of HEIs is consistent with the goals and can be aimed at changing organizational processes, educational processes, research processes to make them more flexible, adaptive and efficient, in line with the SDGs.

The results of the study will contribute to the effective green transformation in higher education institutions, the formation of a green transformation strategy.

Keywords: green transformation; green transition; green transformation criteria; green transformation strategy.

Отримано: 19 вересня 2024 року
Прорецензовано: 24 вересня 2024 року
Прийнято до друку: 27 вересня 2024 року

РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ ОКРЕМИХ АСПЕКТІВ РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СЕКТОРУ В УКРАЇНІ

У статті здійснено аналіз тенденцій розвитку аграрного сектору в Україні у розрізі двох основних складових: рослинництва та тваринництва. Визначено дохід, отриманий від рослинництва і тваринництва, та оцінено яка доля загального доходу країни припадає на кожну галузь. Показано, що доходи від рослинництва стабільно перевищували доходи від тваринництва. Визначено фактори, що вплинули на таке співвідношення. Враховано вплив війни на прибутковість сільськогосподарського виробництва. Показано особливості рослинництва та тваринництва. Проаналізовано валовий збір продукції рослинництва за видами сільськогосподарських культур в динаміці за 30 років. В основному, існує позитивна тенденція зростання цього показника. Виключення складають буряк та ягідні культури. Проведено аналіз територіального розподілу доходів від реалізації продукції рослинництва. Визначено адміністративні області України, що характеризуються найбільшими доходами від рослинництва. Досліджено фактори, що впливають на такий розподіл.

Ключові слова: аграрний сектор; сільськогосподарське виробництво; рослинництво; тваринництво; валовий збір; територіальний розподіл; доходи рослинництва та тваринництва.

Постановка проблеми. Дослідження поточного стану та тенденцій розвитку аграрного сектору в Україні є надзвичайно важливим з кількох причин. Україна, яку часто називають «житницею Європи», посідає важливе місце у світовому сільськогосподарському ландшафті і розуміння динаміки її аграрного сектору дає цінну інформацію про широкі економічні, соціальні та екологічні аспекти.

Сільськогосподарський сектор є одним з основних секторів економіки України, на який припадає значна частка ВВП країни. Дослідження поточного стану та тенденцій допомагає політикам, бізнесу та інвесторам зрозуміти вплив сільського господарства на

розвиток країни, що сприяє прийняттю обґрунтованих управлінських рішень для сталого економічного поступу.

Будучи одним з ключових світових експортерів аграрної продукції, зокрема зернових, таких як пшениця та кукурудза, Україна відіграє вирішальну роль у забезпеченні глобальної продовольчої безпеки. Проведені дослідження у цьому напрямі допомагають відстежувати рівень виробництва, аналізувати потенційні виклики та робити внесок у міжнародні зусилля, спрямовані на забезпечення стабільного та безпечного глобального постачання.

Сільськогосподарський сектор є основним джерелом валютних надходжень в Україну. Дослідження поточного стану та тенденцій у секторі допомагає оцінити динаміку торгівлі, визначити потенційні ринки та сформулювати торговельну політику для максимізації вигод від експорту сільськогосподарської продукції. Таким чином, дослідження поточного стану та тенденцій розвитку аграрного сектору в Україні має вирішальне значення для цілісного розуміння економічного, соціального та екологічного ландшафту країни. Ці знання є основою для розробки ефективної політики, стимулювання інновацій, забезпечення продовольчої безпеки та сприяння сталому зростанню аграрного сектору в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Стан аграрного сектору України, тенденції, проблеми і перспективи його розвитку є предметом дослідження багатьох вітчизняних науковців. При цьому, досить різноманітними є аспекти досліджуваної проблеми. Так, в дисертації П. Пуцентейло [1] досліджено ефективність виробництва в аграрних підприємницьких структурах, а в роботі С. Урби розвиток аграрного сектору висвітлено як складову економічної безпеки України [2]. Також дана проблема розглядається в контексті ідентифікації стратегічних напрямів розвитку аграрного сектору економіки [3]. Вплив державної політики на розвиток аграрного сектору є предметом вивчення у доробку Несененка П. П. [4]. Серед досліджень слід відзначити також роботи Скрипника В. В. [5], де надано увагу інноваційній складовій розвитку аграрних підприємств. Аналіз розвитку аграрного сектору здійснюються як за даними Державної служби статистики України та Державного агентства земельних ресурсів України (наприклад, Ю. Ярмоленко [6]), так і на даних Світового банку, з урахуванням світових тенденцій (наприклад, Ю. Хорошун [7]) та шляхом порівняння з даними інших країн світу (наприклад, В. Нелеп [8]).

В цілому, питання розвитку аграрного сектору пов'язане з багатьма економічними, управлінськими, соціальними, екологічними та іншими аспектами.

Постановка завдання. Водночас слід відмітити, що наявні військові дії та відсутність нині уніфікованої на рівні країни стратегії обумовлюють певну невизначеність щодо майбутнього розвитку аграрного сектору. Однак його спроможність до здійснення внеску в розв'язання світової проблеми голоду, значний вплив на рівень економіки країни, передові позиції на світовому ринку в частині експорту багатьох сільськогосподарських культур, наявність належних кліматичних умов, кваліфікованих кадрів, можливість використання сучасних технічних можливостей окреслюють потребу в проведенні аналізу стану й постійному моніторингу задля розуміння тенденцій, які вибудувалися в сільському господарстві, і виконання подальших досліджень з елементами прогнозування.

Виклад основного матеріалу. Аграрний сектор України пройшов через кілька значних трансформацій, які суттєво змінили парадигму його розвитку. Найбільш важливими досягненнями розвитку аграрного сектору є агробіокліматичний потенціал нарощування виробництва сільськогосподарської продукції, висока її якість і безпечність, що підтверджується міжнародним визнанням; інвестиції аграріїв у насіння, добрива, засоби захисту рослин та впровадження ІТ-технологій; застосування інноваційних розробок відомих селекційних компаній; використання новітньої сучасної техніки, що дає можливість якісно обробляти ґрунт; у господарствах працює найкраща світова техніка – від тракторів до сучасних зернозбиральних комбайнів. Водночас основними недоліками розвитку сільськогосподарського виробництва в Україні є різке падіння родючості ґрунтів у зв'язку з суттєвим зменшенням внесення органічних добрив, меліорантів; зростання площ, які заселені небезпечними шкідниками, хворобами, вірусами і бактеріозами; відсутність агрохімічних обстежень ґрунтів на державному рівні у різних регіонах країни; низький рівень фінансування наукових установ, які пов'язані з аграрним сектором, що призвело до втрат кадрів.

Аграрний сектор України складається з двох галузей: рослинництво, до якого відносяться культури зернові, буряк, овочеві та льон; тваринництво – молочна продукція, м'ясна продукція та птахо-промислова. Визначивши дохід, отриманий від рослинництва і тваринництва, ми можемо оцінити частку загального доходу країни, що припадає на кожну галузь. Як правило, дохід від продажу

продукції рослинництва і тваринництва залежить від валового збору, кількості проданої продукції та середніх регіональних або національних цін на продукцію. У таблиці 1 представлено структуру доходів українського аграрного сектору за 1996–2022 роки.

Аналізуючи табл. 1, можна побачити, що в Україні з 1996 по 2022 роки доходи від рослинництва стабільно перевищували доходи від тваринництва. Разом з тим, частка доходу від рослинництва зменшилася на 3% протягом 1996–2000 років, тоді як дохід від тваринництва збільшився на 2,7%, або на 1027,9 млн грн у грошовому еквіваленті.

У 2000–2005 роках доходи від рослинництва перевищували доходи від тваринництва, хоча і з невеликим відривом – лише 5% від загального доходу, отриманого від обох секторів. У період з 2005 по 2011 рік галузь рослинництва зазнала значного зростання, в результаті чого її внесок у загальний дохід склав 71,7%, що дорівнює 25128,2 млн грн. Це зростання можна пояснити приходом іноземних компаній та інвесторів, які впроваджували інноваційне обладнання та технології для виробництва і переробки сільськогосподарських культур. Як прямий результат, рослинництво стало однією з основних галузей української економіки. Доходи, отримані в цей період від тваринництва, залишалися стабільними в порівнянні з попередніми роками. Стрімке зростання рослинництва простежується з 2011 року, коли виручка від реалізації продукції тваринництва була на 43,4% нижчою ніж виручка від рослинництва.

Протягом 2011–2015 років спостерігалось незначне зменшення частки виручки від реалізації продукції рослинництва. Однак у 2015 році відбулося подальше зростання до 72,3%, що еквівалентно 44525,1 млн грн у грошовому вираженні. За період з 2011 по 2015 рік привертає увагу сектор тваринництва, зокрема 2012 рік, коли сукупна виручка сектору становила 34,8% від загальної суми.

Однак з 2016 по 2020 рік рослинництво стало беззаперечним лідером, випередивши сектор тваринництва зі стабільною часткою доходу 70,0%, що є найвигіднішим результатом порівняно з попередніми роками.

Доходи отриманні від галузі рослинництва та тваринництва в Україні продовж 1996–2022 рр.

Рік	Рослинництво, млн грн	Тваринництво, млн грн	Частка рослинництва, %	Частка тваринництва, %
1996	1724,1	1075,9	63,4	39,6
1997	1731,0	1031,0	64,6	38,4
1998	1596,3	1417,2	54,6	48,4
1999	2288,9	1650,0	59,8	43,2
2000	3016,0	2134,7	60,4	42,6
2001	4322,0	3682,5	55,6	47,4
2002	4433,8	3403,2	58,3	44,7
2003	4011,4	3310,2	56,4	46,6
2004	6606,4	4673,7	60,4	42,6
2005	7007,1	6337,3	54,1	48,9
2006	8982,1	5703,3	63,0	40,0
2007	9908,4	5932,4	64,4	38,6
2008	13735,3	8621,8	63,2	39,8
2009	13082,8	8535,0	62,3	40,7
2010	17664,0	9413,7	67,2	35,8
2011	25882,0	10226,0	73,9	29,1
2012	21125,7	11279,2	67,2	35,8
2013	24601,7	11624,8	69,9	33,1
2014	28929,2	13428,3	70,3	32,7
2015	45860,9	17532,9	74,5	28,5
2016	55197,8	18274,8	77,4	25,6
2017	62975,4	25351,5	73,4	29,6
2018	62944,6	26180,0	72,7	30,3
2019	66981,9	25590,1	74,6	28,4
2020	72333,9	24991,2	76,5	26,5
2021	76381,3	27277,3	64,3	35,7
2022	48211,2	19004,9	60,6	39,4

Найбільша частка загального доходу від вирощування сільськогосподарських культур за період 1996–2022 рр. становила 77,4% у 2016 році та 48,9% у 2005 році.

Водночас частка загального прибутку від вирощування сільськогосподарських культур найнижчою була у 2005 році і становила 52,5% та у 2016 році – 24,9%.

Падіння прибутків сільськогосподарської галузі в Україні у 2022 році внаслідок повномасштабної війни підкреслює різноманітні виклики, з якими стикаються фермери та весь сектор в цілому. Подолання як безпосередніх, так і довгострокових наслідків воєнного стану потребує цілісної стратегії, що включає гуманітарну допомогу, відновлення інфраструктури, політичну підтримку та зусилля з відновлення доступу до ринку сільськогосподарської продукції. Відновлення аграрного сектору після війни є багатовекторним процесом, що вимагає співпраці між урядом, міжнародними організаціями та приватним бізнесом, аби гарантувати стабільність та екологічно безпечне відновлення цього фундаментального сектору економіки України.

Рослинництво українського агропромислового комплексу зростаючи стає більш важливим сектором в галузі формування всього доходу. Збільшення валового збору продукції та збільшення середніх цін сприяло досягненню високих показників. Україна за результатами 2019–2020 року виявилась на другому місці у світі за обсягом експорту зернових культур після США. Україна є другим найбільшим постачальником ячменю, четвертим найбільшим постачальником кукурудзи та п'ятим найбільшим постачальником пшениці у світі [10].

Слід зазначити, що валовий збір зерна в країні збільшився на 12,32 млн тонн у 2020 році порівняно з 2015 роком, незважаючи на те, що посівні площі залишилися незмінними. Крім того, Україна реалізує стратегії, спрямовані на стимулювання виробництва соняшнику та кукурудзи, розширивши посівні площі майже на 20%.

Що стосується проблем, з якими стикається тваринництво, то частка прибутку після 2014 року становила менше 30% порівняно з рослинництвом. Більше того, з 2015 по 2020 рік вона в середньому становила 27,3%. Зменшення прибутків та загальний низький рівень доходів від тваринництва можна пояснити дисбалансом у розвитку агропромислового комплексу. Спостерігається відставання тваринництва від рослинництва за темпами зростання. Інвестиційна привабливість галузі залишається низькою через потребу у великих

інвестиціях та тривалий період їх окупності. Існує високий відсоток імпорту м'ясо-молочної продукції з інших країн. Поголів'я свиней скоротилося на 19% (еквівалентно 1,3 млн голів), а поголів'я великої рогатої худоби зменшилося на 19,7% у період з 2015 по 2020 рік.

Переважаання рослинництва над тваринництвом пояснюється, насамперед, швидким розширенням галузі рослинництва і, в свою чергу, зменшенням потенціалу тваринництва через труднощі, про які йшлося вище. Отже, можна зробити висновок, що проведення додаткових досліджень і прогнозування прибутків у рослинництві є більш доцільним і точним.

При оцінці структури доходів, отриманих від рослинництва, з особливу увагу треба приділити визначенню культур, які приносять найбільші прибутки як на внутрішньому, так і на міжнародному ринках.

Для аналізу доходу від кожної конкретної культури важливо дослідити такі ключові показники, як загальна врожайність та середні ціни, оскільки саме ці фактори в сукупності формують отриманий дохід. Зі збільшенням виробництва сільськогосподарських культур відбувається відповідне зростання продажів як на внутрішньому, так і на міжнародному ринках, що призводить до загального зростання доходу від конкретного товару. Тому розробляються нові підходи до підвищення ефективності виробництва, що в кінцевому підсумку призводить до збільшення врожайності сільськогосподарських культур.

Близько 50% території України страждає від несприятливих геологічних та кліматичних явищ. У 2020–2021 роках пшениця була посіяна на 8641,5 тис. га, цукровий буряк – на 218,3 тис. га, соняшник – на 6142,22 тис. га, кукурудза – на 5376,2 тис. га. Це свідчить про те, що в Україні найбільш придатними землями є землі для вирощування зернових культур. Аналізуючи валовий збір продукції рослинництва за видами культур (рисунок), можна зробити наступні висновки: у 2011 році спостерігалася позитивна тенденція до збільшення валового збору всіх видів культур: зернові та зернобобові зросли на 44,8%, цукрові буряки – на 36%, олійні культури – на 24,1%, картопля – на 29,7%, овочеві культури – на 21,7%, а плодові та ягідні культури продемонстрували найнижчий темп приросту на рівні 10%.

У 2013 році валовий збір зазнав деяких змін порівняно з 2012 роком. Урожай зернових та зернобобових збільшився на 37%, тоді як урожай цукрових буряків зменшився на 41,5%. Тим часом, урожай олійних культур збільшився на 34,4%, а урожай картоплі дещо

зменшився на 4,6%. Урожай овочів також зменшився на 2,4%, тоді як урожай плодово-ягідних культур зріс на 15%. Проаналізувавши 2015 рік порівняно з 2014 роком, можна зробити висновок, що він був несприятливим для сільськогосподарського сектору. Всі культури мали від'ємні темпи зростання, за винятком олійних культур, які продемонстрували позитивну тенденцію до зростання врожаю на 3,8%. Крім того, валовий збір плодів та ягід збільшився на 7,7%. Зниження темпів зростання врожаю зернобобових та зернових (-5,7%), цукрових буряків (-34,3%) та картоплі (-12%) можна пояснити початком воєнних дій з боку Росії та боями на сході України, що супроводжували їх.

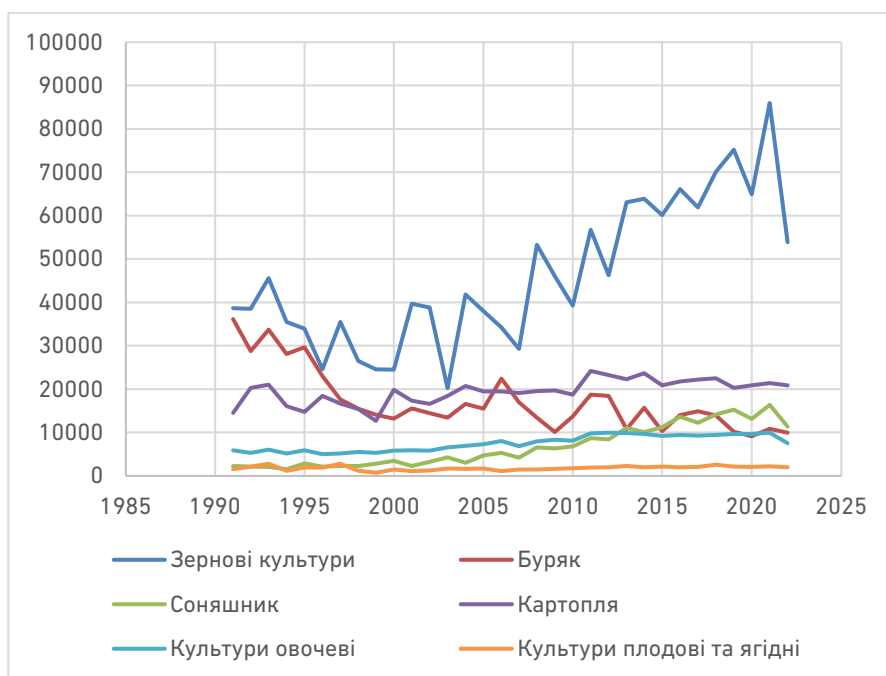

Рисунок. Валовий збір продукції рослинництва за видами культур у 1991–2022 рр. (млн тонн)

Джерело: побудовано авторами на основі [11]

Валовий збір 2017 року залишився майже незмінним порівняно з показниками 2016 року. Урожай 2019 року, порівняно з 2018 роком, став найбільш врожайним роком для зернових культур за період з 2010 по 2020 рік, із загальним врожаєм 75,1 млн тонн, що на 98,4% більше, ніж у 2010 році. Проаналізувавши дані про врожай 2019–2020 років, можна зробити висновок, що валовий збір

зернових у 2020 році зменшився на 13,6%, цукрових буряків – на 10,4%, олійних культур – на 17%, картоплі – на 2,8%, а овочевих культур залишився на незмінному рівні порівняно з 2019 роком. Урожай плодово-ягідних культур зменшився на 4,4%.

Протягом 2021–2022 рр. прослідковується негативна динаміка до зменшення обсягів валових зборів культур рослинництва через початок повномасштабного вторгнення. 2021 рік характеризується рекордним показником валових зборів зернових культур протягом 1991–2022 рр.

Розвиток рослинництва залежить від ґрунтово-кліматичних умов, які в Україні є досить різноманітними. Вони змінюються зонально через неоднакові ґрунтові покриви, кількість опадів і тепла, тривалість вегетаційного періоду, умови перезимівлі, що свідчить про необхідність враховувати екологічні та біологічні особливості сільськогосподарських культур при їх розміщенні в системі землекористування. Тому окремої уваги потребує аналіз територіального розподілу доходів від реалізації культур рослинництва (табл. 2). На основі аналізу наведених даних можна зробити висновок, що Чернігівська область є найбільш прибутковою протягом 2015–2022 років. У 2020 році вона робить найбільший внесок – 10,6% порівняно з іншими регіонами.

Таблиця 2

Динаміка розподілу доходів від реалізації культур рослинництва в розрізі областей у 2015–2022 рр. (млн грн)

Область	2015	2017	2019	2020	2021	2022
Вінницька	7884,7	9391,9	15048,9	12939,6	16274,2	13544,0
Волинська	1430,2	1897,5	2612,6	2959,1	3379,18	1687,0
Дніпропетровська	5450,5	6673,6	6885,7	8689,3	8639,4	4503,0
Донецька	2208,2	3785,4	3965,0	4907,8	5231,2	123,0
Житомирська	3065,3	3584,8	7423,4	6984,4	8393,8	3421,2
Закарпатська	121,1	325,1	305,1	384,2	516,4	322,0
Запорізька	4103,3	6229,6	7026,3	8313,9	8832,0	3582,4
Івано-Франківська	1192,1	1186,7	1920,3	2370,1	2388,7	1102,0
Київська	8525,8	10131,3	15350,2	13471,1	16424,4	6732,2
Кіровоградська	8153,4	6604,5	10639,0	10287,7	11181,0	5188,0
Луганська	1745,0	3048,8	2953,6	3862,2	4108,9	40,0
Львівська	2838,5	2241,6	3793,0	3725,0	4063,6	3123,2
Миколаївська	5258,6	6172,7	6152,9	6305,0	7092,1	4893,2
Одеська	6113,9	8720,6	7886,4	5234,6	7592,1	3291,0
Полтавська	18491,9	12854,3	15309,3	17254,7	15258,2	13944,8
Рівненська	2077,4	1796,4	2756,4	2890,6	3167,1	2233,3
Сумська	8923,0	9853,8	13220,8	16122,6	16884,1	6423,9

продовження табл. 2

Тернопільська	4556,5	4842,7	6118,3	7281,9	7551,1	5323,4
Харківська	7070,0	8398,1	9468,5	12937,6	12551,0	7833,0
Херсонська	3467,7	4299,6	4882,3	6656,3	6770,2	984,4
Хмельницька	7323,7	7285,8	10818,0	11591,5	12981,5	8921,2
Черкаська	8406,1	8258,2	13245	11834,1	13973,0	7921,2
Чернівецька	491,2	549,3	669,8	595,4	707,2	230,0
Чернігівська	12881,1	12529,9	17888,0	21141,6	22271,5	13322,1

Джерело: побудовано авторами за даними Державної служби статистики [12]

Прикметно, що 2021 рік став рекордним для Чернігівської області з внеском у загальний дохід від продажу зернових культур. У попередні роки його частка становила 9,8% у 2015 році, 7,3% у 2016 році, 8,9% у 2017 році, 9,4% у 2018 році та 9,6% у 2019 році.

У 2021 році Полтавська область посіла перше місце за обсягом надходжень з часткою 8,7%, за нею йде Сумська з 8,1%. Київська область посіла третє місце з часткою 6,8% від загального доходу, а Вінницька та Харківська області досягли однакового результату з часткою 6,5%.

Найнижчі показники доходів зафіксовано в Закарпатській області, де вони становлять лише 0,19% від загального доходу, далі йдуть Чернівецька область – 0,29% та Івано-Франківська область – 1,2%. Недостатній рівень доходів від продажу зернових та зернобобових культур у цих регіонах пояснюється нерозвиненістю сільськогосподарського сектору, спричиненою неродючими землями та несприятливими ландшафтними умовами.

Отже, оцінка динаміки доходів від продажу зернових культур у кожній області протягом 2015–2022 рр. дозволяє виділити наступні регіони-лідери з продажу зернових культур: Чернігівська, Полтавська, Сумська, Київська, Вінницька та Харківська області. Сукупна частка вищезгаданих регіонів у загальній виручці склала 47%. Це означає, що лише 6 областей формують майже 50% доходів від реалізації продукції рослинництва в Україні, порівняно з іншими регіонами.

Разом з тим, слід враховувати спеціалізацію регіонів з виробництва сільськогосподарських культур. Так, станом на 1 жовтня 2020 перше місце з вирощування овочів відкритого ґрунту займала Херсонська область, з зернових та зернобобових – Харківська область, з соняшника – Миколаївська, з сої – Полтавська. Окремо слід виділити Дніпропетровську область, яка має не лише

сприятливі природно-кліматичні умови, а й послуговується значним інвестиційним фоном (за даними Державної служби статистики у 2019 році у область було інвестовано найбільше коштів). Відповідно, вона займає лідерство з вирощення зернових та зернобобових, ріпаку, соняшнику, овочевих культур.

Висновки. Аграрний сектор України, що володіє значним промисловим потенціалом, у тому числі експортним, забезпечує продовольчу безпеку, має необхідні передумови для активізації розвитку, в умовах сьогодення є основним джерелом надходження іноземної валюти. Це єдиний сектор економіки, що здатний забезпечувати позитивне сальдо зовнішньої торгівлі. Подальше нарощування експортних потужностей з боку України з огляду на перевищення обсягів виробництва над можливостями внутрішнього споживання, диверсифікація експорту, розширення його географії слугуватиме важливим чинником забезпечення зростання стабільності економіки в майбутньому, сприятиме значному поліпшенню макроекономічних характеристик України та вирішенню низки як ключових глобальних проблем (до прикладу, світової проблеми голоду), так і регіональних соціально-економічних викликів. Аграрний сектор України, безсумнівно, може стати флагманом вітчизняної економіки, драйвером її розвитку, що забезпечить ефективну інтеграцію до світового економічного простору.

1. Пуцентейло П. Р. Ефективність виробництва в підприємницьких структурах аграрної сфери : дис. ... канд. екон. наук : 08.07.02. Київ, 2004.
2. Урба С. І. Пріоритети та інструменти розвитку аграрного сектора в системі забезпечення економічної безпеки України : дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.03. Львів, 2019.
3. Месель-Веселяк В. Я., Федоров М. М. Стратегічні напрями розвитку аграрного сектору економіки України. *Економіка АПК*. 2016. № 6. С. 37–48.
4. Несененко П. П. Аналіз сучасного стану управління розвитком сільських територій як ключового напрямку аграрної політики України. *Наукові інновації та передові технології*. 2022. № 11 (13). С. 74–85.
5. Скрипник В. В. Інноваційний розвиток аграрних підприємств України: сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку. *Економічний вісник НТУУ «Київський політехнічний інститут»*. 2021. № 20. С. 19–24.
6. Ярмоленко Ю. Стан та тенденції розвитку аграрного виробництва в Україні. URL: https://www.researchgate.net/publication/323642482_STAN_TA_TENDENCIJ_ROZVITKU_AGRARNOGO_VIROBNICTVA_V_UKRAINI. (дата звернення: 20.08.2024).
7. Хорошун Ю. В. Стан і тренди аграрного сектору: національний та світовий вимір. *Економіка і організація управління*. 2020. № 4 (40). С. 153–166.
8. Нелеп В. М. Тенденції розвитку сільського господарства в Україні та світі. *Економіка АПК*. 2015. № 7. С. 100–105.
9. Статистичний щорічник України. URL: http://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ1_u.htm (дата звернення: 20.08.2024).
10. Кернасюк Ю. Агросектор 1991–2021 – у цифрах і фактах. URL: <http://agro->

business.com.ua/agro/ekonomichni-hektar/item/24134-ahrosektor-1991-2021-u-tsyfrakh-i-faktakh.html. (дата звернення: 20.08.2024). **11.** Рослинництво України 2021 : статистичний збірник. 2022. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2022/zb/05/zb_rosl_2021.pdf (дата звернення: 20.08.2024). **12.** Регіони України : статистичний збірник. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2019/zb/12/zb_ru2ch2019.pdf. (дата звернення: 20.08.2024).

REFERENCES:

1. Putsenteilo P. R. Efektyvnist vyrobnytstva v pidpriemnytskykh strukturakh ahrarynoyi sfery : dys. ... kand. ekon. nauk : 08.07.02. Kyiv, 2004.
2. Urba S. I. Priorytety ta instrumenty rozvytku ahrarynoho sektora v systemi zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky Ukrainy : dys. ... d-ra ekon. nauk : 08.00.03. Lviv, 2019.
3. Mesel-Veseliak V. Ya., Fedorov M. M. Stratehichni napriamy rozvytku ahrarynoho sektora ekonomiky Ukrainy. *Ekonomika APK*. 2016. № 6. S. 37–48.
4. Nesenenko P. P. Analiz suchasnoho stanu upravlinnia rozvytkom silskykh terytorii yak kliuchovoho napriamku ahrarynoi polityky Ukrainy. *Naukovi innovatsii ta peredovi tekhnolohii*. 2022. № 11 (13). S. 74–85.
5. Skrypnyk V. V. Innovatsiyni rozvytok ahrarynykh pidpriemstv Ukrainy: suchasnyi stan, problemy ta perspektyvy rozvytku. *Ekonomichniy visnyk NTUU «Kyivskiy politekhnichnyi instytut»*. 2021. № 20. S. 19–24.
6. Yarmolenko Yu. Stan ta tendentsii rozvytku ahrarynoho vyrobnytstva v Ukraini. URL: https://www.researchgate.net/publication/323642482_STAN_TA_TENDENCII_ROZVITKU_AGRARNOGO_VIROBNICTVA_V_UKRAINI. (data zvernennia: 20.08.2024).
7. Khoroshun Yu. V. Stan i trendy ahrarynoho sektora: natsionalnyi ta svitovyi vymir. *Ekonomika i orhanizatsiia upravlinnia*. 2020. № 4 (40). S. 153–166.
8. Nelep V. M. Tendentsii rozvytku silskoho hospodarstva v Ukraini ta sviti. *Ekonomika APK*. 2015. № 7. S. 100–105.
9. Statystychnyi shchorichnyk Ukrainy. URL: http://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ1_u.htm (data zvernennia: 20.08.2024).
10. Kernasiuk Yu. Ahrosektor 1991–2021 – u tsyfrakh i faktakh. URL: <http://agro-business.com.ua/agro/ekonomichni-hektar/item/24134-ahrosektor-1991-2021-u-tsyfrakh-i-faktakh.html>. (data zvernennia: 20.08.2024).
11. Roslynnystvo Ukrainy 2021 : statystychnyi zbirnyk. 2022. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2022/zb/05/zb_rosl_2021.pdf (data zvernennia: 20.08.2024).
12. Rehiony Ukrainy : statystychnyi zbirnyk. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2019/zb/12/zb_ru2ch2019.pdf. (data zvernennia: 20.08.2024).

Kostrychenko V. M. [1; ORCID ID: 0000-0003-4210-6105],
Candidate of Economics (Ph.D.), Associate Professor,
Shpak V. A. [1; ORCID ID: 0000-0002-3255-1099],
Post-graduate Student

¹National University of Water and Environmental Engineering, Rivne

RETROSPECTIVE ANALYSIS OF CERTAIN ASPECTS OF THE DEVELOPMENT OF THE AGRICULTURAL SECTOR IN UKRAINE

The article analyzes trends in the development of the agricultural sector in Ukraine in terms of two main components: crop production and livestock production. The income received from crop and animal husbandry was determined and the share of the country's total income accounted for by the leather industry was estimated. It is shown that incomes from crop production consistently exceeded incomes from livestock production. The factors that influenced this in general were determined. The impact of the war on the profitability of agricultural production is taken into account. Features of plant and animal husbandry are shown. The gross harvest of crop production by types of agricultural crops in dynamics over 30 years was analyzed. Basically, there is a positive trend of growth of this indicator. Exceptions are beets and berry crops. An analysis of the territorial distribution of income from the sale of plant products was carried out. The administrative regions of Ukraine characterized by the highest incomes from crop production have been determined. The following regions-leaders in the sale of grain crops have been identified: Chernihiv, Poltava, Sumy, Kyiv, Vinnytsia and Kharkiv regions. The cumulative share of the above-mentioned regions in the total revenue was 47%. It is shown that only 6 regions form almost 50% of the income from the sale of plant products in Ukraine, compared to other regions. Factors affecting such a distribution have been studied.

Keywords: agricultural sector; agricultural production; crop production; animal husbandry; gross collection; territorial distribution; income from crop production and animal husbandry.

Отримано: 18 вересня 2024 року
Прорецензовано: 23 вересня 2024 року
Прийнято до друку: 27 вересня 2024 року

УДК 330.37.07

<https://doi.org/10.31713/ve3202410>

JEL: I20, I21, I22, I25, I26

Mykhailova Ye. V. ^[1; ORCID ID: 0000-0002-1539-1548],

Candidate of Economics (Ph.D.), Associate Professor

¹*National University of Water and Environmental Engineering, Rivne*

SPACE ANALYSIS AS A TOOL FOR STRATEGIC DEVELOPMENT IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

This research provides a comprehensive analysis of strategic recommendations for higher education institutions (HEIs) in response to contemporary challenges and opportunities in the educational landscape. It emphasizes the importance of ensuring financial stability through cost optimization and diversification of funding sources, while enhancing education quality by investing in faculty development and modernizing programs to align with labor market needs. The study also highlights the necessity of infrastructure support, focusing on technical modernization and the adoption of digital technologies to increase accessibility.

In addition, the research outlines strategies for enhancing the reputation and brand of HEIs through effective communication, alumni engagement, and compliance with accreditation standards. Aggressive strategies are proposed for innovation in educational programs, international market expansion, and active participation in research activities to foster growth and competitiveness.

Keywords: SPACE-analysis; higher education institutions (HEIs); infrastructure of education; financial stability; quality of education.

In the process of developing a roadmap for the advancement of Ukraine's educational sector, we conducted a SPACE analysis to determine the strategic position and assess potential directions for anti-crisis measures. This approach provided a comprehensive understanding of the current state of the education system, allowing us to identify both its strengths and weaknesses, as well as the opportunities and threats facing the sector. The evaluation of internal strengths and weaknesses highlighted key aspects such as the high qualification level of scientific and pedagogical staff, alongside shortcomings in the integration of modern technologies [1]. These insights enable targeted efforts to strengthen existing advantages while addressing identified vulnerabilities, ultimately contributing to the strategic resilience of the educational system.

The analysis of the external environment revealed potential opportunities, such as the expansion of international cooperation, as well as threats like cybersecurity issues and data protection challenges. This assessment facilitated the development of strategies that maximize opportunities while minimizing risks. By evaluating factors such as strategic aggressiveness, competitiveness, industry strength, and environmental stability, we were able to identify the most effective strategic directions to achieve the goals of educational development [2].

Conducting a SPACE analysis provided crucial information for creating the development roadmap, enabling the establishment of realistic goals and defining effective pathways to achieve them. This enhanced the efficiency of crisis management in the educational sector by clearly identifying priorities and resources necessary for the implementation of strategic initiatives [3]. Consequently, the SPACE analysis became a vital step in preparing the roadmap, offering deep insights into both internal and external factors influencing the education sector and helping shape strategies for sustainable development and enhanced competitiveness.

SPACE analysis (Strategic Position and Action Evaluation) is a methodology used to determine an organization's strategic position and develop appropriate strategic recommendations.

The SPACE analysis is based on the evaluation of four key factors: Financial Strength (FS), Competitive Advantage (CA), Industry Attractiveness (IA), and Environmental Stability (ES). Each of these factors is assessed using specific criteria, and the strategic position of the organization is determined based on this evaluation.

- Financial Strength (FS): This factor assesses the financial stability and capacity of the organization, including indicators such as revenue growth, profitability, and financial resources available for strategic initiatives.
- Competitive Advantage (CA): This evaluates the organization's competitive positioning in the market, considering aspects like market share, product differentiation, and operational efficiency.
- Industry Attractiveness (IA): This reflects the overall appeal of the sector in which the organization operates, measured by factors such as market growth potential, technological advancements, and regulatory environment.
- Environmental Stability (ES): This factor gauges the external conditions influencing the industry, including economic fluctuations, political stability, and technological disruptions.

By systematically assessing each of these factors, the SPACE analysis determines the most suitable strategic direction for the organization, whether it should pursue aggressive growth, cautious stability, or defensive strategies aimed at crisis mitigation and long-term sustainability [4].

We selected the National University of Water and Environmental Engineering (NUWEE) as a model for conducting the SPACE analysis due to its strategic significance in the region and its considerable potential for development in the context of informational externalities. The university possesses a robust scientific foundation and is actively engaged in research related to water management and environmental engineering, making it unique within Ukraine's educational sector. Moreover, NUWEE maintains an extensive network of external connections and partnerships, which creates favorable conditions for the implementation of innovative strategies and enhances its competitiveness.

This strategic position, combined with the university's expertise and collaborations, provides a strong basis for applying the SPACE analysis to assess its current standing and future growth opportunities. By examining NUWEE through the lens of financial strength, competitive advantage, industry attractiveness, and environmental stability, we aim to develop a comprehensive understanding of how it can further capitalize on its strengths while addressing any vulnerabilities, ultimately contributing to the development of the educational sector in Ukraine.

SPACE Analysis of NUWEE

The SPACE analysis for the National University of Water and Environmental Engineering (NUWEE) was conducted following a structured sequence:

1. Financial Strength (FS)

- Funding per Student: Measured by the amount of funding allocated per student. Rating: 2.7 out of 5.
- Funding per Scientific and Technical Staff Member: Measured by the funding amount per scientific and technical staff member (STSM). Rating: 3.2 out of 5.
- Revenue to Special Fund per Academic Staff Member: Measured by the revenue to the special fund per academic staff member (ASM). Rating: 1.1 out of 5.
- Current Liquidity Ratio: Measured by the ratio of current assets to current liabilities. Rating: 5 out of 5.

- Overall Performance Indicator: Assesses the overall effectiveness of the institution's activities. Rating: 4.8 out of 5.
- Ratio of Special Fund Revenue to Total Funding: Measured by the ratio of special fund revenue to total funding. Rating: 0.4 out of 5.
Overall Financial Strength Rating: 2.9 out of 5.

2. Competitive Advantage (CA)

- Integral Attractiveness Coefficient of the Educational Institution: Rating: 2.6 out of 5.
- Integral Efficiency Coefficient of the Scientific and Pedagogical Staff: Rating: 2.8 out of 5.
- Integral Coefficient of Innovative and Scientific Development: Rating: 1.4 out of 5.
- Integral Educational Activity Coefficient: Rating: 2.5 out of 5.
- Integral Branding Coefficient of the Educational Institution: Rating: 2.1 out of 5.
- Integral Coefficient of External Connections of the Educational Institution: Rating: 2.6 out of 5.
Overall Competitiveness Rating: 2.3 out of 5.

3. Industry Attractiveness (IA)

- Demand for Education: Assessed based on the growth trends in the number of applicants and students. Rating: 4.4 out of 5.
- Economic Stability: Evaluation of the country's economic stability and its impact on education funding. Rating: 2.4 out of 5.
- Technological Progress: Assessment of the availability of modern technologies and innovations in the educational process. Rating: 3.8 out of 5.
- Social and Demographic Factors: Evaluation of social and demographic changes. Rating: 3.8 out of 5.
- Regulatory Environment: Assessment of legislative changes regulating higher education institutions. Rating: 0.6 out of 5.
- Level of International Cooperation: Evaluation of international exchange programs for students and faculty. Rating: 3.7 out of 5.
Overall Industry Attractiveness Rating: 3.0 out of 5.

4. Environmental Stability (ES)

- Financial Stability: Evaluation of long-term trends in funding from public and private sources. Rating: 6.1 out of 10.
- Market Risks: Assessment of the sector's vulnerability to changes in the economic environment. Rating: 7.4 out of 10.
- Equity of Access to Educational Services: Evaluation of access to quality education in various regions of the country. Rating: 4.0 out of 10.

- Level of Development of Innovative Educational Methods: Assessment of the implementation of new technologies and teaching methods. Rating: 4.0 out of 10.
- Emergence of New Educational Institutions: Evaluation of the opening of new universities, colleges, and other educational establishments. Rating: 3.0 out of 10.
- Aggressiveness of Competitors' Marketing Strategies: Assessment of the intensity of competition for students among educational institutions. Rating: 2.0 out of 10.

Overall Environmental Stability Rating: 2.6 out of 5.

Based on the obtained evaluations, the strategic position coordinates for the NUWEE were calculated and are presented on the SPACE graph:

- X-coordinate: -0.3
- Y-coordinate: -0.1

These coordinates indicate the strategic position of the institution in the context of financial strength and competitiveness. The negative values for both coordinates suggest the presence of certain challenges and threats that require attention.

The SPACE graph (see Figure) illustrates how these coordinates assist in selecting appropriate strategies for the university's development. Specifically, given the identified strategic position, the institution should focus on strengthening its financial stability and enhancing competitiveness through the development of innovative programs, improving educational processes, and reinforcing external partnerships.

Utilizing the SPACE analysis method to identify the strategic positions of NUWEE is a crucial step in formulating comprehensive strategies to address challenges and leverage development potential within the current educational environment.

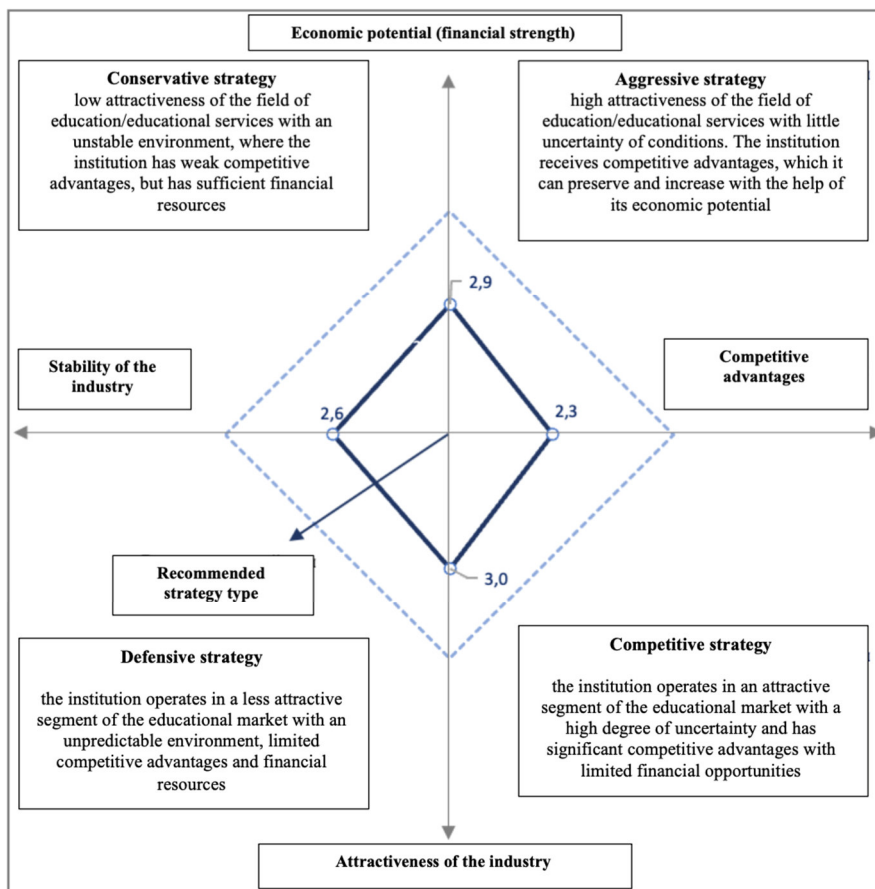

Figure. The use of the SPACE analysis method to identify the strategic positions of the studied HEI

Strategic Recommendations for Formulating *Conservative Strategies* for HEIs:

1. **Ensuring Financial Stability:** Institutions should focus on cost optimization by conducting a detailed analysis of expenses to reduce costs without compromising educational quality. Additionally, they can diversify funding sources by attracting additional financial resources through grants, partnerships with businesses, and charitable foundations.
2. **Enhancing Educational Quality:** To achieve academic excellence, institutions should invest in the professional development of faculty, enhance research facilities, and modernize educational programs in alignment with current labor market requirements. Implementing a robust quality monitoring system will also help identify and rectify deficiencies, ensuring a high standard of

educational delivery.

3. **Infrastructure Support and Development:** Institutions need to prioritize technical modernization by maintaining and upgrading classrooms, laboratories, and equipment to meet contemporary standards. Furthermore, investments in digital technologies will enhance access to online resources, e-libraries, and learning platforms, promoting flexibility and accessibility in education.
4. **Reputation and Brand Strengthening:** Developing an effective communication and marketing strategy is essential for increasing brand recognition. This includes participating in international rankings, collaborating with media outlets, and maintaining an active presence on social media. Engaging alumni networks can also bolster the institution's reputation through their professional achievements and support.
5. **Regulatory Compliance and Adaptability:** Institutions must ensure compliance with national and international accreditation standards. Developing mechanisms for rapid response to changes in legislation and labor market demands will help institutions remain competitive and relevant.

Strategic Recommendations for Formulating *Aggressive Strategies* for HEIs:

1. **Innovation and Development of New Educational Programs:** Creating unique educational programs that align with contemporary labor market needs and innovative trends is critical. The active implementation of cutting-edge technologies in the educational process, such as artificial intelligence and virtual/augmented reality, will enhance learning effectiveness and student engagement.
2. **Expansion into International Markets:** Attracting international students is key to growth, requiring the expansion of international exchange programs and the creation of appealing learning and living conditions. Establishing partnerships with leading foreign universities and research institutions facilitates experience exchange and elevates the HEI's academic standing.
3. **Aggressive Marketing and Branding:** Implementing aggressive marketing strategies will enhance brand visibility, including a strong presence on social media and participation in international educational exhibitions. Enhancing the institution's reputation through research publications in prestigious journals and

participation in international rankings is essential for maintaining high educational quality standards.

4. **Infrastructure Expansion:** Active investment in the development and modernization of educational and research facilities is crucial to meet modern requirements. Constructing new campuses, laboratories, and student dormitories will foster student enrollment growth.
5. **Active Participation in Research Activities:** Seeking national and international grants to support research activities will expand capabilities and elevate the quality of scientific research. Establishing new research centers focusing on advanced science and technology fields relevant to current market demands is vital for fostering innovation.

Strategic Recommendations for Formulating *Defensive Strategies* for HEIs:

1. **Supporting Financial Stability:** Regularly conducting financial risk analyses and implementing measures to mitigate them, such as creating reserve funds, ensures stability. Strengthening control over budget expenditures is necessary to avoid unnecessary costs and ensure effective resource utilization.
2. **Development and Retention of Human Resources:** Implementing professional development programs for faculty will help retain qualified personnel. Creating competitive working conditions and motivation systems is essential for attracting and retaining highly qualified specialists.
3. **Supporting Stability in the Educational Process:** Developing flexible educational programs that can quickly adapt to economic and social changes will ensure resilience. Expanding remote learning capabilities is crucial for maintaining continuity in the educational process during unforeseen situations.
4. **Strengthening Interaction with Partners and Stakeholders:** Enhancing collaboration with other educational institutions, businesses, government, and civil organizations will strengthen partnerships. Actively involving stakeholders in decision-making processes will ensure their interests are considered and secure their support.
5. **Ensuring Regulatory Compliance:** Continuously monitoring legislative changes and promptly adjusting the institution's activities to ensure compliance is necessary. Adhering to national and international quality standards in education enhances the institution's reputation and maintains stable student enrollment.

Strategic Recommendations for Formulating *Competitive Strategies* for HEIs:

1. **Enhancing the Quality of Educational Services:** Regularly updating and modernizing educational programs according to new knowledge, technologies, and labor market needs is essential. Investing in faculty professional development through training, conferences, seminars, and exchange programs will enhance teaching quality.
2. **Marketing and Branding:** Implementing effective marketing strategies will enhance brand visibility. Maintaining and strengthening the institution's reputation through research publications in prestigious journals and adherence to high-quality standards is crucial for competitiveness.
3. **International Cooperation:** Developing strategic partnerships with leading foreign universities for joint educational and research programs, as well as student and faculty exchanges, will enhance global presence. Creating attractive conditions for international students, including English-language programs and cultural support, is also important.
4. **Innovation and Research:** Investing in research activities and developing research infrastructure is vital for fostering innovation and scientific progress. Establishing incubators for startups and promoting innovative projects among students and faculty will further enhance competitiveness.
5. **Management and Organizational Culture:** Implementing modern management methods that ensure flexibility and prompt decision-making is critical. Fostering a positive organizational culture encourages employee development, engagement, and motivation, ensuring open communication and support for innovation.
6. **Enhancing the Student Experience:** Improving educational facilities to create modern laboratories, libraries, and resources is essential for providing a comfortable learning and research environment. Developing extracurricular programs and activities promotes personal development, social integration, and leadership skills among students.

Conclusions. This research explored the strategic positioning and management of higher educational institutions (HEIs) amidst ongoing challenges and transformations in the educational landscape. By applying SPACE analysis, we established key strategic coordinates that

inform the development of tailored strategies aimed at enhancing institutional performance and sustainability.

The assessment of strategic positioning revealed the significance of understanding an institution's place within the educational sector. With the X-coordinate set at (-0.3) and the Y-coordinate at (-0.1), we gained insights into the institution's competitive edge and responsiveness to external pressures. This positioning serves as a foundational reference for crafting effective strategies that align with both market demands and institutional capabilities.

The research also highlighted the importance of developing comprehensive strategic frameworks. By categorizing strategies into conservative, aggressive, defensive, and competitive approaches, we addressed critical aspects of institutional management, including financial stability, quality of education, infrastructure development, market positioning, and regulatory compliance. This multifaceted approach enables institutions to respond effectively to both opportunities and threats in their operational environments.

A key finding of the study is the paramount importance of maintaining high educational standards and fostering innovation. Institutions must continuously invest in faculty development, curriculum modernization, and technological integration to enhance the learning experience and remain competitive in the global marketplace. By prioritizing academic excellence and adaptability, HEIs can better prepare graduates for the evolving demands of the workforce.

Financial sustainability emerged as another critical area of focus. The research pointed to the necessity for HEIs to ensure financial stability through prudent fiscal management and diversification of funding sources. Strategies such as optimizing operational costs, seeking grants, and forming partnerships with industry stakeholders can mitigate financial risks and enhance institutional resilience against economic uncertainties.

Engaging actively with stakeholders – including students, faculty, alumni, and industry partners – is crucial for developing responsive and effective educational programs. By fostering collaboration and communication, HEIs can align their offerings with the needs of the community and labor market, thereby increasing their relevance and impact.

Moreover, in an era of rapid change, HEIs must remain vigilant in monitoring regulatory developments and adapting their practices accordingly. Ensuring compliance with national and international

standards not only enhances institutional credibility but also promotes continuous improvement and accountability.

This study lays the groundwork for further exploration into the specific impacts of these strategies on institutional performance and student outcomes. Future research could investigate case studies of HEIs that have successfully implemented these strategic frameworks, providing valuable insights and best practices for other institutions.

In conclusion, the strategic recommendations derived from this research equip higher educational institutions with the tools necessary to navigate challenges, seize opportunities, and enhance their overall effectiveness. By adopting a balanced approach that emphasizes stability, quality, and innovation, HEIs can thrive in an increasingly complex educational landscape and fulfill their mission of providing quality education that meets the needs of society.

1. European Commission /EACEA / Eurydice. Funding of Education in Europe 2000–2012: The Impact of the Economic Crisis. Eurydice Report. Luxembourg : Publications Office of the European Union, 2013. 106 p. 2. Tye Kenneth A. Global Education: From Thought to Action. *Alexandria*. 1990. P. 1990. 3. Finch D., Nadeau J., O'Reilly N. The Future of Marketing Education: A Practitioner's Perspective. *Journal of Marketing Education*. 2013. Vol. 35(1). P. 54–67 DOI: 10.1177/0273475312465091. 4. How Large Are Human-Capital Externalities? Evidence from Compulsory Schooling Laws: Discussion. *NBER Macroeconomics Annual*. 2000. Vol. 15. P. 72–74. DOI: <https://doi.org/10.2307/3585386>.

REFERENCES:

1. European Commission /EACEA / Eurydice. Funding of Education in Europe 2000–2012: The Impact of the Economic Crisis. Eurydice Report. Luxembourg : Publications Office of the European Union, 2013. 106 p. 2. Tye Kenneth A. Global Education: From Thought to Action. *Alexandria*. 1990. P. 1990. 3. Finch D., Nadeau J., O'Reilly N. The Future of Marketing Education: A Practitioner's Perspective. *Journal of Marketing Education*. 2013. Vol. 35(1). P. 54–67 DOI: 10.1177/0273475312465091. 4. How Large Are Human-Capital Externalities? Evidence from Compulsory Schooling Laws: Discussion. *NBER Macroeconomics Annual*. 2000. Vol. 15. P. 72–74. DOI: <https://doi.org/10.2307/3585386>.

Михайлова Є. В. [1; ORCID ID: 0000-0002-1539-1548],
к.філол.н., доцент

¹Національний університет водного господарства та природокористування, м. Рівне

SPACE-АНАЛІЗ ЯК ІНСТРУМЕНТ ДЛЯ СТРАТЕГІЧНОГО РОЗВИТКУ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Дослідження присвячене SPACE-аналізу закладів вищої освіти (ЗВО), який є потужним інструментом для оцінки викликів і можливостей, що постають перед ними в умовах динамічного освітнього середовища. SPACE-аналіз дозволяє виявити ключові фактори, що суттєво впливають на функціонування ЗВО, а також розробити стратегічні рекомендації для їх подальшого розвитку. У статті акцентується на необхідності забезпечення фінансової стабільності шляхом оптимізації витрат, що передбачає проведення детального аналізу фінансових показників для досягнення ефективності без компрометації якості освіти. Окрім цього, диверсифікація джерел фінансування через залучення додаткових ресурсів, зокрема грантів, партнерств з бізнесом та благодійними фондами, є важливим кроком для забезпечення сталого розвитку ЗВО. Підвищення якості освітніх послуг розглядається як пріоритетна задача, що вимагає інвестицій у розвиток викладачів та модернізацію навчальних програм відповідно до сучасних потреб ринку праці. Дослідження також наголошує на важливості підтримки інфраструктури, зокрема технічної модернізації класів, лабораторій та обладнання, а також впровадження цифрових технологій, що сприяють підвищенню доступності освіти. Крім того, у статті викладені стратегії для підвищення репутації та бренду ЗВО. Це передбачає впровадження ефективних комунікаційних стратегій, активну участь у міжнародних рейтингах, залучення випускників до розвитку закладу, а також дотримання національних та міжнародних акредитаційних стандартів. Визначаються агресивні стратегії, спрямовані на інновації в навчальних програмах, розширення міжнародних ринків шляхом залучення іноземних студентів і налагодження партнерських відносин з провідними закладами освіти світу. Активна участь у дослідницькій діяльності також є важливим фактором, що сприяє зростанню і конкурентоспроможності ЗВО. Оборонні стратегії, визначені в дослідженні, спрямовані на підтримку фінансової стабільності, розвиток людських ресурсів, а також дотримання нормативних вимог, що дозволяє закладам адаптуватися до зовнішніх змін.

Ключові слова: SPACE-аналіз; заклади вищої освіти (ЗВО); інфраструктура освіти; фінансова стабільність; якість освіти.

Отримано: 18 вересня 2024 року
Прорецензовано: 23 вересня 2024 року
Прийнято до друку: 27 вересня 2024 року

УДК 331.1:378.1

<https://doi.org/10.31713/ve3202411>

JEL: I25, J61, J53, J54, J80

Олійник О. О. [1; ORCID ID: 0000-0002-3941-2286]

к.е.н., доцент

¹Національний університет водного господарства та природокористування, м. Рівне

СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВІ ВІДНОСИНИ ЯК ФАКТОР ПРИВАБЛИВОСТІ КРАЇНИ ДЛЯ ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ

В науковій роботі досліджено соціально-трудові відносини як фактор привабливості країни для іноземних студентів (на прикладі країн ОЕСР). Як залежну змінну У використано Індикатор привабливості країн ОЕСР для іноземних студентів. Дев'ять показників соціально-трудових відносин сформулювали перелік незалежних змінних. Для дослідження впливу показників соціально-трудових відносин на привабливість країни для іноземних студентів використано метод кореляційного аналізу, результати якого довели важливість соціально-трудових відносин для формування привабливості країни для іноземних студентів.

Ключові слова: соціально-трудові відносини; міграція; вища освіта; компетенція; розвиток; студенти; університет.

Постановка проблеми. В сучасному глобалізованому світі проблема освітньої міграції набуває все більшої актуальності через низку економічних, соціальних, політичних та безпекових факторів. Міжнародна освітня міграція – це переміщення людей для здобуття освіти за кордоном, яка є важливим фактором економічного зростання на різних ієрархічних рівнях управління. Причиною міжнародної освітньої міграції та академічної мобільності є поглиблення інтернаціоналізації економічних зв'язків та розвиток інтеграційних процесів, які призводять до підвищення попиту на якісні міжнародні освітні послуги [1]. Рівень освіти стає все більш важливим фактором як на ринку праці, так і для окремих людей, а також для суспільства в цілому [2]. При цьому ухвалення рішення щодо здобуття вищої освіти в іноземних університетах зумовлюється різними факторами, з-поміж яких важливе місце займає стан соціально-трудових відносин в країні призначення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблематика інтелектуальної міграції загалом та освітньої міграції зокрема користується значним інтересом науковців як в Україні, так і за кордоном. Особливо актуальною ця тематика наукових досліджень

стала після повномасштабного вторгнення Росії на територію України, що призвело до масштабування зовнішньої та внутрішньої міграції українців. Б. Балогова, Н. Бойчук, К. Брензович, О. Гринькевич, Р. Дупкала, Н. Марценко, Г. Міщук, К. Ніколаєць, О. Паршина, Л. Семів, Г. Смалійчук та інші вітчизняні й зарубіжні вчені визначають процеси міграції студентів в центрі своєї наукової уваги. В публікаціях цих та інших науковців досліджено масштаби освітньої міграції, драйвери міграції задля здобуття вищої освіти, визначено особливості міжнародної міграції студентів в кризових умовах, зокрема в умовах війни. Водночас дослідження впливу соціально-трудових відносин в країнах-призначення на їхню привабливість для іноземних студентів вимагає поглибленого вивчення, що й визначило наукове завдання даної статті.

Метою роботи є дослідження соціально-трудових відносин як фактора привабливості країни для іноземних студентів (на прикладі країн ОЕСР).

Виклад основного матеріалу. Соціально-трудові відносини – це сукупність взаємовідносин, що пов'язані з формуванням, реалізацією, відтворенням людського капіталу та відбуваються між партнерами та стейкхолдерами цих відносин [3]. Дослідження впливу соціально-трудових відносин на рівень привабливості країни для іноземних студентів автором здійснено на основі показників, які наведені в табл. 1. Їхній вибір обґрунтовано в результаті аналізу сучасних підходів до виокремлення показників соціально-трудових відносин [4; 5; 6]. Показники X_1 – X_8 містяться в Глобальному індексі конкурентоспроможності талантів (значення) [7], показник X_9 взято з офіційного сайт ОЕСР (дол. США за паритетом купівельної спроможності) [8].

Таблиця 1
Показники соціально-трудових відносин в країні

Показник	Характеристика	Умовне позначення
Трудові права	Рівень національного дотримання основних трудових прав (свобода асоціації та ведення колективних переговорів)	X_1
Співпраця працівників та роботодавців	Середня відповідь на запитання: Як ви характеризуєте відносини між працівниками та роботодавцями в країні?	X_2
Професійне управління	Середня відповідь на запитання: Хто в країні займає вищі керівні посади в організаціях?	X_3

продовження табл. 1

Зв'язок оплати праці з продуктивністю праці	Середня відповідь на запитання: Якою мірою оплата праці в країні залежить від продуктивності праці?	X_4
Розвиток працівників	Середня відповідь на запитання: Якою мірою організації в країні інвестують кошти в навчання та розвиток своїх працівників?	X_5
Делегування повноважень	Середня відповідь на запитання: Якою мірою в країні вище керівництво організації делегує повноваження підлеглим?	X_6
Продуктивність праці на одного працівника	Загальний обсяг виробництва в розрахунку на загальні затрати праці (робочої сили), які використані для виробництва	X_7
Відповідність системи освіти потребам економіки	Середня відповідь на запитання: Наскільки система освіти в країні відповідає потребам конкурентоспроможної економіки?	X_8
Середньорічна заробітна плата	Середня заробітна плата за рік на одного працівника в еквіваленті повної зайнятості в економіці в цілому	X_9

Джерело: складено за даними [7; 8].

Як залежну змінну Y (значення) автором використано Індикатор привабливості країн ОЕСР для іноземних студентів [9]. Значення показників X_1 – X_9 та Y наведено в таблиці 2.

Для дослідження впливу показників соціально-трудових відносин на привабливість країни для іноземних студентів використано метод кореляційного аналізу з використанням вбудованої функції CORREL в програмному продукті Excel. Значення розрахованих коефіцієнтів кореляції та оцінку їхньої статистичної значимості наведено також в табл. 2.

Таблиця 2

Оцінювання впливу показників соціально-трудових відносин на привабливість країни для іноземних студентів в 2023 році (на прикладі країн ОЕСР)

Країна	Y	X_1	X_2	X_3	X_4	X_5	X_6	X_7	X_8	X_9
Бельгія	0,46	93,16	60,45	67,18	60,45	77,86	63,7	75,17	70,17	69874
Чехія	0,4	97,59	53,29	74,55	59,16	65,27	63,07	49,16	56,87	35576
Данія	0,49	97,45	99,54	91,67	78,66	88,31	100	68,71	78,79	65612
Німеччина	0,56	94,91	64,25	70,95	68,59	81,55	61,98	60,92	58,55	62473
Естонія	0,41	97,99	75,76	81,99	68,96	71,13	67,26	46,35	62,43	34525

продовження табл. 2

Ірландія	0,41	100	80,01	87,36	73,41	84,59	78,93	56,99	87,41	53384
Греція	0,31	88,61	42,7	44,19	53,67	49,48	43,12	40,34	29,77	28727
Іспанія	0,48	90,48	45,45	60,25	38,07	47,92	42	56,6	29,96	47772
Франція	0,48	93,16	49,36	74,66	62,01	76,94	58,02	64,84	50,74	55680
Італія	0,47	100	40,47	48,48	60,64	63,86	55,04	62,19	57,79	45987
Латвія	0,36	100	46,83	40,29	53,18	55,01	37,02	42,51	43,02	36925
Литва	0,45	97,59	70,74	80,71	60,38	82,61	68,52	46,99	41,63	46818
Люксембург	0,49	97,45	82,5	70,83	72,43	80,05	58,06	93,08	65,79	85526
Угорщина	0,4	90,35	37,63	53,86	41,12	50,69	48,73	43,64	39,95	30216
Нідерланди	0,48	94,91	90,86	94,49	80,6	84,55	84,32	63,01	75,97	65640
Австрія	0,47	100	82,47	70,99	75,7	87,16	62,15	67,39	63,59	67431
Польща	0,43	85,25	41,54	38,33	48,83	49,63	36,1	50,02	26,4	39300
Португалія	0,51	93,16	50,31	52,1	49,1	59,78	39,31	44,52	63,54	35677
Словенія	0,42	95,17	48,03	54,89	51,35	68,66	49,47	50,46	50,57	53296
Словаччина	0,43	100	38,79	37,68	50,15	41,95	41,36	45,44	22,95	29838
Фінляндія	0,48	100	76,34	100	69,42	91,09	87,57	61,18	90,55	55048
Швеція	0,51	100	68,2	77,24	75,38	84,11	66,06	69,08	74,44	55041
Австралія	0,55	90,75	63,93	86,25	68,55	76,3	78,11	62,39	72,92	63926
Канада	0,53	85,66	63,83	73,53	78,36	79,6	72,4	59,59	74,76	63398
Чилі	0,4	64,08	52,04	56,02	58,17	54,76	47,51	33,16	33,68	*
Колумбія	0,27	35,12	55,21	52,84	42,75	49,51	48,03	21,65	34,48	*
Ісландія	0,48	100	80,22	73,97	66,92	68,94	78,38	61,86	67,81	81378
Коста Рика	*	74,4	70,69	60,74	56,15	62,55	53,3	31,08	41,84	*
Ізраїль	0,26	100	64,53	75,64	63,93	74,06	67,18	57,55	56,29	*
Японія	0,52	85,12	87,18	76,3	56,39	70,81	50,32	46,19	46,13	42118
Мехіко	0,27	73,99	50,34	39,47	43,01	50,94	37,67	25,72	20,42	20090
Республіка Корея	0,51	*	24	71	52,78	61,37	53,24	50,98	58,98	47715
Норвегія	0,55	100	86,63	86,14	70,5	79,67	91,78	75,94	73,2	67210
Нова Зеландія	0,49	*	71,79	89,88	51,39	73,29	73,03	49,23	44,43	55974
Туреччина	0,3	50,94	18,04	35,73	37,04	39,25	17,51	56,49	20,89	*
Швейцарія	0,53	97,59	100	88,54	100	99,7	70,27	74,48	100	79204
Велика Британія	0,55	85,79	64,78	82,91	72	78,21	77,41	58,86	68,59	55173
Сполучені Штати Америки	0,6	*	79,14	91,36	99,13	97,99	89,38	82,68	87,07	77226
Коефіцієнт кореляції з У	0,485	0,441	0,583	0,582	0,618	0,550	0,634	0,617	0,686	
Розрахункове значення критерію Стюдента	3,141	2,907	4,242	4,233	4,656	3,891	4,848	4,636	5,242	
Критичне значення критерію Стюдента	2,036	2,032	2,032	2,032	2,032	2,032	2,032	2,032	2,032	2,04
Статистична значимість $\alpha=0.05$	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+

* - значення відсутні.

Джерело: розраховано автором.

Розраховані значення коефіцієнта кореляції дозволяють визначити показники соціально-трудових відносин, які здійснюють суттєвий вплив на привабливість країни для іноземних студентів ($r_{xy} > 0,5$). До таких показників віднесено $X_2 - X_9$; їхню статистичну значимість доведено на основі використання критерію Стюдента (табл. 2). Варто відмітити, що з-поміж досліджених показників найбільший вплив здійснюють X_9 (значення коефіцієнта кореляції з Y 0,686), X_7 (значення коефіцієнта кореляції з Y 0,634), X_5 (значення коефіцієнта кореляції з Y 0,618) та X_8 (значення коефіцієнта кореляції з Y 0,617). Отримані результати дозволяють стверджувати, що саме фінансовий аспект соціально-трудових відносин є найбільш суттєвий при виборі країни для здобуття вищої освіти. Так, значення коефіцієнта кореляції між індикатором привабливості країни для іноземних студентів та середньорічною заробітною платою становить 0,686 та є статистично значимим. Студенти з інших країн часто орієнтуються на навчання в тих країнах, де після здобуття вищої освіти вони зможуть знайти добре оплачувану роботу. Відтак високий рівень заробітної плати в країні-реципієнті є вагомим аргументом на користь вибору її університетів для навчання.

Продуктивність праці відіграє важливу роль у процесах інтелектуальної міграції загалом та освітньої міграції зокрема, оскільки вона впливає на економічні, соціальні та професійні умови в країні [10; 11]. Високий рівень продуктивності праці в економічно розвинених країнах є результатом ефективного використання ресурсів та передових технологій, високого рівня організації праці. Це створює привабливі умови для працевлаштування іноземних студентів після закінчення навчання в університетах за кордоном. Також, країни з високим рівнем продуктивності праці часто пропонують кращі умови та вищий рівень оплати праці, що є важливими стимулами міграції [12]. Інтелектуальні мігранти прагнуть реалізовувати свій потенціал у середовищі, де їхня праця буде високо цінуватися.

Важливим фактором притягання студентів з іноземних країн є можливості професійного розвитку, що ґрунтується на інвестиціях роботодавців в навчання найманих працівників (X_5). Розвиток працівників та освітня міграція тісно пов'язані. Країни, де організації інвестують кошти в розвиток людського капіталу, є більш привабливими для іноземних студентів. Водночас такі інвестиції позитивно спливають на стійкість бізнесу в країнах-призначення [13].

Відповідність системи освіти потребам економіки також є наразі суттєвим чинником привабливості країни для іноземних студентів (X_8). Орієнтація системи освіти на актуальні потреби економіки створює умови для формування у студентів знань та навичок, які є затребуваними на ринку праці та, відповідно, гарантують майбутнє працевлаштування за фахом. Окрім того, освітні програми, які активно співпрацюють з бізнес-середовищем, дозволяють студентам застосовувати отримані знання на практиці вже в період навчання. Такий підхід сприяє розвитку професійної мережі контактів, що є додатковим стимулом для вибору такої країни для навчання.

Привабливість країни для іноземних студентів визначається комплексом факторів, серед яких дотримання трудових прав найманих працівників та співпраця між ними та роботодавцями не є вирішальними. Хоча трудові права важливі, студенти-іноземці більше цікавляться можливостями працевлаштування після навчання на робочі місця з гідною оплатою праці, доступом до стажувань під час навчання задля здобуття затребуваних на ринку праці компетенцій, можливостями залишитися в країні-призначення для роботи. Також важливими факторами є питання загальної безпеки, політичної стабільності та толерантного ставлення місцевого населення до іноземців [14].

Висновки. Таким чином, результати дослідження доводять важливість соціально-трудова відносин для формування привабливості країни для іноземних студентів. Країни з високими стандартами праці створюють середовище, яке є комфортним для проживання і навчання студентів з-за кордону. При цьому гідний рівень заробітної плати здійснює найбільш суттєвий вплив на привабливість країни для іноземних студентів з-поміж досліджуваних показників соціально-трудова відносин. Заробітна плата впливає на загальну конкурентоспроможність країни на міжнародному ринку праці. Відтак країни з високими зарплатами приваблюють іноземних студентів, які прагнуть навчатись та розвивати свою кар'єру, займатися дослідженнями, проходити стажування в академічних чи бізнес-організаціях в таких країнах. Важливо також, щоб освітні програми формували у іноземних студентів компетенції, які є дійсно затребуваними на ринку праці та відповідають сучасним вимогам конкурентоспроможної економіки.

1. Балогова Б., Ковальчук Ю. Академічна міграція українських студентів та її вплив на інституційне середовище в Словаччині. *Social Work and Education*. 2024. Vol. 11.

No. 1. Pp. 126–135. DOI: 10.25128/2520-6230.24.1.10. 2. Migrant integration statistics – education. Eurostat. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Migrant_integration_statistics_-_education. (дата звернення: 20.08.2024). 3. Поплавська О. М. Розвиток соціально-трудових відносин в Україні: можливості досягнення цілей сталого розвитку. *Галицький економічний вісник*. 2024. № 2. Том 87. С. 50–59. 4. Назаров Н. Дослідження соціально-трудових конфліктів в контексті теорії людського розвитку. *Економіка та суспільство*. 2023. Вип. 47. 5. Мішина С. В., Мішин О. Ю. Інформаційно-аналітичне забезпечення управління соціально-трудовими відносинами. *Ефективна економіка*. 2023. № 1. DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2105.2023.1.19>. 6. Хитра О. Вплив асиметрії соціально-трудових відносин на рівень соціального і кадрового синергізму. *Економіка та суспільство*. 2023. № 51. 7. The Global Talent Competitiveness Index. INSEAD. 2023. URL: <https://www.insead.edu/system/files/2023-11/gtci-2023-report.pdf> (дата звернення: 20.08.2024). 8. Average annual wages. OECD. URL: [https://data-explorer.oecd.org/vis?df\[ds\]=DisseminateFinalDMZ&df\[id\]=DSD_EARNINGS%40AV_AN_WAGE&df\[ag\]=OECD.ELS.SAE&df\[vs\]=1.0&dq=..USD_PPP....&pd=2000%2C&to\[TIME_PERIOD\]=false&vw=tb](https://data-explorer.oecd.org/vis?df[ds]=DisseminateFinalDMZ&df[id]=DSD_EARNINGS%40AV_AN_WAGE&df[ag]=OECD.ELS.SAE&df[vs]=1.0&dq=..USD_PPP....&pd=2000%2C&to[TIME_PERIOD]=false&vw=tb) (дата звернення: 20.08.2024). 9. Talent Attractiveness. OECD. 2023. URL: <https://www.oecd.org/migration/talent-attractiveness/> (дата звернення: 20.08.2024). 10. Боброва Д., Дон О. Д. Міжнародна трудова міграція та її вплив на ринок праці України в умовах військової агресії РФ. *Галицький економічний вісник*. 2023. № 82(3). С. 216–226. 11. Дон О. Д. Вплив міжнародної трудової міграції на світовий ринок праці. *Економіка та держава*. 2020. № 11. С. 106–111. 12. Воронко О. С. Вплив глобалізації на міжнародну міграцію робочої сили. *Вісник ЛТЕУ. Економічні науки*. 2023. Вип. 73. С. 69–72. 13. Олійник О. О. Інтелектуальна міграція як сучасна детермінанта стійкості бізнесу. *Трансформації особистості, суспільства та ринку праці: виклики майбутнього та вплив на освіту* : зб. тез доповідей Міжнародної науково-практичної конференції (20–22 вересня 2023 року, Україна, м. Харків). Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2023. С. 224. 14. Олійник О. О. Вплив толерантності на привабливість країни для інтелектуальних іммігрантів. *Теоретичні та прикладні питання економіки*. 2024. Вип. 1(48). С. 156–169.

REFERENCES:

1. Balohova B., Kovalchuk Yu. Akademichna mihratsiia ukrainських studentiv ta yii vplyv na instytutsiine seredovyshche v Slovachchyni. *Social Work and Education*. 2024. Vol. 11. No. 1. Pp. 126–135. DOI: 10.25128/2520-6230.24.1.10. 2. Migrant integration statistics – education. Eurostat. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Migrant_integration_statistics_-_education. (data zvernennia: 20.08.2024). 3. Poplavska O. M. Rozvytok sotsialno-trudovykh vidnosyn v Ukraini: mozhlyvosti dosiahnennia tsilei staloho rozvytku. *Halytskyi ekonomichnyi visnyk*. 2024. № 2. Tom 87. S. 50–59. 4. Nazarov N. Doslidzhennia sotsialno-trudovykh konfliktiv v konteksti teorii liudskoho rozvytku. *Ekonomika ta suspilstvo*. 2023. Vyp. 47. 5. Mishyna S. V., Mishyn O. Yu. Informatsiino-analitychne zabezpechennia upravlinnia sotsialno-trudovymy vidnosynamy. *Efektivna ekonomika*. 2023. № 1. DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2105.2023.1.19>. 6. Khytra O. Vplyv asymetrii sotsialno-trudovykh vidnosyn na riven sotsialnoho i kadrovoho synerhizmu. *Ekonomika ta suspilstvo*. 2023. № 51. 7. The Global Talent Competitiveness Index. INSEAD. 2023. URL:

<https://www.insead.edu/system/files/2023-11/gtci-2023-report.pdf> (data zvernennia: 20.08.2024). **8.** Average annual wages. OECD. URL: [https://data-explorer.oecd.org/vis?df\[ds\]=DisseminateFinalDMZ&df\[id\]=DSD_EARNINGS%40AV_AN_WAGE&df\[ag\]=OECD.ELS.SAE&df\[vs\]=1.0&dq=..USD_PPP....&pd=2000%2C&to\[TIME_PERIOD\]=false&vw=tb](https://data-explorer.oecd.org/vis?df[ds]=DisseminateFinalDMZ&df[id]=DSD_EARNINGS%40AV_AN_WAGE&df[ag]=OECD.ELS.SAE&df[vs]=1.0&dq=..USD_PPP....&pd=2000%2C&to[TIME_PERIOD]=false&vw=tb) (data zvernennia: 20.08.2024). **9.** Talent Attractiveness. OECD. 2023. URL: <https://www.oecd.org/migration/talent-attractiveness/> (data zvernennia: 20.08.2024). **10.** Bobrova D., Don O. D. Mizhnarodna trudova mihratsiia ta yii vplyv na rynek pratsi Ukrainy v umovakh viiskovoi ahresii RF. *Halytskyi ekonomichnyi visnyk*. 2023. № 82(3). S. 216–226. **11.** Don O. D. Vplyv mizhnarodnoi trudovoi mihratsii na svitovyi rynek pratsi. *Ekonomika ta derzhava*. 2020. № 11. S. 106–111. **12.** Voronko O. S. Vplyv hlobalizatsii na mizhnarodnu mihratsiiu robochoi syly. *Visnyk LTEU. Ekonomichni nauky*. 2023. Vyp. 73. S. 69–72. **13.** Oliinyk O. O. Intelktualna mihratsiia yak suchasna determinanta stiikosti biznesu. *Transformatsii osobystosti, suspilstva ta rynku pratsi: vyklyky maibutnoho ta vplyv na osvitu* : zb. tez dopovidei Mizhnarodnoi naukovopraktychnoi konferentsii (20–22 veresnia 2023 roku, Ukraina, m. Kharkiv). Kharkiv : KhNU imeni V. N. Karazina, 2023. S. 224. **14.** Oliinyk O. O. Vplyv tolerantnosti na pryvablyvist krainy dlia intelktualnykh immihrantiv. *Teoretychni ta prykladni pytannia ekonomiky*. 2024. Vyp. 1(48). S. 156–169.

Oliinyk O. O. ^[1: ORCID ID: 0000-0002-3941-2286],

Candidate of Economics (Ph.D.), Associate Professor

¹National University of Water and Environmental Engineering, Rivne

SOCIAL AND LABOR RELATIONS AS A FACTOR OF THE COUNTRY'S ATTRACTIVENESS FOR FOREIGN STUDENTS

The scientific work examines social and labor relations as a factor in the country's attractiveness for foreign students (on the example of OECD countries). The indicator of the attractiveness of OECD countries for foreign students was used as a dependent variable. Nine indicators of social and labor relations formed a list of independent variables. To study the impact of indicators of social and labor relations on the attractiveness of the country for foreign students, the method of correlation analysis was used using the built-in CORREL function in the Excel software product. The obtained results of the correlation analysis allow us to state that it is the financial aspect of social and labor relations that is the most significant when choosing a country for obtaining higher education. Thus, the value of the correlation coefficient between the country's attractiveness indicator for foreign students and the average annual salary is 0.686 and is statistically significant. Labor productivity plays an important role in educational migration processes, as it affects economic, social and professional conditions. An important factor in attracting students from foreign countries is the possibility of professional development, which is based on the investment of employers in the training of employees. Compliance of the

education system with the needs of the economy is also currently a significant factor in the attractiveness of the country for foreign students. The orientation of the education system to the current needs of the economy creates conditions for the formation of students' knowledge and skills that are in demand on the labor market and, accordingly, guarantee future employment by profession. Thus, the results of the study prove the importance of social and labor relations for the formation of the attractiveness of the country for foreign students.

Keywords: social and labor relations; migration; higher education; competence; development; students; university.

Отримано: 17 вересня 2024 року
Прорецензовано: 22 вересня 2024 року
Прийнято до друку: 27 вересня 2024 року

РИЗИКИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ

У статті визначено, що цифровізація зумовлює зміну організаційної структури будь-якого суб'єкта господарювання. У статті окреслено зовнішні і внутрішні ризики у сфері економічної безпеки, які можуть чинити вплив на фінансові результати діяльності підприємства в умовах цифровізації. Зовнішні ризики описані у розрізі наступних груп: політичні, соціально-економічні та загрози національній безпеці. Внутрішні ризики досліджено за такими групами: правові, структурні, суб'єктивні господарювання (організаційні) та особистості.

Запропоновано ранжування ризиків у контексті збереження стабільного фінансового стану підприємства, а саме нами було виокремлено можливі ризики в умовах цифровізації за типами стійкості: економічною, технічною, цифровою, інноваційною та стійкістю енергоефективності.

Ключові слова: економічна безпека; ризики; загрози; бізнес-процеси; цифровізація; показники ефективності; стійкість.

Актуальність теми. Цифровізація – це дієвий та водночас відносно новий інструмент підвищення ефективності галузей сучасної економіки. Цифровізація передбачає радикальну зміну логіки бізнес-процесів та перехід на ризик-орієнтований підхід в управлінні, в основі якого – цифрові технології. Із фундаментальною зміною логіки всіх бізнес-процесів мінімізується кількість рівнів управління, що, в свою чергу, зумовлює зміну організаційної структури підприємства, оптимізацію чисельності його управлінського персоналу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням сутності економічної безпеки підприємства, її внутрішніх та зовнішніх загроз, виявленню проблем забезпечення економічної безпеки вітчизняних суб'єктів господарювання, теоретико-методологічному обґрунтуванню засад гарантування економічної безпеки як

індикатора розвитку інфраструктури сучасного підприємництва присвячено праці таких вітчизняних науковців: Шмалій Л. [1], Погріщук Б., Хвічія-Дуве Г., Добіжи Н. [2], Ткачук Г. [3], Жадько К., Самойленко Д. [4], Бондар Ю., Дорошенко Т. [5]. Питання економічної безпеки держави в умовах діджиталізації розкривається у статтях Паршиної О., Паршина Ю., Савченка Ю. [6], Єгорової-Гудкової Т., Шепітка Г. І. [7].

Зарубіжні науковці вивчають питання економічної безпеки переважно на державному рівні, а не на рівні окремого суб'єкта господарювання. Зокрема, нами були досліджені праці Lansheng Cao, Ming Gu, Ding Jin, Changyan Wang [8], Khalid Khan, Adnan Khurshid, Javier Cifuentes-Faura [9], Pavol Prievozník, Stanislava Strelcová [10]. Вплив цифровізації на світову економіку є об'єктом наукових досліджень багатьох сучасних вчених: Fuyuan Zhou, Zehua Feng [11], Dananjani Basnayake, Athula Naranpanawa, Saroja Selvanathan, Jayatilleke Bandarlage [12], Siti Nurazira Mohd Daud, Abd Halim Ahmad, Irwan Trinugroho [13], Bemenet Kasahun Gebremeskel, Gideon Mekonnen Jonathan, Sileshi Demesie Yalew [14].

Актуальність аналізу та прогнозування ризиків впливає із самої мети цифровізації – зміни логіки бізнес-процесів та перехід суб'єкта господарювання на ризик-орієнтоване управління на основі впровадження цифрових технологій та аналізу великих даних. За таких обставин, окрім уже класифікованих загроз економічній безпеці в процесі цифровізації, можуть виникнути нові, ще не ідентифіковані загрози.

Постановка завдання. Мета дослідження полягає в аналізі внутрішніх і зовнішніх ризиків у діяльності підприємства в умовах цифровізації, а також у визначенні ризиків, які можуть істотно вплинути на значення ключових показників ефективності.

Викладення основного матеріалу. Діяльність підприємства у сфері економічної безпеки в умовах цифровізації спрямована на протистояння тим зовнішнім і внутрішнім викликам, які можуть негативно вплинути на його фінансові результати.

1. Зовнішні ризики можуть бути представлені такими групами: політичні, соціально-економічні та загрози національній безпеці.

Політичні ризики зумовлені, насамперед, так званими «перегонами у сфері цифрових технологій» – суперництвом країн у досягненнях науково-технологічного прогресу, що визначає їх роль у світовій економіці. Таке суперництво породжує «цифрову нерівність»: найбільш інноваційно розвинені країни займають

передові позиції на світовому ринку, а країни з уповільненим інноваційним розвитком набувають статусу наздоганяючих, менш конкурентоспроможних, що безпосередньо відображається як на національній економіці таких країн в цілому, так і на окремих галузях та підприємствах. Політичні ризики також спричиняють соціально-економічні проблеми, такі як соціальна нерівність громадян, залежність від експортної політики країн-лідерів світової економіки.

У сферах національної та воєнної безпеки треба передбачати можливість нанесення цифровізацією суттєвих втрат без фізичного військового втручання. Розвиток цифрових та інформаційних технологій створює такі загрози воєнній безпеці:

- виявлення інформації військового характеру;
- здійснення психологічного впливу на супротивника;
- знищення інформаційних баз супротивника;
- впровадження вірусних програм в інформаційні бази

противника.

Інформаційна війна охоплює широкий спектр об'єктів впливу і не має фізичної форми, тому при такому протистоянні виникає більше можливостей впливу на супротивника, ніж при збройних способах.

Також необхідно відзначити вплив нових технологій на оборонний комплекс. Інноваційні розробки призводять до появи нових видів зброї масового ураження. Технології 3D-друку докорінно змінюють концепцію виробничого циклу і дають можливість виготовлення певної продукції без налагодження великомасштабного виробництва. Такі технології можуть дозволити виготовляти зброю та призвести до зростання рівня злочинності у кілька разів, суттєво підриваючи національну безпеку та безпеку суспільства.

2. Внутрішні ризики пропонується розділити на такі підгрупи: правові, структурні, суб'єктів господарювання (організаційні) та особистості.

Загрози правового характеру це, насамперед, відсутність сформованої нормативно-правової бази, що регулює відносини, що виникають між суб'єктами цифрового середовища.

По-перше, виникає проблема ідентифікації самих суб'єктів, у віртуальному середовищі вони можуть бути знеособлені, виступаючи від імені віртуальної особистості.

По-друге, цифровізація впливає на розуміння об'єкта правовідносин: їх основним об'єктом стає інформація. Питання володіння та доступу до інформації стають ключовими як у

приватному, так і у публічному праві. З'являються нові об'єкти права: електронні гроші, нові інструменти створення матеріальних цінностей, віртуальні об'єкти. За таких умов виникає необхідність у адаптації чинних норм права, а в деяких випадках і розробка абсолютно нових.

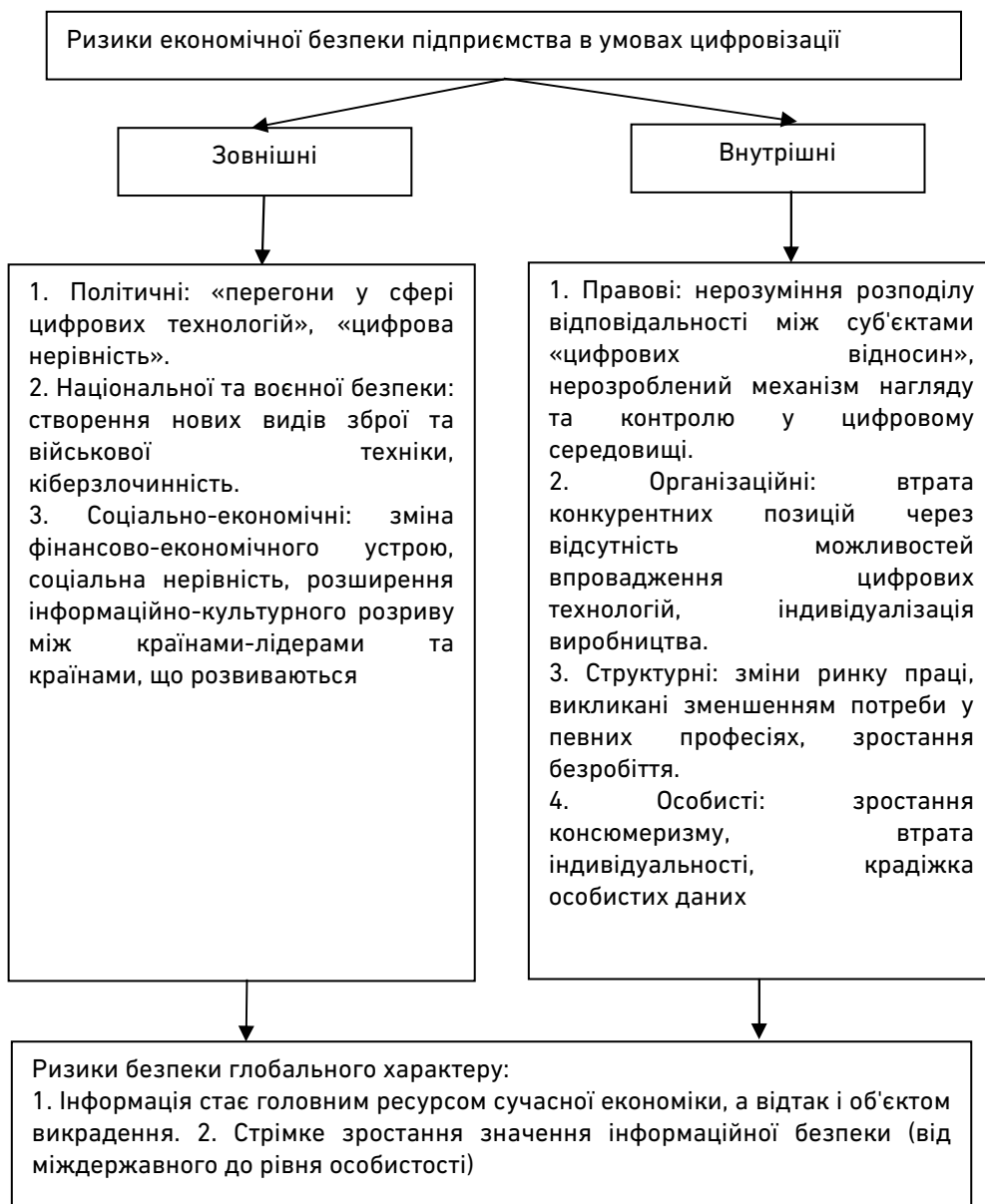

Рисунок. Класифікація ризиків економічної безпеки підприємства в умовах цифровізації

Джерело: узагальнено автором на основі [4; 6].

На державному рівні спостерігається масштабне впровадження цифрових технологій у систему державного управління: багатофункціональні центри, міжвідомча взаємодія, цифрові платформи (наприклад, Дія). Основним ризиком цієї категорії залишається кіберзлочинність, однак можемо виділити ще низку загроз: залежність від мережі Інтернет – будь-який збій повністю паралізує роботу цифрових систем різних рівнях; зниження державного контролю.

Загрози структурного характеру представлені потенційною можливістю скорочення робочих місць та подальшим зростанням рівня безробіття. Цифровізація може призвести до незатребуваності та зникнення деяких професій, з одного боку, та дефіциту компетентних фахівців, з іншого.

Сьогодні на ринку праці існує гостра нестача кадрів: багато претендентів не мають не тільки високого рівня підготовки, але й не володіють цифровими компетенціями. Також спостерігаються тенденції до збільшення частки віддаленої зайнятості. Для сучасних компаній кадрові ризики особливо важливі, оскільки виважена управлінська політика та компетентний кадровий склад багато в чому визначають ефективність та стійкість суб'єкта господарювання.

У зв'язку із втратою робочих місць, страхом перед новими технологіями та консервативними звичками виникає низка індивідуальних ризиків на рівні особистості, які можуть знайти свій розвиток у трьох напрямках:

- пов'язані з розвитком віртуального середовища: втрата індивідуальності та орієнтації у реальному світі;
- стимулюючі споживання: масовий консюмеризм, пов'язаний з розвитком Інтернет-торгівлі та технологіями маркетингу;
- конфіденційність приватного життя: крадіжка особистих даних та дії щодо їх захисту є істотним наслідком розвитку мережі Інтернет та соціальних мереж.

Для сучасного підприємства ризики тісно пов'язані із втратою конкурентних позицій на ринку, нестачею коштів та неготовністю впровадження цифрових технологій, інформаційною безпекою. У межах нашого дослідження ризики суб'єкта господарювання розглянуті за ознакою типів стійкості.

У сучасній теорії управління існує кілька десятків класифікацій ризиків за різними ознаками: за суб'єктами, за сферами впливу, причинами виникнення, за ступенем шкоди, за рівнем передбачуваності та інші. Оскільки науковцями не розроблено єдиного підходу до класифікації ризиків, які можуть виникнути в

умовах цифровізації, у роботі запропоновано ранжування ризиків у контексті збереження стабільного фінансового стану підприємства.

Класичний підхід дослідження ризиків економічної безпеки не передбачає вивчення питань, пов'язаних із цифровізацією, що не зовсім правильно, адже сучасні реалії ведення бізнесу потребують окремого виділення ризиків, пов'язаних з нею. Облік цифрових ризиків здатний змінювати набір функцій суб'єкта господарювання і навіть архітектуру ринку.

У таблиці розглянуто можливі ризики, що виникають в умовах цифровізації та можуть істотно вплинути на значення ключових показників ефективності та на стійке становище сучасного підприємства в умовах цифровізації.

Застосування ризик-орієнтованого підходу дозволить підвищити ефективність діяльності підприємства, зберегти стійке становище, мінімізувати помилки під час прийняття управлінських рішень.

Необхідно також відзначити такий аспект, як складність державного контролю за правильністю нарахування податків та формуванням бази оподаткування в умовах цифровізації бізнесу, адже більша частина потоків переходить у цифровий простір і не потрапляє у поле зору податкових органів.

Таблиця

Класифікація ризиків стійкості підприємства як елемента економічної безпеки в умовах цифровізації

Тип стійкості	Ключовий показник ефективності	Ризики, які можуть вплинути на ефективність підприємства в умовах цифровізації
1	2	3
Економічна стійкість	Виручка від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг). Зниження питомих операційних витрат	1. Потреба у значних фінансових вкладеннях на нове обладнання та програмне забезпечення (до витрат на впровадження цифрових технологій доцільно відносити витрати на всі технології, системи та програмно-апаратні комплекси, задіяні у зчитуванні/обробці та передачі даних). 2. Невизначеність очікуваного економічного ефекту (терміни окупності різних цифрових технологій становлять від 5 до 10 років)

продовження таблиці

1	2	3
Технічна стійкість	Виконання виробничого плану. Завантаження нововведених потужностей	1. Невідповідність існуючого рівня технічного оснащення вимогам та стандартам цифровізації. 2. Відсутність каналів зв'язку та зон обслуговування у віддалених регіонах. 3. Зростання ймовірності відмови. основного обладнання через збільшення кількості автоматизованих ланок. 4. Нестабільні природні та погодні умови в період ремонтних робіт
Цифрова стійкість	Виручка від надання додаткових послуг. Підвищення продуктивності праці	1. Ризик зростання безробіття. 2. Невідповідність кваліфікації персоналу потребам цифрових інструментів, що впроваджуються, недостатнє знання сучасних ІТ-технологій. 3. Відсутність мотивації працівників до освоєння нових компетенцій, пов'язаних із цифровізацією виробництва
Стійкість енергоефективності	Рівень втрат. Коефіцієнт корисного використання енергії	1. Навмисне виведення з ладу приладів обліку, що перебувають у громадському доступі, призведе до неврахованого споживання електроенергії. 2. Загрози інформаційній безпеці
Інноваційна стійкість	Ефективність інноваційної діяльності. Виконання графіка введення нових об'єктів в експлуатацію	1. Пристрої та програмне забезпечення різних виробників – існує ризик поганої інтеграції один з одним. 2. Відсутність систем передачі та аналізу даних. 3. Нестабільні природні та погодні умови

Джерело: розроблено автором.

Найважливішим ефектом, з погляду координації бізнес-процесів, є інтеграція всіх управлінських процесів в один. Також слід зазначити, що ефект цифровізації матиме місце тоді, коли використання відбуватиметься на макрорівні, масово. Будь-яка інституційна зміна спричинить не лише перегляд характеру процесу, а й трансформацію відносин між усіма задіяними в ньому учасниками.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Визначено, що цифровізація зумовлює зміну організаційної структури будь-якого суб'єкта господарювання. У статті окреслено зовнішні і внутрішні ризики у сфері економічної безпеки, які можуть чинити вплив на фінансові результати діяльності підприємства в умовах цифровізації. Зовнішні ризики описані у розрізі наступних груп: політичні, соціально-економічні та загрози національній безпеці. Внутрішні ризики досліджено за такими групами: правові, структурні, суб'єктів господарювання (організаційні) та особистості.

У роботі запропоновано ранжування ризиків у контексті збереження стабільного фінансового стану підприємства, а саме нами було виокремлено можливі ризики в умовах цифровізації за типами стійкості: економічною, технічною, цифровою, інноваційною та стійкістю енергоефективності.

1. Шмалій Л. М. Економічна безпека підприємства: сучасні проблеми забезпечення. *Економіка. Менеджмент. Бізнес*. 2019. № 1. С. 123–129. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/есмебі_2019_1_20 (дата звернення: 22.08.2024).
2. Погрішук Б., Хвічія-Дуже Г., Добіжа Н. Економічна безпека як індикатор розвитку інфраструктури сучасного підприємництва. *Вісник Тернопільського національного економічного університету*. 2019. Вип. 2. С. 91–99. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vtneu_2019_2_10 (дата звернення: 22.08.2024).
3. Ткачук Г. О. Економічна безпека підприємства: вектор актуальних наукових досліджень. *Підприємництво та інновації*. 2019. Вип. 10. С. 87–93. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pidinnov_2019_10_15 (дата звернення: 22.08.2024).
4. Жадько К. С., Самойленко Д. М. Економічна безпека підприємств в умовах цифрових технологій і пандемії. *Центральноукраїнський науковий вісник. Економічні науки*. 2020. Вип. 5. С. 170–176. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npkntu_e_2020_5_18 (дата звернення: 22.08.2024).
5. Бондар Ю. А., Дорошенко Т. М. Економічна безпека підприємства як фактор забезпечення ефективності зовнішньоекономічної діяльності. *Розвиток методів управління та господарювання на транспорті*. 2022. Вип. 1. С. 70–82. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/rmegt_2022_1_8 (дата звернення: 22.08.2024).
6. Паршина О. А., Паршин Ю. І., Савченко Ю. В. Економічна безпека в умовах діджиталізації: сучасний стан та перспективи розвитку інформаційного суспільства. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2019. № 2. С. 167–174. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvdduvs_2019_2_31 (дата звернення: 22.08.2024).
7. Єгорова-Гудкова Т. І., Шепітко Г. І. Економічна безпека держави в умовах цифровізації економіки та інваріант технологічного укладу. *Вісник Одеського національного університету. Сер. Економіка*. 2020. Вип. 6. Т. 25. С. 51–56. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vonu_econ_2020_25_6_12 (дата звернення: 22.08.2024).
8. Lansheng Cao, Ming Gu, Ding Jin, Changyan Wang. Geopolitical risk and economic security: Exploring natural resources extraction from BRICS region. *Resources Policy*. 2023. Vol. 85, Part B. P. 103800. URL:

<https://doi.org/10.1016/j.resourpol.2023.103800> (дата звернення: 22.08.2024).

9. Khalid Khan, Adnan Khurshid, Javier Cifuentes-Faura. Investigating the relationship between geopolitical risks and economic security: Empirical evidence from central and Eastern European countries. *Resources Policy*. 2023. Vol. 85, Part A. P. 103872. URL: <https://doi.org/10.1016/j.resourpol.2023.103872> (дата звернення: 22.08.2024).

10. Pavol Prievozník, Stanislava Strelcová. The impact of crisis phenomena on economic security in the automotive industry and the quality of life of employees. *Transportation Research Procedia*. 2023. Vol. 74. P. 1412–1418. URL: <https://doi.org/10.1016/j.trpro.2023.11.290> (дата звернення: 22.08.2024).

11. Fuyuan Zhou, Zehua Feng. Resources management, digitalization and government efficiency for economic output: Exploring the case for the United States. *Resources Policy*. 2024. Vol. 95. P. 105111. URL: <https://doi.org/10.1016/j.resourpol.2024.105111> (дата звернення: 22.08.2024).

12. Dananjani Basnayake, Athula Naranpanawa, Saroja Selvanathan, Jayatilleke Bandaralage. Financial inclusion through digitalization and economic growth in Asia-Pacific countries. *International Review of Financial Analysis*. 2024. P. 103596. URL: <https://doi.org/10.1016/j.irfa.2024.103596> (дата звернення: 22.08.2024).

13. Siti Nurazira Mohd Daud, Abd Halim Ahmad, Irwan Trinugroho. Financial inclusion, digital technology, and economic growth: Further evidence. *Research in International Business and Finance*. 2024. Vol. 70, Part B. URL: <https://doi.org/10.1016/j.ribaf.2024.102361> (дата звернення: 22.08.2024).

14. Bemenet Kasahun Gebremeskel, Gideon Mekonnen Jonathan, Sileshi Demesie Yalew. Information Security Challenges During Digital Transformation. *Procedia Computer Science*. 2023. Vol. 219. P. 44–51. URL: <https://doi.org/10.1016/j.procs.2023.01.262> (дата звернення: 22.08.2024).

REFERENCES:

1. Shmalii L. M. Ekonomichna bezpeka pidpriemstva: suchasni problemy zabezpechennia. *Ekonomika. Menedzhment. Biznes*. 2019. № 1. S. 123–129. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecmebi_2019_1_20 (дата звернення: 22.08.2024).

2. Pohrishchuk B., Khvichii-Duve H., Dobizha N. Ekonomichna bezpeka yak indyktor rozvytku infrastruktury suchasnoho pidpriemnytstva. *Visnyk Ternopil'skoho natsionalnoho ekonomichnoho universytetu*. 2019. Vyp. 2. S. 91–99. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vtneu_2019_2_10 (дата звернення: 22.08.2024).

3. Tkachuk H. O. Ekonomichna bezpeka pidpriemstva: vektor aktualnykh naukovykh doslidzhen. *Pidpriemnytstvo ta innovatsii*. 2019. Vyp. 10. S. 87–93. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pidinno_2019_10_15 (дата звернення: 22.08.2024).

4. Zhadko K. S., Samoilenko D. M. Ekonomichna bezpeka pidpriemstv v umovakh tsyfrovykh tekhnolohii i pandemii. *Tsentralkoukrainskyi naukovyi visnyk. Ekonomichni nauky*. 2020. Vyp. 5. S. 170–176. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npkntu_e_2020_5_18 (дата звернення: 22.08.2024).

5. Bondar Yu. A., Doroshenko T. M. Ekonomichna bezpeka pidpriemstva yak faktor zabezpechennia efektyvnosti zovnishnoekonomichnoi diialnosti. *Rozvytok metodiv upravlinnia ta hospodariuvannia na transporti*. 2022. Vyp. 1. S. 70–82. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/rmegt_2022_1_8 (дата звернення: 22.08.2024).

6. Parshyna O. A., Parshyn Yu. I., Savchenko Yu. V. Ekonomichna bezpeka v umovakh didzhytalizatsii: suchasnyi stan ta perspektyvy rozvytku informatsiinoho suspilstva. *Naukovyi visnyk Dnipropetrovskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav*. 2019. № 2. S. 167–174. URL:

- http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvdduvs_2019_2_31 (data zvernennia: 22.08.2024).
7. Yehorova-Hudkova T. I., Shepitko H. I. Ekonomichna bezpeka derzhavy v umovakh tsyfrovizatsii ekonomiky ta invariant tekhnolohichnoho ukladu. *Visnyk Odeskoho natsionalnoho universytetu. Ser. Ekonomika*. 2020. Vyp. 6. T. 25. S. 51–56. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vonu_econ_2020_25_6_12 (data zvernennia: 22.08.2024).
8. Lansheng Cao, Ming Gu, Ding Jin, Changyan Wang. Geopolitical risk and economic security: Exploring natural resources extraction from BRICS region. *Resources Policy*. 2023. Vol. 85, Part B. P. 103800. URL: <https://doi.org/10.1016/j.resourpol.2023.103800> (data zvernennia: 22.08.2024).
9. Khalid Khan, Adnan Khurshid, Javier Cifuentes-Faura. Investigating the relationship between geopolitical risks and economic security: Empirical evidence from central and Eastern European countries. *Resources Policy*. 2023. Vol. 85, Part A. P. 103872. URL: <https://doi.org/10.1016/j.resourpol.2023.103872> (data zvernennia: 22.08.2024).
10. Pavol Prievozník, Stanislava Strelcová. The impact of crisis phenomena on economic security in the automotive industry and the quality of life of employees. *Transportation Research Procedia*. 2023. Vol. 74. P. 1412–1418. URL: <https://doi.org/10.1016/j.trpro.2023.11.290> (data zvernennia: 22.08.2024).
11. Fuyuan Zhou, Zehua Feng. Resources management, digitalization and government efficiency for economic output: Exploring the case for the United States. *Resources Policy*. 2024. Vol. 95. P. 105111. URL: <https://doi.org/10.1016/j.resourpol.2024.105111> (data zvernennia: 22.08.2024).
12. Dananjani Basnayake, Athula Naranpanawa, Saroja Selvanathan, Jayatilleke Bandaralage. Financial inclusion through digitalization and economic growth in Asia-Pacific countries. *International Review of Financial Analysis*. 2024. P. 103596. URL: <https://doi.org/10.1016/j.irfa.2024.103596> (data zvernennia: 22.08.2024).
13. Siti Nurazira Mohd Daud, Abd Halim Ahmad, Irwan Trinugroho. Financial inclusion, digital technology, and economic growth: Further evidence. *Research in International Business and Finance*. 2024. Vol. 70, Part B. URL: <https://doi.org/10.1016/j.ribaf.2024.102361> (data zvernennia: 22.08.2024).
14. Bemenet Kasahun Gebremeskel, Gideon Mekonnen Jonathan, Sileshi Demesie Yalew. Information Security Challenges During Digital Transformation. *Procedia Computer Science*. 2023. Vol. 219. P. 44–51. URL: <https://doi.org/10.1016/j.procs.2023.01.262> (data zvernennia: 22.08.2024).

Osadcha O. O. [1; ORCID ID: 0000-0003-1314-3281],

Doctor of Economics, Professor,

Rozdopcheniuk V. M. [1; ORCID ID: 0009-0004-9636-7946],

Post-graduate Student

¹National University of Water and Environmental Engineering, Rivne

RISKS OF THE ECONOMIC SECURITY OF THE ENTERPRISE UNDER DIGITALIZATION CONDITIONS

**The article determines that digitalization causes a change in the
organizational structure of any business entity. The relevance of risk**

analysis and forecasting stems from the very goal of digitalization – changes in the logic of business processes and the transition of a business entity to risk-oriented management based on the implementation of digital technologies and big data analysis. Under such circumstances, in addition to the already classified threats to economic security in the process of digitalization, new, as yet unidentified threats may arise.

The article outlines external and internal risks in the field of economic security, which can affect the financial results of the enterprise in the conditions of digitalization. External risks are described in terms of the following groups: political, socio-economic and threats to national security. Internal risks were studied by the following groups: legal, structural, business entities (organizational) and individuals.

It has been established that the classical approach to the study of economic security risks does not involve the study of issues related to digitalization, which is not entirely correct, because the modern realities of conducting business require a separate allocation of risks associated with it. Accounting for digital risks is able to change the set of functions of a business entity and even the architecture of the market.

A ranking of risks in the context of maintaining a stable financial state of the enterprise is proposed, and we have identified possible risks in the conditions of digitalization by types of sustainability: economic, technical, digital, innovative and energy efficiency sustainability.

The use of a risk-oriented approach will improve the efficiency of the enterprise, maintain a stable position, and minimize errors when making management decisions.

It is also necessary to note such an aspect as the complexity of state control over the correctness of tax assessment and the formation of the tax base in the conditions of digitalization of business, because most of the flows go into the digital space and do not fall into the field of view of tax authorities.

It is substantiated that the most important effect, from the point of view of the coordination of business processes, is the integration of all management processes into one. It should also be noted that the effect of digitalization will take place when the use occurs on a macro level. Any institutional change will cause not only a review of the nature of the process, but also a transformation of relations between all participants involved in it.

***Keywords:* economic security; risks; threats; business processes; digitalization; performance indicators; sustainability.**

Отримано: 02 вересня 2024 року
Прорецензовано: 07 вересня 2024 року
Прийнято до друку: 27 вересня 2024 року

УДК 339.138:004.738.5

<https://doi.org/10.31713/ve3202413>

JEL: F51

Sribna Y. V. [1; ORCID ID: 0000-0002-6676-0606],

Candidate of Economics (Ph.D.), Associate Professor,

Stupnytskyi V. V. [2; ORCID ID: 0000-0001-8845-7643],

Candidate of Economics (Ph.D.), Associate Professor,

Kret O. V. [3; ORCID ID: 0000-0003-1736-3863],

Candidate of Political Sciences (Ph.D.), Associate Professor,

Kret R. M. [3; ORCID ID: 0000-0001-6208-5837],

Candidate of Political Sciences (Ph.D.), Associate Professor

¹*National University of Water and Environmental Engineering, Rivne*

²*Dubno Branch Higher Education Institution «Open International University of Human Development «Ukraine»*

³*Rivne State University of the Humanities, Rivne*

INTERNET AUCTIONS AS A TOOL FOR INTERNATIONAL BUSINESS COMMUNICATION

The aim of the article is to analyze the legal and economic aspects of Internet auction operations and to identify the main challenges facing their development in the global economy. The article explores Internet auctions as an emerging form of e-commerce, gaining increasing popularity in the context of globalization and digital economic transformation. One of the key advantages of Internet auctions is the reduction of time costs and the simplification of documentation processes, making them an attractive tool for both public and private sector transactions. The research presents a detailed classification of Internet auctions, covering various types based on participants, legal status, the transparency of bids, and other criteria. It identifies that Internet auctions can be both public, where bids are visible to all participants, and private, where bid information is concealed until the auction ends. Special attention is given to the regulatory aspects of forced and voluntary Internet auctions, as well as their role in government procurement and commercial transactions. The article highlights the need for improving the institutional framework, particularly the development of new regulatory measures to ensure the efficiency of auctions and prevent fraudulent activities.

Keywords: Internet auctions; e-commerce; transparency; regulation; fraud prevention; international business communication.

Formulation of the problem. The dynamic development of e-commerce and digital platforms has revolutionized traditional auction

practices, leading to the rise of Internet auctions. This type of auction system offers unique advantages in terms of accessibility, convenience, and broader participation. However, it also poses challenges related to regulatory frameworks, data security, and market fairness. The increasing role of Internet auctions in various business models, including B2C, C2C, and G2C, raises the need for a comprehensive analysis of their specific features, legal aspects, and operational risks. The problem is to understand how the institutional environment and technological solutions can enhance the efficiency of Internet auctions while minimizing risks such as fraud, unfair competition, and transaction failures.

Analysis of recent research and publications

Recent studies have explored the growing influence of Internet auctions on both national and international trade. Notable research highlights the integration of electronic payment systems and user authentication mechanisms, which have significantly improved the security and transparency of auction transactions (e.g., eBay's Buyer Protection program). Moreover, scholars emphasize the regulatory challenges associated with Internet auctions, especially in the context of cross-border transactions and legal enforcement [1; 2]. Other studies examine the classification of Internet auctions based on the direction of price movements (e.g., English and Dutch auctions), as well as the differences between public and private online auctions [3; 4]. However, there is still a gap in the literature regarding the institutional frameworks that govern these auctions, particularly in the context of emerging markets.

Formulating the article goals. The main goal of this article is to analyze the institutional environment of Internet auctions and identify key factors that influence their development and regulation. The article aims to provide a classification of Internet auctions, examine their economic and legal implications, and suggest recommendations for improving their operational frameworks. Special attention will be paid to the role of technological innovations and legal reforms in enhancing the transparency and security of online auction systems.

Outline of the main research material. Online auctions refer to private Internet commerce, commonly known as C2C (Customer-to-Customer) or B2C (Business-to-Customer). The seller on an online auction can also be the government (G2C – Government-to-Customer model), as was the case when the U.S. Department of the Treasury sold government bonds through an online auction. Most online auctions extend the bidding period if a bid is placed shortly before the auction

ends, allowing other participants to respond. In other words, the final bid on a lot must remain unchallenged for a certain period and not be outbid by another participant. The starting price of a lot in online auctions can either be set by the seller or determined by the buyer. Additionally, there may be an option to sell the item to the first participant who offers the starting price set by the seller.

To participate in a large online auction, both sellers and buyers must be registered in the system. Registration ensures the fulfilment of the agreement, i.e., the delivery of the goods and the payment for them. During registration, personal data is collected to identify the buyer and seller and determine their location in case of disputes. A mandatory condition for registration is the acceptance of the terms of service, usually through a public offer, terms of use, or a service agreement. The public offer includes all essential conditions of the auction, defining the specific terms of the sale.

Registration and bidding in online auctions are generally free of charge. A fee may be charged for listing the item or as a percentage of the sale, or both. The auction end time is pre-set by the seller when the item is listed for sale. Once the auction is over, the buyer must transfer the money to the seller using the agreed payment method, typically a cashless transaction, though cash payments may occur upon receipt of the item in person. The seller is obligated to send the item to the buyer, often by mail, and often to any location within the country or worldwide.

According to the public offer, the online auction acts (in most cases) as an intermediary that provides software for selling a particular product or service, rather than being a party to the transaction itself. This allows the auction platform to avoid liability for the quality of the goods, the information posted about the item, or the fulfilment of the agreement. For example, the online auction platform eBay offers a «Buyer Protection» program, under which, in the event that an item is not delivered or the quality differs from what was stated during the auction, eBay compensates the buyer for their expenses (up to \$2,000), subsequently recovering the funds from the seller.

A type of online auction includes auctions that are not held entirely online but accept bids through the internet. This method is used in high-value auctions where the participant cannot be physically present at the auction location.

Online auctions can be classified as public or private. Public online auctions allow participants to view the bidding process throughout the entire auction, and there are no restrictions on bid amounts. In private

online auctions, bids are placed only once during a limited time, and participants do not know the amounts offered by competitors. The bid amounts and number of bids remain confidential. In another format, known as a «silent auction», participants' names remain anonymous, but information about the highest current bid is available to all.

Recently, there has been a trend toward integrating additional e-commerce solutions into online auctions, such as payment systems and user authentication mechanisms.

Key factors driving the development of e-commerce include reduced business costs and increased competitiveness, especially in the context of global labour division. Priority areas for the development of e-commerce are the B2C and C2C segments.

At the current stage of e-commerce development on the Internet, there are three main forms of e-commerce organization: online stores, trading platforms, and online auctions. An online auction is a specialized website that mimics the bidding process of a traditional auction. The provider of such a system earns revenue through transaction fees and the sale of software for auction participation [5].

Online auctions are designed to provide every citizen with equal access to services, information, and knowledge offered through information and communication technologies. The principle of accessibility can be realized through the concerted efforts of politicians, government agencies, businesses, and civil society. Removing barriers is a key factor in expanding access to the global information environment and knowledge. Online auctions represent a new form of government and commercial tenders, replacing traditional auction halls. These auctions are created for the convenience of participants and, most importantly, to eliminate corruption. Global trading platforms and auctions represent a new generation of multipurpose e-commerce platforms that unite dozens of different types of goods and services for export-import companies as well as wholesale and retail clients worldwide.

An online auction (also known as an «Internet auction») is an auction conducted via the Internet on specialized websites. Unlike traditional auctions, online auctions are conducted remotely, and participants can take part without being physically present by placing bids through an auction website or computer software [6].

E-commerce in the form of online auctions is rapidly developing, driven by the increasing number of Internet users, the simplicity of organization, and the ability to use various business models.

Electronic trading on universal exchanges includes the following

procurement/sales systems [7]:

- Electronic trading exchange system: designed for conducting electronic exchange auctions and electronic exchange auctions with product groups by remote users in real-time via Internet communication channels. It can also be used for electronic public procurement.
- Training trades: conducted under prior agreements. These are a full analog of real electronic trades, allowing market participants to gain practical skills in working with the electronic trading system (ETS) without the risk of losing financial or product resources.

On the day of the electronic auction, auctioneers log into the electronic trading platform. Cryptographic security measures are mandatory. Once the auction begins, participants submit their price offers. During the auction, participants do not know their competitors. After the auction ends, the winner is required to justify their price to prevent dumping. Participants who win but fail to provide the required documentation lose their deposit, and the documentation of the runner-up is then reviewed.

The participant who offers the lowest price and submits all necessary documentation earns the right to sign the contract. The winner must deposit 30% of the contract's initial value as collateral for fulfilling the contract. Typically, a bank guarantee is used as contract performance security. If the goods are not delivered in full or services are of inadequate quality by the delivery date, the collateral funds are retained by the customer. Payment to the auction participant is made only after all acts are signed.

The institutional environment of electronic auctions should be understood as the formation of qualitative institutions, rules, and norms for the operation of such auctions, specifically [8]:

1. Parliamentary approval of new rules for the operation of electronic auctions (laws, regulatory structures, traditions, and value systems) in response to the dynamic structural transformations shaped by powerful global digital development.

2. The emergence of institutional entities with legal status and a new financial infrastructure to formally ensure the implementation of regulatory functions and adherence to the rules governing electronic auctions; decentralization of the management system of state finance institutions both vertically and horizontally (separation of regulatory and economic functions).

3. The formation of citizens' attitudes toward financial rules and financial structures that reflect their consent to the institutional order.

4. The primary focus of government agencies on ensuring quality results in the operation of electronic auctions, with the establishment of rules and procedures that should not excessively limit their tactics for achieving goals.

To improve the system of Internet auctions, it is advisable to create a structured classification of auction types based on the most significant characteristics. The goal of classifying Internet auctions is to reveal the scope of concepts, identify group characteristics of the studied objects, and develop general criteria for their identification (Table).

Table

Classification of Internet Auctions

Classification Criteria	Classification	Classification Description
By the participants competing for the lot	1. Seller auction (reverse) – The buyer sets their maximum price for a product, service, or work they wish to purchase, and sellers submit lower price offers. 2. Buyer auction (direct, ascending) – The seller lists a product, service, or work with an initial price, and buyers submit their offers, with the most advantageous offer winning. 3. Double auction – Offers from both buyers and sellers are received simultaneously.	The significance of this classification lies in defining the status of the offeror and acceptor. A seller auction is valid with at least two sellers offering products of the same quality. A seller auction is valid with just one buyer (offeror). The electronic trading system identifies the winning seller and accepts their price offer. The buyer auction is the most common. Offers come from the seller, and participants compete with their bids (acceptance) for the lot. In a double auction, both parties to the contract are offerors and acceptors.
By the legal status of the seller and buyer and the purpose of the product	1. C2C (consumer-to-consumer) – Both sellers and buyers are private individuals not engaged in business activities. 2. B2C (business-to-consumer) – A business seller offers goods for personal use to individual consumers. 3. B2B (business-to-business) – Both sellers and buyers are businesses, and the goods offered are intended for business activities.	This classification is important for determining the means of protection for violated rights and jurisdiction of disputes.

Continuation of the table

By the transparency of price offers	1. Open bid auction – Each participant can see the price offers of others via an information and telecommunications system. 2. Closed bid auction – The system hides the bidding process, and participants can only view all offers after the auction ends.	Both types have their advantages and disadvantages. In an open auction, participants have more opportunities to engage in classic bidding. Armed with information, participants avoid overbidding and can compete with more advantageous offers. However, an open auction exposes the risk that the offeror might not receive a good deal as price equilibrium is established through open competition. In contrast, closed auctions reduce the risk of collusion among participants but are less transparent.
By information on demand for the auctioned lot	1. Auction with price offer disclosure (as per Part 18, Art. 19 of the Law of Ukraine on the Privatization of State and Municipal Property, 2018) – Along with their application, the participant submits their price offer and pays a deposit calculated based on their offer. The auction commission or electronic system determines the best offer as the starting price. 2. Auction without price offer disclosure – The starting price is based on market prices for similar items or services.	In a forced auction, information about the lot's demand reduces the organizer's costs for expert evaluation, but low demand could negatively affect the rights and interests of creditors and debtors. In a voluntary auction, demand information helps the seller assess the appropriateness of auctioning the lot and its potential value.
By the volition of the property transferor	1. Forced auction – The seller is a specialized organization selling property seized from debtors (the beneficiary is the creditor). 2. Voluntary auction – The property owner voluntarily puts the property up for sale at their own risk (the beneficiary is the property owner).	This classification helps determine the seller's status in an Internet auction. In forced auctions, the sellers are usually the organizers and creditors. The seller's status in a voluntary auction is defined by the agreement between the seller and the property owner or their authorized representative. The beneficiary

Continuation of the table

		of a forced auction is the creditor, while the property owner or their representative benefits from a voluntary auction.
By access to the Internet auction	1. Public (open) – Any legal subject of civil law can register, pay a deposit, and participate in the auction. 2. Private (specialized) – Access is limited based on the participant's legal status.	Specialized auctions typically involve restricted goods, the use, ownership, and disposal of which require special licenses or permits.
By the direction of price movement	1. Ascending (English) auction. 2. Descending (Dutch) auction.	This classification helps determine how the winning participant is identified. In an ascending auction, the winner is the one who submits the highest bid by the auction's close. In a descending auction, the first bid submitted is automatically accepted by the electronic system.
By the purpose of the auction	1. Charitable – Conducted under the patronage of charitable organizations to fulfill their statutory goals. 2. Commercial – Goods, services, and works are sold to make a profit. 3. Government – Goods, services, and works are sold in the state's interest based on legal orders. 4. Compensatory – Forced sale of debtors' property to satisfy creditors' interests.	
By the number of lots	1. Single-lot (classic) auction – Participants compete for one individually defined lot. 2. Multi-lot auction – The seller lists multiple lots at once, which may be identical but individually defined or different in type. Winners are determined by sorting all bids from highest to lowest, and they pay the lowest price offered.	
Additionally	1. Chinese auction – Usually held at charity events. Participants buy tickets, and their chances of winning are proportional to the number of tickets purchased. 2. Vickery (second-price) auction – A direct closed auction where the winner pays not their highest bid but the second-highest offer. This system is used by eBay. 3. Yankee (discriminatory) auction – The seller offers several lots, and buyers submit secret bids. Identical items are sold at different prices.	

The activities of online auctions are intermediary in nature; however, the intermediation here is twofold – commercial and informational, with the informational component predominating. The primary goal of the auction is to convey information to potential counterparties and to bring them together. The matter of concluding a sales agreement and agreeing on its essential terms is left to the discretion of the parties and is settled without the auction's involvement. This explains why the relationship between online auctions and clients is formalized not by a traditional legal service contract but by a factual service agreement, as there is no legal representation involved, only factual intermediation.

Thus, the main advantage of the electronic trading system is time savings, as well as the minimization and simplification of paperwork. It is also important to consider the short duration of such procedures and the cost savings on organization.

Conclusion. Internet auctions are one of the most promising forms of e-commerce, offering convenience, accessibility, and broad participation from users worldwide. The primary advantages of online auctions include time savings, reduced paperwork, and lower organizational costs. With the rapid development of information and communication technologies, these platforms are becoming more secure and transparent, which helps reduce fraud risks and build greater trust among users. A key feature of Internet auctions is their dual intermediary role – they serve both commercial and informational functions, with the emphasis on facilitating information exchange between counterparties. However, the legal aspects of the sale agreement are left to the discretion of the parties, providing flexibility in the auction process. To support the further growth of Internet auctions, it is essential to improve the institutional framework, particularly in terms of regulating the legal and economic aspects of these platforms. Enhancing transparency, efficiency, and security in the auction process will help attract more participants globally and contribute to the continued expansion of e-commerce.

1. Itheme W. C. A Comparative Assessment of the Legal Frameworks on Cross-Border Consumer Disputes. In: John M., Devaiah V. H., Baruah P., Tundawala M., Kumar N. (eds). *The Indian Yearbook of Comparative Law 2019. The Indian Yearbook of Comparative Law*. Springer, Singapore, 2021. URL: https://doi.org/10.1007/978-981-16-2175-8_4 2. Zhang J., Peng Z., Zeng Y., Yang H. Spot check on corporate disclosure quality: Insights from policy learning. *Pacific-Basin Finance Journal*. 2024. Vol. 86. P. 102459. URL: <https://doi.org/10.1016/j.pacfin.2024.102459> 3. Cao W., Sha Q., Yao Z.,

et al. Sniping in soft-close online auctions: empirical evidence from overstock. *Marketing Letters*. 2019. Vol. 30. P. 179–191. URL: <https://doi.org/10.1007/s11002-019-09487-7> **4.** Pocchiari M., Proserpio D., Dover Y. Online Reviews: A Literature Review and Roadmap for Future Research. *International Journal of Research in Marketing*. 2024. URL: <https://doi.org/10.1016/j.ijresmar.2024.08.009> **5.** Munoz F., Holsapple C. W., Sasidharan S. E-commerce. In: Nof S. Y. (eds). *Springer Handbook of Automation*. Springer Handbooks. Springer, Cham, 2023. URL: https://doi.org/10.1007/978-3-030-96729-1_67 **6.** Greiner B., Ockenfels A., Sadrieh A. Internet Auctions. In: Peitz M., Waldfogel J. (eds). *The Oxford Handbook of the Digital Economy*. Oxford Handbooks, 2012 (online edn, Oxford Academic, 21 Nov. 2012). URL: <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780195397840.013.0012> **7.** Min H. Electronic Data Interchange in Supply Chain Management / In: Swamidass P. M. (eds). *Encyclopedia of Production and Manufacturing Management*. Springer, Boston, MA, 2000. URL: https://doi.org/10.1007/1-4020-0612-8_284 **8.** Ow T. T., Spaid B. I., Wood C. A., Ba S. Trust and experience in online auctions. *Journal of Organizational Computing and Electronic Commerce*. 2018. Vol. 28(4). P. 294–314. URL: <https://doi.org/10.1080/10919392.2018.1517478>

REFERENCES:

1. Itheme W. C. A Comparative Assessment of the Legal Frameworks on Cross-Border Consumer Disputes. In: John M., Devaiah V. H., Baruah P., Tundawala M., Kumar N. (eds). *The Indian Yearbook of Comparative Law 2019. The Indian Yearbook of Comparative Law*. Springer, Singapore, 2021. URL: https://doi.org/10.1007/978-981-16-2175-8_4 **2.** Zhang J., Peng Z., Zeng Y., Yang H. Spot check on corporate disclosure quality: Insights from policy learning. *Pacific-Basin Finance Journal*. 2024. Vol. 86. P. 102459. URL: <https://doi.org/10.1016/j.pacfin.2024.102459> **3.** Cao W., Sha Q., Yao Z., et al. Sniping in soft-close online auctions: empirical evidence from overstock. *Marketing Letters*. 2019. Vol. 30. P. 179–191. URL: <https://doi.org/10.1007/s11002-019-09487-7> **4.** Pocchiari M., Proserpio D., Dover Y. Online Reviews: A Literature Review and Roadmap for Future Research. *International Journal of Research in Marketing*. 2024. URL: <https://doi.org/10.1016/j.ijresmar.2024.08.009> **5.** Munoz F., Holsapple C. W., Sasidharan S. E-commerce. In: Nof S. Y. (eds). *Springer Handbook of Automation*. Springer Handbooks. Springer, Cham, 2023. URL: https://doi.org/10.1007/978-3-030-96729-1_67 **6.** Greiner B., Ockenfels A., Sadrieh A. Internet Auctions. In: Peitz M., Waldfogel J. (eds). *The Oxford Handbook of the Digital Economy*. Oxford Handbooks, 2012 (online edn, Oxford Academic, 21 Nov. 2012). URL: <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780195397840.013.0012> **7.** Min H. Electronic Data Interchange in Supply Chain Management / In: Swamidass P. M. (eds). *Encyclopedia of Production and Manufacturing Management*. Springer, Boston, MA, 2000. URL: https://doi.org/10.1007/1-4020-0612-8_284 **8.** Ow T. T., Spaid B. I., Wood C. A., Ba S. Trust and experience in online auctions. *Journal of Organizational Computing and Electronic Commerce*. 2018. Vol. 28(4). P. 294–314. URL: <https://doi.org/10.1080/10919392.2018.1517478>

Срібна Є. В. [1; ORCID ID: 0000-0002-6676-0606],

к.е.н., доцент,

Ступницький В. В. [2; ORCID ID: 0000-0001-8845-7643],

к.е.н., доцент,

Крет О. В. [3; ORCID ID: 0000-0003-1736-3863],

к.політ.н., доцент,

Крет Р. М. [3; ORCID ID: 0000-0001-6208-5837],

к.політ.н., доцент

¹Національний університет водного господарства та природокористування, м. Рівне

²Дубенська філія вищого навчального закладу «Відкритий університет розвитку людини «Україна», м. Дубно

³Рівненський державний гуманітарний університет, м. Рівне

ІНТЕРНЕТ-АУКЦІОНИ ЯК ІНСТРУМЕНТ ДЛЯ МІЖНАРОДНОЇ ДІЛОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Мета статті полягає в аналізі правових та економічних аспектів функціонування інтернет-аукціонів, а також у визначенні основних викликів, з якими вони стикаються в умовах розвитку глобальної економіки. Інтернет-аукціони розглядаються як новітня форма електронної комерції, що набирає популярності в контексті глобалізації та цифрової трансформації економіки. Однією з ключових переваг інтернет-аукціонів є зниження витрат часу та спрощення документальних процесів, що робить їх привабливим інструментом як для публічних, так і для приватних угод. У статті представлено детальну класифікацію інтернет-аукціонів, яка охоплює різні типи, залежно від учасників, правового статусу, прозорості ставок та інших критеріїв. Зокрема, інтернет-аукціони можуть бути як публічними, де ставки видимі для всіх учасників, так і приватними, де інформація про ставки залишається прихованою до завершення аукціону. Окрему увагу приділено регуляторним аспектам примусових та добровільних інтернет-аукціонів, а також їх ролі в державних закупівлях і комерційних угодах. Розвиток інтернет-аукціонів відбувається на тлі постійного вдосконалення правового регулювання та економічних механізмів. У статті аналізуються особливості правового регулювання інтернет-аукціонів у різних юрисдикціях, наголошується на необхідності уніфікації законодавчих норм для забезпечення належного рівня прозорості та захисту прав учасників. Проблеми шахрайства та недобросовісної конкуренції в інтернет-аукціонах залишаються актуальними, що вимагає створення чітких регуляторних інструментів для їх попередження. Додатково досліджується економічна складова функціонування інтернет-аукціонів.

Їх популярність серед різних категорій користувачів пояснюється не лише зручністю використання, але й можливістю швидкої адаптації до змін ринкової кон'юнктури. Інтернет-аукціони дозволяють значно зменшити витрати на проведення торгів, що є важливим фактором для малого та середнього бізнесу, який прагне зменшити адміністративні витрати та отримати доступ до нових ринкових можливостей. Однак, попри очевидні переваги, інтернет-аукціони також стикаються з низкою економічних викликів, таких як нерівність доступу до технологій, різниця в рівні цифрової грамотності учасників та наявність технічних бар'єрів, що можуть перешкоджати ефективній участі в аукціонах.

Ключові слова: інтернет-аукціони; електронна комерція; прозорість; регулювання; запобігання шахрайству; міжнародні бізнес-комунікації.

Отримано: 21 вересня 2024 року
Прорецензовано: 26 вересня 2024 року
Прийнято до друку: 27 вересня 2024 року

УДК 330.3

<https://doi.org/10.31713/ve3202414>

JEL: Q57, O19

Судук О. Ю. [1; ORCID ID: 0000-0002-4620-4389],

к.с.-г.н., доцент

¹Національний університет водного господарства та природокористування, м. Рівне

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ЗЕЛЕНОЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

У статті проведено аналіз рейтингових показників розвинених країн світу за Індексом зеленого майбутнього за 2023 рік фокусом уваги на окремих критеріях. Досліджено теоретичні та методологічні основи розвитку зеленої економіки в контексті глобальних тенденцій. Проаналізовано концептуальні підходи до її трансформації в Україні на прикладі успішних практик розвинених країн. Зокрема, оцінено вплив повномасштабного воєнного вторгнення в Україну на перспективи становлення зеленої економіки та її конкурентні переваги на світовій арені. Представлено критичний огляд потенціалу та пріоритетів трансформаційних змін у сфері зеленої економіки України з урахуванням стратегічних прогнозів. У дослідженні підкреслюється необхідність адаптації національної економіки до сучасних глобалізаційних стандартів та структурних змін, спрямованих на забезпечення сталого розвитку зеленої економіки в Україні.

Ключові слова: зелена економіка; сталий розвиток; інвестування; євроінтеграція; стратегічні пріоритети.

Постановка проблеми. Сучасні економічні зміни вимагають впровадження трансформаційних заходів для забезпечення сталого розвитку економіки. Це питання стало особливо актуальним у зв'язку з інтеграцією України до Європейського Союзу, що потребує адаптації до глобальних процесів і дотримання сучасних вимог прогресивних економічних змін. Екологізація економіки стає важливим фактором, який вимагає критичного аналізу макроекономічних трансформацій, що допоможе знизити ризики та мінімізувати негативний вплив зовнішніх факторів. До того ж, повномасштабне воєнне вторгнення на територію України значно загостило ці проблеми, що вимагає негайних рішень для підтримки сталого розвитку зеленої економіки з урахуванням світових тенденцій та інтеграційних процесів.

Деструктивний характер трансформаційних процесів вимагає мінімізації їхнього впливу на розвиток зеленої економіки України. У цьому контексті аналіз основних напрямів сучасних тенденцій сталого розвитку є вирішальним для зміцнення конкурентоспроможності національної економіки, з огляду на вимоги світової спільноти та євроінтеграційні процеси.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Основні теоретичні аспекти концепції сталого розвитку широко розкриті в роботах як зарубіжних, так і вітчизняних науковців, зокрема таких як: Н. В. Багров, В. П. Кухар, Л. С. Гринів, І. І. Смірнова, Є. В. Хлобистов, М. Б. Фурман та інші. Однак на сьогодні недостатньо обґрунтованими залишаються питання особливостей сталого розвитку зеленої економіки України в умовах євроінтеграції.

Метою цієї статті є комплексний аналіз ключових тенденцій забезпечення сталого розвитку зеленої економіки України в умовах європейської інтеграції.

Виклад основного матеріалу. Для України процес євроінтеграції тісно пов'язаний із необхідністю адаптації до вимог спільної екологічної та соціальної політики Європейського Союзу [1]. Досвід постсоціалістичних країн, які вже стали членами ЄС, свідчить про те, що це одне з найскладніших завдань. Важливо, щоб національне законодавство не лише формально відповідало нормам ЄС, але й успішно впроваджувалося на практиці.

Забезпечення сталого економічного розвитку вимагає комплексного підходу, який враховує як позитивні, так і негативні наслідки впровадження зеленої економіки. Програма ООН з навколишнього середовища (ЮНЕП) визначає зелену економіку одним із ключових показників економічної трансформації та створення нових робочих місць. Однак, деякі науковці ставлять під сумнів це твердження, наводячи у своїх дослідженнях переконливі аргументи [1; 2].

Згідно з даними наукових досліджень Організації Об'єднаних Націй, з 1970 по 2023 рік кількість населення планети збільшилася в 2,5 рази, що свідчить про швидке зростання людської популяції та посилення пов'язаних з цим фактом трансформаційних викликів. Темпи розвитку глобальної економіки зросли в 15 разів, що призвело до значних змін у структурі виробництва, споживання та міжнародної торгівлі. Обсяги міжнародної торгівлі, які збільшилися в 12 разів, відображають глобалізацію економічних процесів, але водночас ставлять під загрозу навколишнє середовище.

Ці зміни мають руйнівний вплив на сталий розвиток економічних систем держав у світовому контексті. Наприклад, за останні 20 років рівень забруднення пластиком зріс у 24 рази, що негативно позначається на екосистемах та здоров'ї людей. За даними міжнародних організацій, приблизно 43% видів тварин і рослин, що становить близько 1,5 мільйона видів, знаходяться під загрозою повного вимирання, яке викликане не лише забрудненням, але й втратою природних місць існування та змінами клімату.

Продуктивність земної поверхні, яка знизилася на 38%, також свідчить про деградацію екосистем, що призводить до зниження врожайності сільськогосподарських культур та загрожує продовольчій безпеці. Кількість природних екосистем у світі зменшилася на 64%, що вказує на серйозні зміни в біорізноманітті та функціонуванні планети.

Відзначаючи ці проблеми, аналітики з розвинених країн, міжнародних агентств та спеціалізованих інституцій попереджають про те, що негативні тенденції для економічної системи України триватимуть до 2060 року [3]. Це може призвести до зменшення інвестицій, погіршення умов для бізнесу та зростання соціальної нерівності, якщо не буде вжито відповідних заходів для адаптації та запобігання екологічним загрозам. Важливо, щоб Україна розробила стратегічні плани, які сприятимуть інтеграції в міжнародні екологічні стандарти та забезпечать баланс між економічним розвитком і збереженням природних ресурсів.

Необхідно враховувати не лише прогностичну аналітику щодо формування та забезпечення сталого розвитку зеленої економіки, а й оцінку готовності держави до таких структурних змін. Щороку інституції, що займаються оцінюванням сталого розвитку економік країн світу, звітують про Індекс зеленого майбутнього, який є ключовим індикатором інноваційних перетворень на макроекономічному рівні. Результати аналізу показників Індексу зеленого майбутнього за 2023 рік наведені у таблиці.

В загальному, Індекс зеленого майбутнього оцінює рівень впровадження інновацій у зелених секторах економіки країни, аналізуючи зниження викидів шкідливих речовин в атмосферу та зменшення забруднення повітря.

Ісландія займає перше місце в світі за показником Індексу зеленого майбутнього за даними 2023 року, оскільки виробляє на 80% більше енергії, ніж споживає, і експортує цю енергію до інших

європейських країн. Основу цих рейтингів складають інноваційні зміни в законодавстві, які значно спрощують вимоги щодо впровадження альтернативних джерел енергії в межах країни.

Таблиця

ТОП-10 держав світу за Індексом зеленого майбутнього у розрізі окремих показників за 2023 рік

Місце у рейтингу	Рейтинг держав за показником			
	<i>викиди вуглекислого газу</i>	<i>зелене суспільство</i>	<i>перехід до чистої енергії і</i>	<i>Індекс зеленого майбутнього</i>
1	Ісландія	Ірландія	Ісландія	Ісландія
2	Ангола	Пд. Корея	ОАЕ	Фінляндія
3	Фінляндія	Німеччина	Норвегія	Норвегія
4	Гонконг	Сінгапур	Швеція	Данія
5	Греція	Данія	Кувейт	Швеція
6	Аргентина	США	Фінляндія	Нідерланди
7	Люксембург	Тайвань	Уругвай	Великобританія
8	Швеція	Чехія	Саудівська Аравія	Пд. Корея
9	Бельгія	Швеція	Бразилія	Франція
10	Камерун	Ісландія	Пд. Корея	Іспанія

Україна, як і інші держави-члени ООН, приєдналася до глобального процесу забезпечення сталого розвитку. У період з 2016 по 2017 рік тривав масштабний процес адаптації Цілей сталого розвитку. Результатом цієї роботи стала національна система завдань і показників Цілей сталого розвитку, яка є надійною основою для подальшого комплексного моніторингу в країні. Всього 17 цілей та 86 національних завдань було інкорпоровано в 145 нормативно-правових актах уряду, в рамках яких було закріплено 1052 завдання та 3465 заходів для реалізації цих цілей і завдань.

Для України реалізація зазначених цілей можлива лише за умови переходу до моделі збалансованого розвитку, що представлено на рисунку.

Ця модель враховує потреби розвитку національної економіки, зокрема: впровадження високих технологій у виробництво, справедливий розподіл ресурсів, збалансований обмін і споживання. Вона базується на принципах розумного та всебічного зростання через знання та інновації, ефективне використання ресурсів, а також активізацію економічної діяльності. До механізмів реалізації цих принципів належать: суспільний договір, ефективне управління,

мережевізація національної економіки, розвиток креативної економіки, оптимізація використання людського та соціального капіталу, диверсифікація фінансових ресурсів та забезпечення стійкої інвестиційної безпеки.

Рисунок. Модель збалансованого розвитку України до 2030 року

Згідно з цією логікою, лише втілення позитивних сценаріїв розвитку країни, які були запропоновані як українськими, так і міжнародними експертами (зокрема, сценарій «збалансованого розвитку» в межах проєкту «Форсайт» та сценарій Всесвітнього економічного форуму в Давосі «Початок сприятливого циклу»), може призвести до досягнення очікуваних результатів.

На нашу думку, варті уваги ідеї О. Жилінської та О. Мельничук [5, С. 73–74], які виділяють такі завдання для української влади в короткостроковій перспективі:

1. Ефективне реагування та превентивні заходи щодо інтегральних ризиків для України, зокрема: неефективність державного управління, досягнення критичних показників боргового навантаження, недоступність фінансових та інвестиційних ресурсів через кредитний механізм, а також критичні масштаби і темпи втрати людського капіталу через несправедливий і неефективний розподіл національного багатства та невідповідність державного управління суспільним очікуванням.

2. Адаптація до змін попиту в глобальній економіці при одночасному стимулюванні розвитку внутрішнього ринку.

3. Створення і розвиток виробництв з високою доданою вартістю в національній економіці. В усіх секторах необхідні значні інвестиції для технологічної модернізації, підвищення продуктивності праці та ефективності підприємств.

4. Формування сприятливого інституційного середовища на основі ефективної співпраці всіх стейкхолдерів.

5. Подолання або суттєве зменшення впливу критичних чинників, які гальмують розвиток національної економіки.

Втрати від військових дій на сході та окупації Криму склали близько 25% ВВП, і цей показник має тенденцію до постійного збільшення. Частка тіньового сектору в національній економіці стабілізувалася на рівні 50–52%. За умов впровадження електронного врядування, верховенства права та ефективного і справедливого розподілу національного багатства очікується, що до 2030 року цей показник не повинен перевищувати середні значення країн ЄС. Масштаби корупції, що, зокрема, зумовлені тіньовою економікою, нині досягли 14% ВВП. В разі реалізації системних реформ у період 2024–2030 років прогнозується зниження цього показника до рівня 4% ВВП. Також необхідно звернути увагу на недосконалу і застарілу систему пенсійного забезпечення, обслуговування державного боргу, а також на те, що енергоємність України значно перевищує середньосвітові показники та показники розвинених країн.

Навіть з урахуванням акцентів, пов'язаних з повномасштабним воєнним вторгненням, Україна продовжує формувати прогресивні вектори сталого розвитку у сфері зеленої економіки відповідно до євроінтеграційних потреб. Прогрес у впровадженні сталих рішень створює об'єктивні умови для підвищення конкурентоспроможності держави на світовій арені в період післявоєнного відновлення національної економіки.

Для забезпечення сталого прогресивного розвитку зеленої економіки в Україні необхідно сформувати кілька ключових напрямків, а саме:

1. Впровадження екологічних ініціатив та інвестицій, що є одним з пріоритетних напрямків економічного відновлення після війни, для позиціонування України на міжнародних ринках.

2. Забезпечення прогресивного розвитку військово-промислового комплексу шляхом трансферу інноваційних технологій.

3. Розширення доступу до ринків G7 та Європейського Союзу як пріоритетних платформ для співпраці України з іншими країнами світу.

4. Підвищення експорту в пріоритетних секторах національної економіки, таких як аграрний та металургійний.

5. Формування пріоритетних основ для інноваційного забезпечення енергетичної інфраструктури.

Враховуючи сучасні умови, Україні доцільно розробити своєрідну дорожню карту та інструментарій для реалізації трансформаційних зрушень у напрямку зеленої економіки. Наприклад, у контексті аналізу можливих груп реальних і потенційних ризиків формування зеленої економіки в Україні перше місце займають викиди парникових газів. Відповідно до затвердженого Кабінетом Міністрів України Оновленого національно визначеного внеску України до Паризької угоди (НВВ2), поставлена мета на державному рівні – до 2023 року скоротити викиди парникових газів до 35% у порівнянні з 1990 роком (87% відповідно), [6–8].

Для досягнення стратегічних векторів розвитку, пов'язаних зі зменшенням викидів парникових газів, важливо залучити додатковий інвестиційний капітал для модернізації та переоснащення промислових об'єктів. Проте в умовах повномасштабного воєнного вторгнення це викликає певні сумніви. З огляду на обмежений доступ української економіки до міжнародного кліматичного фінансування, єдиним можливим шляхом вирішення існуючих проблем є залучення додаткових фінансових ресурсів у вигляді грантів, інвестиційних проєктів і державних програм, пільгового кредитування, а також співпраці з іншими фінансовими установами. Це підкреслює необхідність проведення оцінки ефективності реалізації трансформаційних змін в національній економіці та врахування позицій України на світовій арені.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Гарантією успішного сталого розвитку України є забезпечення економічного зростання, підвищення соціального добробуту та екологічної безпеки. Сьогодні актуальним є пошук ефективних заходів для реалізації концепції сталого розвитку. Парадигма сталого економічного розвитку вимагає постійних трансформаційних змін. Практичне значення проведеного наукового дослідження полягає в можливості використання його результатів та рекомендацій органами публічної влади для формування стратегічних пріоритетів

сталого розвитку на місцях, що відповідають векторам макроекономічного інноваційного забезпечення. Перспективним напрямом подальших наукових досліджень у цій сфері є розробка комплексного підходу. Досягнення високих показників економічного зростання є необхідною умовою для успішної інтеграції України в європейське співтовариство.

1. Albrizio S., Kozluk T., & Zipperer V. Environmental policies and productivity growth: Evidence across industries and firms. *Journal of Environmental Economics and Management*. 2017. Vol. 81. P. 209–226. 2. Zhang D., Mohsin Muh., Rasheed Abd. Kh., Chang Yo., & Taghizadeh-Hesary Far. Public spending and green economic growth in BRI region: mediating role of green finance. *Energy Policy*. 2021. Vol. 153 (C). P. 112–256. 3. Zhironkin, S., & Cehlár, M. Green Economy and Sustainable Development: The Outlook. *Energies*. 2022. Vol. 15(3). P. 1167. DOI: <https://doi.org/10.3390/en15031167>. 4. Houssam N., Ibrahim D. M., Sucharita S., El-Aasar K. M., Esily R. R., & Sethi N. Assessing the role of green economy on sustainable development in developing countries. *Heliyon*. 2023. Vol. 9(6). P. e17306. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2023.e17306>. 5. Ukraine 2030: The doctrine of balanced development. Second edition. Lviv : Calvary, 2017. 164 p. 6. Dai L., Clements L., Bourne E., Kooroshy J. Investing in the green economy 2023. Entering the next phase of growth. FTSE Russell. 2023. 7. Lester A. Sustainable Bonds Insight 2023. 2023. URL: <https://www.environmental-finance.com/assets/files/research/sustainable-bonds-insight-2023.pdf>. (дата звернення: 10.08.2024). 8. Про схвалення Оновленого національно визначеного внеску України до Паризької угоди : Розпорядження від 30 липня 2021 р. № 868-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/868-2021-%D1%80#Text>.

REFERENCES:

1. Albrizio S., Kozluk T., & Zipperer V. Environmental policies and productivity growth: Evidence across industries and firms. *Journal of Environmental Economics and Management*. 2017. Vol. 81. P. 209–226. 2. Zhang D., Mohsin Muh., Rasheed Abd. Kh., Chang Yo., & Taghizadeh-Hesary Far. Public spending and green economic growth in BRI region: mediating role of green finance. *Energy Policy*. 2021. Vol. 153 (C). P. 112–256. 3. Zhironkin, S., & Cehlár, M. Green Economy and Sustainable Development: The Outlook. *Energies*. 2022. Vol. 15(3). P. 1167. DOI: <https://doi.org/10.3390/en15031167>. 4. Houssam N., Ibrahim D. M., Sucharita S., El-Aasar K. M., Esily R. R., & Sethi N. Assessing the role of green economy on sustainable development in developing countries. *Heliyon*. 2023. Vol. 9(6). P. e17306. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2023.e17306>. 5. Ukraine 2030: The doctrine of balanced development. Second edition. Lviv : Calvary, 2017. 164 p. 6. Dai L., Clements L., Bourne E., Kooroshy J. Investing in the green economy 2023. Entering the next phase of growth. FTSE Russell. 2023. 7. Lester A. Sustainable Bonds Insight 2023. 2023. URL: <https://www.environmental-finance.com/assets/files/research/sustainable-bonds-insight-2023.pdf>. (data zvernennia: 10.08.2024). 8. Pro skhvalennia Onovlenoho natsionalno vyznachenoho vnesku Ukrainy do Paryzkoï uhody : Rozporiadzhennia vid 30 lypnia 2021 r. № 868-r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/868-2021-%D1%80#Text>.

Suduk O. Y. [1; ORCID ID: 0000-0002-4620-4389],

Candidate of Agricultural Sciences (Ph.D.), Associate Professor

¹National University of Water and Environmental Engineering, Rivne

ENSURING SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF THE GREEN ECONOMY OF UKRAINE IN THE CONDITIONS OF EUROPEAN INTEGRATION

The article examines the findings of the Green Future Index rating for developed countries in 2023, focusing on specific indicators. It also assesses Ukraine's economic system from 2021 to 2023 and outlines the theoretical and methodological principles for promoting the progressive development of a green economy in line with international perspectives. A comprehensive analysis of the conceptual frameworks guiding Ukraine's transition to a green economy is provided, drawing comparisons with developed nations.

Additionally, the study evaluates how the factors stemming from the full-scale military invasion of Ukraine impact the potential for establishing a green economy and maintaining competitive standing on the global stage. A critical review of the prospects for establishing priority foundations necessary for transformational shifts toward a green economy in Ukraine is presented within the context of strategic development plans for 2024-2025.

The research emphasizes the importance of recognizing modern qualitative changes in economic dynamics to align them with globalization standards in the economic paradigm. Reports from the United Nations are referenced to analyze forecast economic data regarding the sustainable development of the green economy globally and specifically within Ukraine.

The article underscores the necessity of a comprehensive reformation of strategic development vectors for the national economy, factoring in the essential qualitative structural changes needed to foster the sustainable development of Ukraine's green economy. It highlights key strategic vectors for economic development that are vital for transformative shifts, including access to G7 and European Union markets, green investments, the development of energy infrastructure, and the enhancement of the agricultural and metallurgical sectors to optimize their production capacities, alongside advancements in the military-industrial complex and other areas.

Keywords: green economy; sustainable development; European integration; investment; strategic priorities.

Отримано: 21 серпня 2024 року
Прорецензовано: 26 серпня 2024 року
Прийнято до друку: 27 вересня 2024 року

¹Національний університет водного господарства та природокористування, м. Рівне

УПРАВЛІННЯ КОНФЛІКТАМИ У СИСТЕМІ МЕНЕДЖМЕНТУ ПІДПРИЄМСТВА

Статтю присвячено теоретичному дослідженню природи конфлікту на підприємстві. Узагальнено та визначено існуючі підходи до визначення сутності конфлікту, основна сутність якого полягає у наявності протиріччя та розбіжностей. Обґрунтовано, що конфлікти поряд з очевидними негативними наслідками зумовлюють негативні наслідки на підприємстві, що актуалізує необхідність управління ними. Структуровано основні причини конфліктів на підприємстві за групами особистісних та ситуаційних, які зумовлюють виникнення відповідно деструктивних та конструктивних конфліктів. На основі критичного аналізу та узагальнення існуючих підходів наведено авторський підхід до структурування методів управління конфліктами на підприємстві. Визначено сутність, особливості та складові прямих та непрямих методів управління конфліктами на підприємстві.

Ключові слова: конфлікт; наслідки конфлікту; причини конфлікту; методи управління конфліктами на підприємстві.

Постановка проблеми. Практичний досвід функціонування будь-якого підприємства свідчить, що наявність соціальних зв'язків між різними суб'єктами (наймані працівники, роботодавці, власники, постачальники, покупці і т.д.) призводить до виникнення різних конфліктів. Попри виконання конфліктами в окремих випадках прогресивної функції, все ж конфлікт як такий нерідко призводить до негативних емоційних переживань та психологічних навантажень, втрати виробничих ресурсів і часу, завдає значної шкоди продуктивній взаємодії у групах. Відтак, управління конфліктами є важливою складовою управління персоналом та системи менеджменту підприємства в цілому. З огляду на це, виникає об'єктивна необхідність постійного моніторингу конфліктів в організації, що вимагає розуміння не лише їх природи, але і причин та методів управління ними.

Формування відповідних знань та навиків актуально не лише

для психологів та HR-менеджерів, але і загалом управлінського персоналу підприємства, у підпорядкуванні якого знаходиться підлегли працівники. Значимість управління конфліктами в організаціях набуває особливої актуальності в умовах мінливості бізнес-середовища та загострення конкуренції. Адже анатогонізм інтересів та цінностей між людьми, відмінності у комунікативній поведінці можуть призводити до конфліктів, які за відсутності управлінського впливу, можуть дестабілізувати трудовий процес та навіть негативно вплинути на репутацію підприємства на ринку (якщо конфлікт виникнув скажімо у присутності або ж за участю покупців, постачальників, інших контрагентів бізнесу).

Аналіз останніх досліджень. В умовах зростання значимості людського фактора в системі ресурсного забезпечення підприємства, розуміння необхідності управління конфліктами в організації також зростає як у науковому середовищі, так і серед практикуючих управлінців. На разі наявна значна кількість наукових розробок, присвячених даній темі. В дному аспекті важливо відзначити дослідження М. Дзямуча, О. Урбан та ін., які підкреслюють, що конфлікти на підприємстві можуть виникати на всіх рівнях управління, а саме між: працівниками, працівниками та їх керівниками, групами працівників та навіть структурними підрозділами. Авторський колектив доводить, що саме розуміння природи, суб'єктів та причин конфліктів є необхідною передумовою для формування стратегії їх вирішення [4]. Дослідження проблематики конфліктів в організації здійснено в праці О. Леонова та Т. Леонової, де визначається, що управління конфліктами є «складним організаційно-технологічним процесом, що проявляється у формі систематичного підходу до виявлення, аналізу, вирішення та моніторингу конфліктів в організації, орієнтованим на забезпечення належного рівня її ефективності та функціональної стабільності» [7]. Також у дослідженні наведено динаміку розвитку конфлікту та типові методи управління ними. У науковій праці [3] автори розглядають основні причини конфліктів на підприємстві; визначають принципи корпоративної соціальної відповідальності як основи для попередження та вирішення конфліктів, а також фактори, які впливають на конструктивне управління конфліктами в організації. Авторський колектив у науковій статті [11] особливу увагу приділяє ролі керівника у вирішенні конфліктів на підприємстві, а також використанню стратегій стрес-менеджменту в управлінській діяльності. Також у вказаній праці розглянуто фактори

виникнення та розвитку конфліктів, стадії реалізації конфлікту та конфліктної поведінки. Великих К. О. у публікації [5] визначає основні причини «організаційного конфлікту» та управлінські підходи для його вирішення (структурний, процесний та змішаний). Боковець В., Соколовська В. проаналізовано позитивні та негативні функції конфліктів, визначено психологічні умови та прийоми попередження конфліктів, у т.ч. в роботі з персоналом. Автор також акцентує увагу на «потенційних позитивних можливостях конфлікту» [1]. Авторський колектив у складі Лісеного Є., Лісеної А. у дослідженні [8] приділяють увагу особливостям та причинам конфлікту на підприємстві, ідентифікують основні функції конфлікту та підходи до вивчення конфліктних явищ на основі «двовірної моделі Томаса – Кілмана». Крім того, на відміну від інших досліджень у цій праці автори наводять результати дослідження рівня вираженості конфліктності на підприємстві та способи виходу із конфліктної ситуації у працівників аутсорсингового підприємства у сфері тимчасового персоналу. Серед наукових досліджень, які висвітлюють проблеми конфліктів на підприємстві, варто також відзначити працю Біловодської О., Кириченко Т. [2], де автори розглядають управління конфліктами як складову управління людським потенціалом підприємств. У праці ідентифіковано основні джерела та причини виникнення організаційних конфліктів, узагальнено стратегії управління актуальними конфліктами за різними авторськими підходами. Сорока О., Близнюк О. у дослідженні [9] систематизували конструктивні та деструктивні наслідки конфліктів на підприємстві, визначили методи вирішення конфліктів між співробітниками та функції «конфліктологічної компетентності» [9]. У науковій статті [6] автори розглядають «фактичний чи уявний бар'єр потреб» окремих членів бізнесу чи окремої соціальної групи як важливу передумову виникнення конфліктів у бізнес-середовищі. Також у роботі наведено поділ конфліктів на категорії, ідентифіковано способи врегулювання конфліктів. Особливістю вказаної праці є розкриття практичних прикладів конфліктних ситуацій у трудовому колективі компанії Google та побудова матриці «SWOT-аналізу конфліктів у трудовому колективі Google».

Попри наявність достатньої кількості наукових праць з проблеми конфліктів на підприємстві, все ж цей вектор досліджень потребує подальших розробок, зокрема в частині конкретизації методів управління конфліктами.

Постановка завдання. Метою статті є критичний аналіз та

узагальнення теоретичних положень про природу конфліктів, методів та засобів управління ними у системі менеджменту на підприємстві.

Виклад основного матеріалу. В науковому середовищі відсутнє єдине бачення щодо сутності конфлікту та його природи (в т.ч. і у бізнес-середовищі). За найбільш загального підходу конфлікт – це зіткнення протилежних цілей, позицій, думок, поглядів опонентів як суб'єктів взаємодії [5]. За іншого підходу конфлікт – це розбіжність між двома сторонами, коли одна сторона намагається прийняти їхню точку зору і заважає іншій це зробити [6; 1]. При цьому по відношенню до підприємства автори конкретизують, що конфлікт зумовлює «внесення напруженості в міжособистісні стосунки усередині колективу між його членами і угрупованнями або з керівництвом» та проявляється у «спробах членів колективу довести правоту своїх поглядів на шляху розвитку організації, визначення місця в цьому розвитку кожного його члена і міри участі в цьому розвитку» [6]. Досить бльким по суті до вищенаведених визначень є трактування конфлікту як важливої «форми взаємодії між людьми, це засіб вирішення тих чи інших бізнесових проблем і самоствердження особистості в колективі» [2]. Визначення конфлікту саме на підприємстві наведено у праці [8]: «Конфлікт на підприємстві – це усвідомлене протиріччя між членами цього колективу, який супроводжується спробами його вирішити на тлі емоційних стосунків у межах організації або в міжорганізаційному просторі». Очевидним є факт, що в основі усіх визначень конфлікту покладено наявність протиріччя та розбіжностей (відсутність згоди) у процесі взаємодії людей, що обумовлена наявністю різноманітних думок, поглядів, ідей, інтересів і т.д.

Конфлікти на підприємстві не варто розглядати лише через призму негативних наслідків (таблиця), адже, як свідчить досвід, вирішення конструктивних конфліктів на підприємстві, як правило, супроводжується позитивними наслідками: налагодження координатії, регламентування прав та обов'язків працівників, покращення умов та організації праці, підвищення рівня оплати праці та задіяння інших інструментів мотивації тощо.

Таблиця

Узагальнення позитивних та негативних наслідків конфліктів на підприємстві

Позитивні наслідки конфліктів	Негативні наслідки конфліктів
➤ дозволяє виявляти проблеми в організації бізнес-процесів на підприємстві (конфлікт як «лакмусовий папірець» наявних проблем); ➤ запровадження прогресивних змін на підприємстві (зумовлюють зменшення витрат ресурсів, мотиваваності персоналу, зростанню продуктивності праці); ➤ підвищення згуртованості трудового колективу (окремих груп працівників) навколо предмета кофлітку; ➤ стимулювання інноваційного розвитку, творчості, появу нових правил і форм трудової поведінки; ➤ запобігання застою й поліпшення якості індивідуальної /колективної діяльності працівника (-ів); ➤ сприяння зніманню соціальної напруженості та ліквідації стресової ситуації, допомагає «випустити пар», розрядити обстановку*; ➤ сторони конфлікту, навчені «гірким досвідом», у майбутньому будуть більше налаштованими на співробітництво, ніж до конфлікту; ➤ сприяння самопізнанню й адекватній самооцінці особистості; ➤ позбуття небажаних рис характеру (почуття неповноцінності, покірності, догідливості та ін.).	➤ можливість виявлення наявних проблем у формі різкого невдоволення (страйки, припинення роботи та ін.); ➤ створення перешкод у трудовій та соціальній активності, ентузіазму та творчої ініціативи; ➤ зниження дисциплінованості та продуктивності праці; ➤ втрата ресурсів; ➤ плинність персоналу; ➤ можливість використання насильницьких методів, у результаті чого можливі людські та матеріальні втрати; ➤ погіршення іміджу та конкурентної позиції підприємства на ринку; ➤ можливе виникнення неприязні, ворожнечі, ненависті між учасниками конфлікту (інколи – навіть повне припинення спілкування); ➤ можливість значних емоційних навантажень та переживань; ➤ можливість виникнення у підлеглих «синдрому покірності», втрата етузіазму, ініціативи, прагнення щось змінювати та розвитватися; ➤ набуття небажаних рис – вседозволеності, наглості, зарозумілості, пихатості та ін.

Умовні позначення: курсивом виділено психологічні наслідки.

Джерело: узагальнено та доповнено автором на основі літературних джерел [1–11].

Попри це, все ж деструктивні конфлікти та чимало конструктивних конфліктів, які супроводжуються підвищенням емоційним навантаженням, призводять до негативних наслідків (погіршення комунікації та організаційної взаємодії, зниження рівня продуктивності праці, погіршення іміджу підприємства, зростання ресурсозатрат та ін.). Попри наявність позитивних наслідків конфліктів, все ж це не вказує на відсутність необхідності управління ними.

Необхідною передумовою ефективного управління конфліктами є визначення причин, які зумовлюють їх виникнення. Під причинами конфліктів прийнято розуміти явища, події, факти, ситуації, які передують конфлікту і за певних умов викликають його [2]. Існує ціла низка причин для виникнення конфліктів на підприємстві.

Так, за авторського підходу Біловодської О. та Кириченко Т. [2], причини конфліктів на підприємстві доцільно поділити на три групи: 1) нормативні – зачіпаються групові норми (йдеться про ситуації, коли працівник має позицію, яка відрізняється від позиції групи); 2) мотиваційні – неможливість задоволення потреб особистості, яка безпосередньо пов'язана з діями інших осіб (інші учасники перешкоджають задоволенню потреб певної особи); 3) ціннісні – розбіжність цінностей особистості (групи) з цінностями іншої особистості (іншої групи). Схожої позиції до структурування причин конфліктів дотримуються Сорока О., Близнюк О. у праці [9], стверджуючи, що «причини конфлікту в компаніях пов'язані з багатьма факторами: груповими нормами, неможливістю задовольнити індивідуальні потреби через дії інших, розбіжностями в цінностях співробітників компанії». Відповідно до авторського підходу Лісенного Є. та Лісенної А. [8] «організаційний конфлікт варто розглядати через призму двох рівнів причин його виникнення: організаційний (проблеми менеджменту) і психологічний (проблеми стосунків між людьми)». Досить цікавим до ідентифікації причин конфлікту на підприємстві є підхід Великих К. [3]. На думку автора, основними причинами організаційного конфлікту є: 1) зміни (технологічні, структурні або поведінкового характеру), що можуть зумовити звільнення, реструктуризацію, виникнення відчуття страху і опору в колективі; 2) обмежені ресурси як причина конфліктів на підприємстві може призвести до розподілу офісного простору, грошей, обладнання або персоналу та як наслідок – обмежити продуктивність працівників, викликати втому, стрес і загальне невдоволення; 3) зіткнення між цілями і завданнями може зумовити

виникнення конфлікту внаслідок того, що деякі співробітники вбачають необхідність перегляду цілей і завдань раніше ніж інші (або ж керівництво).

Звичайно, з вищенаведеними підходами до структурування причин конфліктів на підприємстві складно не погодитися. Все ж, вважаємо, що в основу класифікації причин конфліктів на підприємстві слід покласти класифікацію конфліктів за причинами їх виникнення (конструктивні та деструктивні). Відтак, причини виникнення конфліктів на підприємстві доцільно поділяти на: 1) ситуаційні (або ж об'єктивні), що обумовлюють виникнення конструктивних конфліктів та пов'язані з системою менеджменту підприємства або її окремими складовими; 2) особистісні (суб'єктивні) – обумовлюють виникнення деструктивних конфліктів, що пов'язані з індивідуально-психологічними особливостями взаємодіючих людей (на підприємстві – працівники, керівники, підлегли, клієнти/покупці, постачальники та ін.) (рис. 1). Безумовно, наведений поділ причин конфлікту є досить умовним, адже кожна людина по різному сприймає ситуації та події навколо себе. Так, скажімо, об'єктивно сприятливі умови праці, деякі працівники будуть оцінювати як неналежні тільки тому, що вони не відповідатимуть їх завищеним запитам або ж інтенсифікуватимуть їхню працю (використання відеокамер у виробничих приміщеннях, налагодження такту потокової лінії у відповідному режимі та ін.).

Встановлення реальних причин конфлікту на підприємстві є необхідним «ключем» до управління ним для усунення та попередження виникнення у майбутньому. Науковці висловлюють різні позиції щодо того, які методи / інструменти для управління конфліктами можна використовувати у системі менеджменту підприємства. Так, на думку Лісенного Є., Лісенної А., варто виділяти такі способи вирішення конфліктів на підприємстві: 1) арбітраж (ця стратегія, коли третя сторона виступає в ролі арбітра, судді, що ухвалює рішення в спірних ситуаціях між іншими людьми (групами); 2) посередництво або ж медіація – це сприяння третьої сторони двом іншим у пошуках угоди в спірній або конфліктній ситуації; 3) переговори – передбачає діалог між конфліктуючими сторонами для пошуку взаємоприйняттого рішення [8]. За авторським підходом Великих К., для управління конфліктами на підприємстві доцільно використовувати один із таких підходів: 1) структурний – виходить з того, що в основі конфлікту лежить обмеженість ресурсів, відтак, якщо керівник може впливати на це, то зможе контролювати ситуацію та мінімізувати конфлікти; 2) процесний – передбачає

зменшення конфлікту шляхом зміни процесів, які можуть відбуватися в межах конфлікту (співробітництво, переговори та ін.); 3) змішаний – включає в себе як структурні аспекти, так і процесний підхід, і може бути здійснений шляхом ухвалення правил вирішення конфліктів або створення інтеграторів ролей [3].

Рис. 1. Причини конфліктів на підприємстві

Джерело: узагальнено та доповнено автором на основі літературних джерел [1–11].

Вважаємо наведений підхід досить нечітким, адже він не дає конкретної відповіді про те, яким чином управляти конфліктами на підприємстві. Відповідно до авторської позиції Леонова О.,

Леонової Т., «в практичному аспекті можна виділити ряд типових методів управління конфліктами, які ефективно застосовуються в системі менеджменту персоналу», серед яких: 1) конфліктологічні програми – передбачає розробку та впровадження спеціальних програм управління конфліктами в організації, які включають в себе навчання працівників навичкам вирішення конфліктів та формування превентивних механізмів внутрішнього розгляду скарг та суперечок; 2) медіація – передбачає залучення незалежного медіатора для допомоги у вирішенні конфліктів між сторонами шляхом сприяння їх конструктивному діалогу та пошуку взаєморозуміння; 3) комунікативні технології, що включають комплекс заходів щодо розвитку навичок ефективної комунікації серед персоналу та менеджерів організації з метою уникнення непорозумінь та конфліктів; 4) аналіз причин конфлікту – передбачає вивчення факторів та конкретних причин, що лежать в основі конфлікту з метою формування стратегій, спрямованих на їхнє вирішення; 5) превентивні заходи – передбачає розвиток стратегій та політик, спрямованих на попередження виникнення конфліктів шляхом вдосконалення організаційної культури та управління ресурсами; 6) альтернативні методи – включають в себе арбітраж, колективне обговорення, неформальне вирішення спорів; 7) ролі та відповідальності – метод, котрий передбачає чітку визначеність ролей працівників організації та її керівництва для сприяння уникненню конфліктів, оскільки всі співробітники та менеджери знають, що від них очікується; 8) технологічні рішення – використання спеціальних програмних продуктів та цифрових платформ для моніторингу та управління конфліктами, а також для підтримки ефективної комунікації та обміну інформацією про конфліктні ситуації в організації [3]. Цей підхід є досить суперечливим, оскільки поєднує в собі різні за сутністю, значимістю та послідовністю складові.

Досить цікавим щодо управління конфліктами на підприємстві є наступний підхід [2], згідно з яким автори виділяють кілька стратегій регулювання конфліктів, а також технології управління конфліктами: 1) інформаційна – передбачає ліквідацію дефіциту інформації, усунення чуток; 2) комунікативна – передбачає організацію спілкування; 3) соціально-психологічна – передбачає роботу з неформальними лідерами, зміцнення соціально-психологічного клімату; 4) організаційна – включає вирішення кадрових питань, ефективну мотивацію, зміну умов взаємодії співробітників. Вважаємо, що усі вищенаведені підходи до визначення методів,

технологій та засобів управління конфліктами на підприємстві мають право на існування, доповнюючи один одного. Все ж в основу власного бачення щодо визначення методів управління конфліктами на підприємстві покладено їх спрямованість та інструменти управлінського впливу (рис. 2).

Рис. 2. Методи управління конфліктами на підприємстві

Джерело: узагальнено та доповнено автором на основі літературних джерел [1–11].

Відтак, вважаємо, що усі методи управління конфліктами на підприємстві доцільно поділяти на дві групи: 1) прямі –

передбачають прямий вплив на соціальні контакти та можливі конфлікти ситуації (базуються на застосуванні владних повноважень); 2) непрямі – передбачають опосередкований вплив на конфлікти на основі посередництва, переговорів, психологічного впливу.

Розглядаючи прямі методи управління конфліктами на підприємстві, досить логічним є підхід, відповідно до якого до їх складу варто віднести адміністративно-правові та організаційні методи. Перші з них передбачають регламентацію прав та обов'язків, відносин між працівниками / керівниками за посередництвом цілого ряду локальних нормативних актів (колективний договір, трудовий договір, посадові інструкції, положення, накази, розпорядження). При цьому адміністративно-правовий метод орієнтований не лише на вирішення, але і попередження конфліктів. Організаційні методи, як правило, є «ліквідаційними», адже спрямовані переважно на вирішення наявних конфліктів за посередництвом ухвалення управлінських рішень у сфері організації праці та бізнес-діяльності на основі застосування владних повноважень (наприклад: зміна постачальника, який поставляв сировину неналежної якості або із затримками; виплата премії для працівників, які освоювали нову техніку та технологію; публічне оприлюднення фінансової звітності організації та наказів на преміювання; організація «зони» відпочинку для працівників; введення «дрескоду» та ін.). Також до складу організаційних методів управління конфліктами можна віднести процедури відбору персоналу на підприємстві, що передбачають визначення стресостійкості, конфліктності, агресивності, мотивованості (є «попереджувальними» по своїй суті, оскільки орієнтовані на попередження конфліктів з особистісних причин).

Непрямі методи управління конфліктами передбачають опосередкований вплив на суб'єктів конфлікту та відносини між ними на основі посередництва, переговорів, психологічного впливу, роз'яснювальної роботи (діють на совість, відчуття відповідальності, затребуваності, бажання брати приклад та виправдати очікування тощо). Ця група методів включає педагогічні, посередницькі та соціально-психологічні методи впливу. Педагогічні методи спрямовані на проведення роз'яснювальної, виховної роботи серед працівників щодо етики поведінки, прийнятих стандартів взаємодії (можуть навіть ухвалюватися «кодекси», «стандарти», обговорюватися елементи корпоративної культури). Ці методи є досить дієвими лише до тих працівників, які мають чутливість до думки оточуючих. Посередницькі методи передбачають

посередництво, миротворство, медіацію та організацію діалогу між сторонами конфлікту (можуть передбачати безпосередню участь керівника або ж іншої «третьої» сторони як арбітра / посередника у вирішенні конфлікту). Основне завдання таких методів – це подолати постконфліктне напруження відносин та налагодити діалог між конфліктуючими сторонами. Соціально-психологічні методи передбачають застосування методів психологічного впливу на реальних на потенційних суб'єктів конфлікту, задіюючи індивідуально-психологічні особливості або реакції людей (наприклад, ігноруванням можна добитися бажання однієї з конфліктуючих сторін піти на контакт; власними позитивними якостями можна слугувати прикладом для наслідування та ін.).

Безумовно, на підприємстві, де існують ділові зв'язки та комунікації, більш важливими є прямі методи управління конфліктами, оскільки вони орієнтовані на усунення ситуаційних причин конфліктів (об'єктивно наявних проблем у бізнес-діяльності та організації праці). Водночас непрямі методи є більш значимими для вирішення або ж попередження деструктивних конфліктів, в основі яких лежать особистісні причини.

Висновки. В науковому середовищі є чимало підходів до визначення сутності конфліктів, які за своєю суттю зводяться до наявності протиріччя та розбіжностей між людьми. Конфлікт на підприємстві виникає між працівниками, керівником та підлеглим (або їх групами), а також між працівниками організації та «зовнішніми» суб'єктами (клієнти / покупці, постачальники, конкуренти та ін.). Конфлікти зумовлюють не лише негативні, але і позитивні наслідки на підприємстві (переважно стосується конструктивних конфліктів). Адже конфлікти є свого роду «сигналом» наявності проблем в організації бізнес-процесів, фактором запровадження прогресивних змін і удосконалення організації праці та ін. Водночас деструктивні конфлікти та конструктивні конфлікти зі значними емоційними навантаженнями можуть дезорганізувати роботу колективу, створити перешкоди у трудовій та соціальній активності, зумовити втрату ресурсів та ін.

Виходячи із сутності конструктивних та деструктивних конфліктів, усі причини конфліктів на підприємстві варто поділяти на особистісні (суб'єктивні) та ситуаційні (об'єктивні). Перша група причин пов'язана із індивідуально-психологічними особливостями людей, а друга – з недоліками в організації бізнес-процесів та праці.

Методи управління конфліктами на підприємстві варто поділяти

на дві групи:

1) Прямі – передбачають прямий вплив на соціальні контакти та можливі конфліктні ситуації (базуються на застосуванні владних повноважень). Ця група методів представлена адміністративно-правовими та організаційними методами.

2) Непрямі – передбачають опосередкований вплив на конфліктуючі сторони за посередництвом переговорів, психологічного впливу. Ця група методів включає педагогічні, посередницькі та соціально-психологічні інструменти впливу.

Прямі методи управління є більш значимими для вирішення конструктивних конфліктів на підприємстві, а непрямі – деструктивних.

1. Боковець В. В., Соколовська В. В. Управління конфліктними ситуаціями в роботі з персоналом. *Ефективна економіка*. 2020. № 10. URL: http://www.economy.nauka.com.ua/pdf/10_2020/6.pdf (дата звернення: 15.08.2024).
2. Біловодська О. А., Кириченко Т. В. Управління конфліктами в системі управління людським потенціалом підприємств. *Економіка і суспільство*. 2017. № 10. С. 177–182. URL: https://economyandsociety.in.ua/journals/10_ukr/33.pdf (дата звернення: 10.08.2024).
3. Великих К. О. Управління організаційним конфліктом, як можливість для росту та розвитку персоналу та організації. *Економіка та управління в міському господарстві*. 2017. Вип. 136. С. 21–23. URL: <https://eprints.kname.edu.ua/46584/1/5051-10032-1-SM.pdf> (дата звернення: 10.09.2024).
4. Дзямулич М. І., Урбан О. А., Гура О. С. Програмно-цільовий метод як домінуючий елемент системи управління персоналом в умовах формування глобальної економіки. *Економічний форум*. 2019. № 3. С. 193–197.
5. Ємельяненко Л. М., Петюх В. М., Торгова Л. В., Гриценко А. М. Конфліктологія : навч. посіб. / за заг. ред. В. М. Петюха, Л. В. Торгової. Київ, 2003. 193 с.
6. Колесник Т., Собітнюк Т. Управління конфліктами в колективі як елемент іміджу підприємства. *Наукові інновації та передові технології*. 2023. Вип. 6 (20). URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/nauka/article/view/5017/5045> (дата звернення: 02.09.2024).
7. Леонов О., Леонова Т. Управління конфліктами в системі ефективного управління організації. *Економіка та суспільство*. 2023. Вип. 55. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-55-11> (дата звернення: 09.09.2024).
8. Лісеній Є., Лісеная А. Особливості конфліктів на підприємстві та засоби їх розв'язання. *Економіка та суспільство*. 2022. № 35. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-35-5>. (дата звернення: 09.09.2024).
9. Сорока О., Близнюк О. Управління конфліктними ситуаціями в сучасних організаціях. *Економіка та суспільство*. 2023. № 56. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-56-139>. (дата звернення: 13.09.2024).
10. Шульженко І., Лупинос Р. Особливості управління конфліктами в сучасній організації. *Економічний форум*. 2019. Вип. 9.4. URL: <https://e-forum.com.ua/uk/journals/tom-9-4-2019> (дата звернення: 13.08.2024).
11. Шульженко І. В., Сарафанніков В. В., Собакар С. В. Роль керівника в управлінні конфліктами на підприємстві. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2017. № 20. URL: <http://global-national.in.ua/archive/20-2017/137.pdf> (дата звернення: 10.08.2024).

REFERENCES:

1. Bokovets V. V., Sokolovska V. V. Upravlinnia konfliktynykh situatsiiamy v roboti z personalom. *Efektivna ekonomika*. 2020. № 10. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/10_2020/6.pdf (data zvernennia: 15.08.2024).
2. Bilovodska O. A., Kyrychenko T. V. Upravlinnia konfliktamy v systemi upravlinnia liudskym potentsialom pidpriemstv. *Ekonomika i suspilstvo*. 2017. № 10. S. 177–182. URL: https://economyandsociety.in.ua/journals/10_ukr/33.pdf (data zvernennia: 10.08.2024).
3. Velykykh K. O. Upravlinnia orhanizatsiinym konfliktom, yak mozhlyvist dlia rostu ta rozvytku personalu ta orhanizatsii. *Ekonomika ta upravlinnia v miskomu hospodarstvi*. 2017. Vyp. 136. S. 21–23. URL: <https://eprints.kname.edu.ua/46584/1/5051-10032-1-SM.pdf> (data zvernennia: 10.09.2024).
4. Dziamulych M. I., Urban O. A., Hura O. S. Prohramno-tsilovyi metod yak dominuiuchy element systemy upravlinnia personalom v umovakh formuvannia hlobalnoi ekonomiky. *Ekonomichnyi forum*. 2019. № 3. S. 193–197.
5. Yemelianenko L. M., Petiukh V. M., Torhova L. V., Hrytsenko A. M. Konfliktolohiia : navch. posib. / za zah. red. V. M. Petiukha, L. V. Torhovo. Kyiv, 2003. 193 s.
6. Kolesnyk T., Sobitniuk T. Upravlinnia konfliktamy v kolektyvi yak element imidzhu pidpriemstva. *Naukovi innovatsii ta peredovi tekhnolohii*. 2023. Vyp. 6 (20). URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/nauka/article/view/5017/5045> (data zvernennia: 02.09.2024).
7. Leonov O., Leonova T. Upravlinnia konfliktamy v systemi efektyvnoho upravlinnia orhanizatsii. *Ekonomika ta suspilstvo*. 2023. Vyp. 55. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-55-11> (data zvernennia: 09.09.2024).
8. Lisenyi Ye., Lisenaiia A. Osoblyvosti konfliktiv na pidpriemstvi ta zasoby yikh rozviazannia. *Ekonomika ta suspilstvo*. 2022. № 35. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-35-5>. (data zvernennia: 09.09.2024).
9. Soroka O., Blyzniuk O. Upravlinnia konfliktynykh situatsiiamy v suchasnykh orhanizatsiiakh. *Ekonomika ta suspilstvo*. 2023. № 56. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-56-139>. (data zvernennia: 13.09.2024).
10. Shulzhenko I., Lupynos R. Osoblyvosti upravlinnia konfliktamy v suchasni orhanizatsii. *Ekonomichnyi forum*. 2019. Vyp. 9.4. URL: <https://e-forum.com.ua/uk/journals/tom-9-4-2019> (data zvernennia: 13.08.2024).
11. Shulzhenko I. V., Sarafannikov V. V., Sobakar S. V. Rol kerivnyka v upravlinni konfliktamy na pidpriemstvi. *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky*. 2017. № 20. URL: <http://global-national.in.ua/archive/20-2017/137.pdf> (data zvernennia: 10.08.2024).

Yurchyk H. M. ^[1; ORCID ID: 0000-0003-1013-6940],

Candidate of Economics (Ph.D.), Associate Professor,

Samoliuk N. M. ^[1; ORCID ID: 0000-0001-8693-8558],

Candidate of Economics (Ph.D.), Associate Professor

¹National University of Water and Environmental Engineering, Rivne

MANAGEMENT OF CONFLICTS IN THE SYSTEM OF ENTERPRISE MANAGEMENT

The article is devoted to a theoretical study of the nature of conflict at

the enterprise. In the scientific environment, there are a number of approaches to determining the essence of conflicts, which essentially boil down to the presence of contradictions between people. Conflict in the enterprise arises between employees, managers and subordinates (or their groups), as well as between employees of the organization and «external» subjects (clients / buyers, suppliers, competitors, etc.). Conflicts cause not only negative, but also positive consequences in the enterprise (mainly concerns constructive conflicts). After all, conflicts are a kind of «signal» of the presence of problems in the organization of business processes, a factor in the introduction of progressive changes and improvement of work organization, etc. At the same time, destructive conflicts and constructive conflicts with significant emotional stress can disorganize the work of the team, create obstacles in labor and social activity, cause the loss of resources, etc. Based on the essence of constructive and destructive conflicts, all causes of conflicts at the enterprise should be divided into personal (subjective) and situational (objective). The first group of reasons is related to individual and psychological characteristics of people, and the second – to deficiencies in the organization of business processes and work. Conflict management methods at the enterprise should be divided into two groups: 1) Direct – involve a direct impact on social contacts and possible conflict situations (based on the application of authority). This group of methods is represented by administrative-legal and organizational methods. 2) Indirect – involve indirect influence on conflicts based on mediation, negotiations, psychological influence. This group of methods includes pedagogical, mediating and socio-psychological tools of influence. Direct management methods are more significant for solving constructive conflicts in the enterprise, while indirect – destructive ones.

Keywords: conflict; consequences of the conflict; causes of conflict; conflict management methods at the enterprise.

Отримано: 11 вересня 2024 року
Прорецензовано: 16 вересня 2024 року
Прийнято до друку: 27 вересня 2024 року

ЗМІСТ

Безтелесна Л. І., Стахнюк С. О., Брелюс І. М., Лютко Б. А.	Вживані автомобілі у просторовій економічній мобільності населення України 3
Гарнага О. М., Несененко П. П., Кушнір Н. Б.	Методи аналізу і прогнозування в системі міжнародних економічних відносин 12
Дячук О. О.	Повідомлення інформації при плануванні та проведенні аудиту 20
Дячук О. О.	Трансформації міжнародного стандарту супутніх послуг 4400 (переглянутий) «Завдання з виконання узгоджених процедур» 31
Замлинський В. А., Цімошинська О. В., Несходовський І. С., Фуркаленко А. Л., Шишов С. А.	Перспективи переходу до циркулярної економіки в Україні в рамках євроінтеграційних процесів 40
Коваль В. В., Добровольський О. І., Миронюк О. В., Гончарова І. М., Прокопенко Я. П.	Антикризові підходи до управління та аналіз факторів ризику на залізничному транспорті 50
Копилов Д. В.	Вплив технологій штучного інтелекту на процес відтворення людського капіталу підприємства 62
Корецька Н. І., Констанкевич І. В., Вірун Л. М., Мартинюк Б. Р.	Процес зеленої трансформації в ЗВО 73

Костриченко В. М., Шпак В. А.	Ретроспективний аналіз окремих аспектів розвитку аграрного сектору в Україні	82
Михайлова Є. В.	Space-аналіз як інструмент для стратегічного розвитку закладів вищої освіти	95
Олійник О. О.	Соціально-трудова відносина як фактор привабливості країни для іноземних студентів	107
Осадча О. О., Роздопченко В. М.	Ризики економічної безпеки підприємства в умовах цифровізації	116
Срібна Є. В., Ступницький В. В., Крет О. В., Крет Р. М.	Інтернет-аукціони як інструмент для міжнародної ділової комунікації	127
Судук О. Ю.	Забезпечення сталого розвитку зеленої економіки України в умовах євроінтеграції	139
Юрчик Г. М., Самолук Н. М.	Управління конфліктами у системі менеджменту підприємства	148

CONTENT

Beztelesna L. I., Stakhniuk S. O., Brelus I. M., Liutko B. A.	Used Cars in the Spatial Economic Mobility of the Population of Ukraine 3
Harnaha O. M., Nesenenko P. P., Kushnir N. B.	Methods of Analysis and Forecasting in the System of International Economic Relations .. 12
Diachuk O. O.	Communication of Information during Planning and Conducting an Audit 20
Diachuk O. O.	Transformations of the International Standard on Related Services 4400 (Revised) «Agreed-Upon Procedures Engagements» 31
Zamlynskyi V. A., Tsimoshynska O. V., Neskhodovskyi I. S., Furkalenko A. L., Shyshov S. A.	Prospects for Transition to a Circular Economy in Ukraine Within the Framework of Eurointegration Processes 40
Koval V. V., Dobrovolskyi O. I., Myroniuk O. V., Honcharova I. M., Prokopenko Y. P.	Anti-Crisis Management Approaches and Risk Factor Analysis in Railway Transport 50
Kopylov D. V.	Impact of Artificial Intelligence Technologies on the Process of Reproduction of Human Capital of the Enterprise 62
Koretska N. I., Konstankevych I. V., Virun L. M., Martyniuk B. R.	Process of Green Transformation in HEI 73

Kostrychenko V. M., Shpak V. A.	Retrospective Analysis of Certain Aspects of the Development of the Agricultural Sector in Ukraine 82
Mykhailova Ye. V.	Space Analysis as a Tool for Strategic Development in Higher Education Institutions 95
Oliinyk O. O.	Social and Labor Relations as a Factor of the Country's Attractiveness for Foreign Students 107
Osadcha O. O., Rozdopcheniuk V. M.	Risks of the Economic Security of the Enterprise Under Digitalization Conditions 116
Sribna Y. V., Stupnytskyi V. V., Kret O. V., Kret R. M.	Internet Auctions as a Tool for International Business Communication 127
Suduk O. Y.	Ensuring Sustainable Development of the Green Economy of Ukraine in the Conditions of European Integration 139
Yurchyk H. M., Samoliuk N. M.	Management of Conflicts in the System of Enterprise Management 148

Наукове видання

ВІСНИК
Національного університету водного
господарства та природокористування

Збірник наукових праць

Випуск 3(107)

Економічні науки

Комп'ютерна верстка
Технічний редактор
Літературний редактор

Галина Сімчук
Галина Сімчук
Ольга Якимчук

Друкується в авторській редакції

Підписано до друку 27.09.2024 р. Формат 70×100 ¹/₁₆.
Ум.-друк. арк. 10,1. Обл.-вид. арк. 11,2.
Тираж 150 прим. Зам. № 5646.

Видавець і виготовлювач
Національний університет
водного господарства та природокористування
вул. Соборна, 11, м. Рівне, 33028.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до
державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції РВ № 31 від 26.04.2005 р.